T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AMME CÜZÜNDE GEÇEN CENNET VE CEHENNEME AİT LAFIZLARIN MEÂLLERE YANSIMASI

Osman Açıkgöz

19949023

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Yusuf Haklı

Diyarbakır-2022

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AMME CÜZÜNDE GEÇEN CENNET VE CEHENNEME AİT LAFIZLARIN MEÂLLERE YANSIMASI

Osman Açıkgöz

19949023

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Yusuf Haklı

Diyarbakır-2022

ÖNSÖZ

Yüce Allah insanları karanlıktan aydınlığa, cehaletten ilim ve ahlakın en yüksek mertebesine çıkarmak için Kur'ân-ı Kerim'i tüm insanlığa göndermiş ve onu her yönden eşsiz mucize bir kitap kılmıştır. İnsanları da bu dünyaya sınamak ve imtihan etmek için gönderdiğini ve bu imtihanın kurallarını ve bu kurallara riayet edip-etmeme neticesinde kazananlara mükâfat olarak cennetin verileceğini, kaybedenlerin de cehennem de azaba maruz kalacağını yüce kitabında bildirmiştir. Bu önemli netice, her akl-i selim insanın ilgisini çeken bir meseledir. Dolayısıyla insan, önündeki ğaybî âlemde nasıl bir manzarayla karşılaşacağı hususunda tarifsiz bir merak içindedir. Bu merakını da elbette Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'le gidereceği için onu daha iyi anlamaya ihtiyacı vardır.

Rabbimizin varlığının delillerinden biri olan insanların dillerinin birbirinde farklı olması Kur'ân-ı Kerîm'in birçok dillere aktarılmasını sağlamıştır. Günümüzde de özellikle Türkçe yazılmış birçok meâl vardır. Bu meâller Allah'ın muradını ifade etmekte elbette farklılık göstermektedir. Arapçaya vakıf olmayan kimseler de hangi tercümenin tefsirlerdeki yorumlara daha yakın olduğunu kavrayamamaktadır. Bizler de Amme cüzü diye tabir ettiğimiz otuzuncu cüzde yoğun olarak geçen cennet ve cehennemle alakalı kavramların muhatap tarafından daha iyi anlaşılması için meâllerdeki yansımalarını ele alıp değerlendirme ihtiyacı hissettik.

Öncelikle bu kavramların sözlük anlamına ve tefsir yorumlarına değinerek Türkçe yazılmış belli başlı meâllerdeki yansımalarını aktardık. Daha sonra da tefsirlerde en çok tercih edilen mana ekseninde bu meâller arasında değerlendirmeler yaptık.

Bu çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmanın amacı, önemi, metodu ve kaynakları ele alınmıştır.

Birinci bölümde "Cüz" ve "Meâl" kavramlarının sözlük ve terim anlamı, Türkçe meâllerin tarihi serüveni, Türkçe yazılmış belli başlı meâller, cennet-cehennem kavramları ve ilahi dinlerde cennet ve cehennem inancı üzerinde durulmuştur.

Tezimizin önemli kısmını oluşturan ikinci ve üçüncü bölümünü oluşturan kısımlarında ise cennet-cehennem yiyecekleri ve içecekleri, cennet konforu, cehennem azabı ve cennet-cehennem ehlinin halleriyle alakalı kavramlardan bahsedilmiştir. Sonuç kısmında da bu çalışma sonucunda elde edilen kanaatler verilmiştir.

İlim hayatımda bu seviyeye gelmeme sebep olan başta Molla Burhaneddin Mücahidi hocama ve bende emeği olan bütün hocalarıma, çalışmamızın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. M. Yusuf Haklı'ya ve Türk Dili açısından düzenleyen eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Osman Açıkgöz

Diyarbakır-2022

ÖZET

Çalışmada, giriş kısmında çalışmanın amacı, önemi, metodu ve kaynaklarından bahsedilerek, "Amme" cüzü ve meâlleriyle ilgili genel bir bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde "Cüz" ve "Meâl" kelimelerinin lafzî ve istilâhî anlamlarına değinilmiş, Türkçe meâllerin tarihi serüveni, Türkçe yazılmış belli başlı meâller, cennet-cehennem kavramları ve ilahi dinlerde cennet-cehennem inancı konularına yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Amme cüzünde bahsedilen cennet kapsamında yiyecek-içecek, cennetteki konfor ve cennet ehlinin halleriyle ilgili kelimelerin meâllere yansıması ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Amme cüzünde bahsedilen cehennem kapsamında yiyecek-içecek, cehennem azabı ve cehennem ehlinin halleriyle ilgili kelimelerin meâllere yansıması ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında bu araştırma ile elde edilen neticelere yer verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Tefsir, Kur'ân, Cüz, Meâl, Cennet, Cehennem.

ABSTRACT

In the study, the purpose, importance, method and sources of the study are mentioned in the introduction part of the study, and a general information about the Juz "Amme" and its translations are given.

In the first chapter, the literal and terminological meanings of the words “Juz” and “Maal” are mentioned, the historical process of Turkish translations, the main translations written in Turkish, the concepts of heaven and hell, and the belief of heaven-hell in divine religions are included.

In the second part, the reflections of the words related to food-drink and comfort in heaven, and the conditions of the people of heaven within the scope of heaven mentioned in the Juz Amme are discussed and evaluated.

In the third chapter, the reflection of the words related to food-drink in Heaven, the torment of hell and the conditions of the people of hell, as mentioned in the Juz Amme, are discussed and evaluated.

In the conclusion part, the results obtained with this research are given.

Key Concepts; Tafsir, Juz, Quran, Maal, Heaven, Hell.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **IX**

GİRİŞ **1**

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI 1

1.1. Amacı ve Önemi 1

1.2. Metodu ve Kaynakları 1

1.1. CÜZ'ÜN LAFZî VE TERİMSEL ANLAMI **3**

1.2. MEÂL'İN KELİME VE ISTILAHİ ANLAMI **6**

1.3. TÜRKÇE MEÂLLERİN TARİHÇESİ **9**

1.3.1. Cumhuriyetten Önce İlk Kur'ân Tercüme Faaliyetleri 9

1.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercüme Faaliyetleri 11

1.3.3. Günümüzde Meâllerin Durumu 14

1.4. TÜRKÇE YAZILMIŞ BELLİ BAŞLI MEÂLLER **16**

1.4.1. Hak Dini Kur'ân Dili (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır) 16

1.4.2. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm (Hasan Basri Çantay) 19

1.4.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri (Ömer Nasuhi Bilmen) 21

1.4.4. Kur'ân- ı Kerim Meâli (Diyanet İşleri Başkanlığı) 24

1.5. CENNET VE CEHENNEM KAVRAMLARI **25**

1.5.1. Cennet 25
1.5.2. Cehennem 27
1.6. İLAHİ DİNLERDE CENNET-CEHENNEM İNANCI 30
1.6.1. Yahudilikte Cennet-Cehennem İnancı 31
1.6.2. Hristiyanlarda Cennet-Cehennem İnancı 34
1.6.3. İslam'da Cennet-Cehennem İnancı 36
2.1. YİYECEK VE İÇECEKLE İLGİLİ LAFIZLAR 41
2.1.1. Hadâika ve A'nâbe 41
2.1.2. Ke'sen Dihêkâ 43
2.1.3. Rahîkim Mahtûm 44
2.1.4. Tesnîm 45
2.1.5. Aynun Cêriyetun 47
2.1.6. Ekvâbun Mevdûatun 48
2.2. CENNET KONFORUYLA İLGİLİ LAFIZLAR 50
2.2.1. Kevâibe Etrâben 50
2.2.2. Naîm 52
2.2.3. Erâik 53
2.2.4. Cennâtin Tecrî Min Tahtihel Enhâr 55
2.2.5. Cennetin Âliyeh 56
2.2.6. Lâ Tesmeu fîhâ Lâğıyeh 57
2.2.7. Sururun Merfûah 59
2.2.8. Nemêriku Masfûfeh 60
2.2.9. Zerâbiyyu Mebsûseh 62
2.3. CENNET EHLİNİN HALLERİYLE İLGİLİ LAFIZLAR 64
2.3.1. Ta'rifu Fî Vucûhihim Nadraten Naîm 64
2.3.2. Vücûhün Yevmeizin Na'ımeh 65

2.3.3. Lisa'yihâ Râdıyeh 67
2.3.4. Ashâbu'l-Meymene 68
2.3.4. Î'şetün Râdıyeh 70
3.1. YİYECEK VE İÇECEKLE İLGİLİ LAFIZLAR 72
3.1.1. Hamîmen ve Ğassêkan 72
3.1.2. Aynun Êniyeh 74
3.1.3. Darî' 75
3.2. CEHENNEM AZABIYLA İLGİLİ LAFIZLAR 77
3.2.1. Mirsâd 77
3.2.2. Meâb 79
3.2.3. Cezâen Vifâka 80
3.2.4. Azâbun Elîm 81
3.2.5. Azâbu'-Harîk 83
3.2.6. En-Nâru'l-Kübrâ 84
3.2.7. Nârun Mu'sadeh 86
3.2.8. Nêran Telazzâ 88
3.2.9. Fe Ümmuhu Hêviyeh 89
3.2.10. Nârun Hâmiyeh 91
3.2.11. Hutame 93
3.2.12. Nâran Zâte Leheb 94
3.3. CEHENNEM EHLİNİN HALLERİYLE İLGİLİ LAFIZLAR 96
3.3.1. Lâbisîne Fîhâ Ahkâba 96
3.2.2. Lâ Yezûkûne Fîhâ Berden ve Lâ Şerâben 98
3.2.3. Yekûlul Kâfiru Yâ Leytenî Kuntu Turâben 99
3.2.4. Ashâbu'l Meş'emeh 101
3.2.5. Hammâlete'l Hatab Fî Cîdihâ Hablun Min Mesed 102

SONUÇ…… 116

KAYNAKÇA……..... 118

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hz.	Hazreti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik eden
t.y.	Tarih yok
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
y.y.	Yayın yeri yok
ö.	Ölüm tarihi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, METODU VE KAYNAKLARI

1.1. Amacı ve Önemi

Eşref-i mahlûkat olan insanı dünya serüvenine gönderen Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i de ona rehberlik etmesi için göndermiştir. Ancak Kur'ân'ın dili Arapça olunca, dili Arapça olmayanların da özellikle dünya hayatı neticesinde karşılaşacağı cennet ve cehenneme ait halleri öğrenme hakkı vardır. Dili Arapça olmayanlar da Kur'ân ifadelerini kendi dillerinde yazılmış tefsirler veya meâller vasıtasıyla öğrenecektir. Ancak günümüzde meâller epeyce çoğalmış ve meâller arasında Kur'ân ifadelerini muhataba ifade etme noktasında farklılıklar oluşmuştur. Bu farklılıklar bazen kelimenin asıl manasını büsbütün değiştirmiştir. Biz de meâller arasında oluşan bu farklılıkları ortaya çıkarıp değerlendirmek maksadıyla Kur'ân'da geçen cennet ve cehennemle ilgili lafızları (Amme cüzü özelinde) Türkçe yazılmış belli başlı meâllerden inceleme ihtiyacı duyduk. Bu çalışmayla, Amme cüzünde büyük bir yoğunlukta yer alan ahirete dair lafızların meâllerdeki çevirilerini ele alıp bunların arasında mukayese ve değerlendirme yaparak ilahi mesajın muhataba en iyi şekilde ulaştırılmasında gayret göstermeye çalıştık.

1.2. Metodu ve Kaynakları

Çalışmamızda öncelikle "Cüz" ve "Meâl" kelimelerine değinilmiştir. Daha sonra Türkçe meâllerin tarihçesi, Türkçe yazılmış belli başlı meâller ve İlahi dinlerde cennet ve cehennem inancı hakkında bilgi verilmiştir. Her bir kelimenin ilk önce sözlük manası daha sonra tefsirlerdeki en çok tercih edilen manaları verilmiştir.

Kelimenin geçtiği ayetin belli başlı meâllerdeki yansımaları verilerek en son ise tefsir yorumları göz önünde bulundurularak meâller arasında değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmamızda kaynak olarak tefsirlerden Taberî (ö. 310)'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, Fahruddin er-Râzî (606)'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyzâvî (ö. 685)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Nesefî (ö. 710)'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl,* İbn Kesîr (ö. 774)'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, adlı klasik tefsirleri ve bunun yanında günümüze daha yakın olan Âlûsî (ö. 1270)'nin *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,* Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942)'ın *Hak Dini Kur'ân Dili,* İbn Âşûr (ö. 1973)'un *et-Tahrîr ve't- Tenvîr* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Meâllerden ise *Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerim Meâli, Muhammed Esed, Ö. Nasuhi Bilmen, Ahmet Davutoğlu, Süleyman Ateş, Mustafa İslamoğlu, İsmail Hakkı İzmirli, Hüseyin Atay* ve *R. İhsan Eliaçık* meâllerinden yararlanılmıştır. Bunların dışında eserler ve müellifleri için *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* başta olmak üzere birçok kaynaktan istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'in bölümlerinden olan cüz hakkında bilgi verip daha sonra Amme Cüzü, meâlin kelime ve ıstılâhi anlamı, Türkçe meâllerin tarihi seyri cennet ve cehennemin kavramları ve ilahî dinlerde cennet-cehennem inancı konularını ele alıp değerlendireceğiz.

1.1. CÜZ'ÜN LAFZî VE TERİMSEL ANLAMI

Cüz sözlükte parça, bölüm, kısım gibi anlamlara gelmektedir.[1] Terim olarak Kur'ân'ın her yirmi sayfasından oluşan bölüme verilen isimdir. İlk Mushaf haline gelen Hz. Osman'ın Mushaf'ında noktalama ve harekeleme işaretleri olmadığı gibi herhangi bir bölümleme de yoktu. Zamanla insanlar Kur'ân'ı farklı bölümlere ayırdılar. Bu bölümlemelerden biri ve en göze çarpanı cüzdür. Ayrıca her cüz dört bölümden oluşmaktaydı.[2] Her dörtte birlik bölüme de hizb ismi verilmişti. Günümüzde de mevcut olup toplu ortamlarda da çokça kullanılan müstakil cüz nüshaları, o dönemlerde de otuz cüz ayrı ayrı bulunmaktaydı.[3]

Kur'ân'ın cüzlere ayrılmasının Cenâb-ı Allah'a dayandığını Peygamberimizden gelen hadislerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Örneğin Ebû Derda'nın naklettiği hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri gece Kur'ân'ın üçte birini okumaktan aciz mi?" Dediler ki: "Biz bunu yapmaktan aciz ve zayıfız." Hz. Peygamber buyurdu ki: "Allah Kur'ân'ı üç cüze ayırdı da kul*

[1]İbn Manzûr Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensâri, *Lisânu'l-Arab* (Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/611.
[2] Muhammed Emin Maşalı, "Mushaf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 245.
[3] Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrût: Daru'l-Marife, 1957), 1/265; Hikmet Koçyiğit, "Kur'ân'ın Bölünmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 381.

huvellahuahad'i (İhlâsSûresi'ni) Kur'ân'ın üçte birisi kıldı."[4] Buradan yola çıkarak Kur'ân'ı cüzlere ayırma düşüncesi, Kur'ân tilavetinin insanı bıkkınlığa düşürmeden devamlılığı yakalamak adına yapılan bir uygulama olduğu ve bu konuda Cenâb-ı Hak müminlere yol gösterdiğini ve kolaylık sağladığını söyleyebiliriz. [5]

Ülkemizde kullandığımız cüz anlayışında her cüz yirmi sayfadan oluşmakta ve Kur'ân otuz cüz olarak bölümlenmektedir. Hatta bazı cüzlere özel isim de verilmiştir. Örneğin otuzuncu cüze "Amme Cüzü" adı verilmiştir. Bu uygulamadaki temel düşünce, Kur'ân'ı Ramazan ayı içerisinde hatmetmek fikrinden kaynaklandığı düşünülerek cüzlere ayırma[6] işleminin özellikle hafızlık yapan kişiler için kolaylık ve tedricîlik maksadını taşımasıdır. Çünkü cüzlerde bir sûrenin herhangi bir yerinden başlama ya da herhangi yerinde duraklama her zaman görülmekte ve kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir. O halde bunda mana yönü değil de tamamen ezberleme ve tilâvet esas alınarak yapılmıştır. Bu sebepten olsa gerek Medreselerde ve Kur'ân ile iştigalin çok olduğu alanlarda Kur'ân'ı otuz cüze ayırmak yaygınlaşmıştır. Bu tür bölümlemeler biraz da Kur'ân'ın kendine has bir yapıda bir kitap olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Kur'ân bildiğimiz diğer kitaplar gibi, sıralanmış bölümleri, girişi ve sonuç bölümü olan bir beşer kitabı değildir. İnsan zihni ise hep sınıflandırma ve dizayn etmeden yana bir çalışma tarzından ötürü böyle teşebbüslere alan açmıştır.[7]

Hz. Peygamber'den bizlere nakledilen bazı hadislerde hatim yapmaya bir teşvik olduğu görülmektedir. Bu teşvik sonucunda Kur'ân'ın çeşitli bölümlere ayrılarak okunması düşünülüp müzakere edilmiştir. Meselâ Abdullah b. Amr'dan (r.a.) gelen rivâyete göre Hz. Peygamber ona *"Kur'ân'ı bir ayda oku"* dedi. Amr da "ben daha fazlasını yaparım" dedi. Hz. Peygamber de *"o halde yirmi günde oku"* buyurdu. Amr "bunun da fazlasını yapabilirim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"O halde on beş günde oku"* buyurdu. Amr "bunun da fazlasını yapabilirim" dedi. Bu defa Hz. Peygamber *"o halde on gün içinde oku"* buyurdu. Amr tekrardan "bunun da fazlasını yapabilirim" deyince Hz. Peygamber de: *"O halde yedi günde oku. Artık bunun üstüne*

[4] Dârimi Ebû Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm, *Sünenu'd-Dârimî* (Riyâd: Dâru'l-Muğnî, 2000), Fedâilu'l-Kur'ân, 24(3474).
[5] Koçyiğit, "Kur'ân'ın Bölünmesi", 381.
[6] Maşalı, "Mushaf", 245.
[7] Koçyiğit, "Kur'ân'ın Bölünmesi", 382.

çıkma" buyurdu."[8] Bu hadisin bir başka tarîkînde Abdullah b. Amr diyor ki Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resûlu Kur'ân'ı kaç günde okuyayım?" dedim" buyurdu ki: *"Bir ayda oku."* Ben "Bunun fazlasını yapabilirim" dedim. *"O halde yedi günde oku"* buyurdu. Ben tekrardan "Bunun da fazlasını yapabilirim" dedim. Bunun üzerine buyurdu ki: *"Kur'ân'ı üç günden az sürede okuyan onu anlayamaz."*[9] Görüldüğü gibi Kur'ân'ın bir ay, yirmi gün, on beş gün, yedi gün veya üç gün içinde okunması tamamen kişinin kendi gücü ve yeteneğine bağlıdır ve okuyanın seviyesi göz önünde bulundurulmuştur. Hadisten de anlaşıldığı gibi üç günden az bir sürede okunması uygun görülmemiştir. Bu da tilâvetin manayı anlamayla ilişkisinden dolayıdır.[10] Bazı müctehidlerin Hz. Peygamber'in "yedi günden daha az sürede Kur'ân'ı hatmetmeyi yasaklaması" onun bu konuda okuyucuya kolaylık göstermesinden ve okuyucunun bıkıp, okumayı terk etme ihtimaline yönelik duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır. Eğer böyle bir endişe ihtimali yoksa okuyucunun daha kısa sürede de hatim yapması caiz görülmüştür.[11]

Amme cüzü ayrı olarak yazılıp basılmış ve müstakil tefsirleri yapılmıştır. Bunlardan *Nebe' Tefsiri Tercümesi-Ebû'l-Leys Semerkandî* adıyla basılan risâle, Amme cüzüne ait muhtasar bir tercüme niteliğinde olup Semerkandî'ye nisbeti şüpheli görünmektedir. Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî Sûreti'n-Nebe'* (*Resâilü İbn-i Kemâl*), Kazâbâdî'nin *Ḥâşiyeʿalâ Tefsîri Sûreti'n-Nebeʾ ve'n-Nâziʿât ve ʿAbese,* Muhammed Abduh'un *Tefsîru cüzʾi ʿAmme,* Saâdetullah Han Muhammed'in *Levâmiʿu'l-beyân,* Muhammed Mübârek Abdullah'ın *Tefsîru cüzʾi ʿAmme maʿa muḳaddimeti't-tefsîr,* Mahmûd Ahmed Nahle'nin *Dirâsâtu Ḳurʾâniyye fî cüzʾiʿAmme* ve Muhammed Abdülmün'im Ali Mütevellî'nin *Min Esrâri't-taʿbîri'l-Ḳurʾânî fî sûreti'n-Nebeʾ* adlı eserleri bu konudaki çalışmalardan bazılarıdır. Özcan Tabaklar ve Ulyâ Nisâr, Mustafa b. Muhammed'e ait *Amme Cüzü Tefsiri* üzerine dil açısından yüksek lisans tezi

[8] Süleymân b. Eşas es-Sicistânî el-Ezdî Ebu Dâvûd, *Sünen* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1997), "Kitâbu's Salât", 325 (1388).
[9] Ebu Dâvûd, *Sünen*, "Kitâbu's Salât, 325 (1390)".
[10] Koçyiğit, "Kur'ân'ın Bölünmesi", 382.
[11] Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtûbî, *et-Tizkâr fî Efdâli'l-Ezkâr* (Beyrût:Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1987), 105.

hazırlamış, Mehmet Doğu, adı bilinmeyen bir müellife ait *Amme Tefsiri*'yle ilgili aynı nitelikte bir çalışma gerçekleştirmiştir.[12]

Amme cüzü sûreleri ağırlıklı olarak tevhid, akâid, hesap, ceza, kıyamet halleri etrafında dolaşmakta olup Allah'a hikmetle davet etmek, dine davet edilen muhatapla açık ve kesin delillerle mücadele etmekten bahsetmektedir. Bu cüzün Peygamberimizin ve onunla beraber olan Mekke dönemindeki müminlerin karşılaştığı birçok eziyete karşı teselli olmaları konusunda büyük payı vardır.

1.2. MEÂL'İN KELİME VE ISTILAHİ ANLAMI

Meâl kelimesi Arapça "أول" (e-ve-le) fiilinden türemiş olan masdar-ı mîmî (mimli masdar) veya ism-i mekândır. Bu kavram bir şeyin başlangıç veya sonuç noktasını ifade eder. Bu fiilden türeyen الأوّل (el-evvel) kelimesi bir işin başlangıcını ifade ederken, aynı fiilden türemiş olan المآل (el-meâl) kelimesi ise bir işin en son noktasını ifade eder. Yine bu maddeden türeyen kelimeler bir şeyi gütmek-yönetmek, bir fiili havale etmek ve sözü sonucuna yönlendirmek anlamlarına gelmektedir.[13] Elmalılı, meâl kelimesinin "bir şeyi eksiltmek" ve "davarın zayıflaması" gibi anlamları olduğu görüşünü benimsemektedir. Yaygın kullanımda ise meâlin "bir sözün manasını her yönüyle aynen değil de biraz eksiğiyle amaçlanan anlama göre ifade etmek" anlamına geldiğini söylemiştir. Kur'ân-ı Kerîm çevirisi için meâl kelimesini tercih etme nedeni olarak da bu tanımı ileri sürmüştür.[14] Meâl ile yakından irtibatlı olan "te'vil" kelimesi ise dönüş anlamında olan "evl" kökünden gelmektedir. Bu dönüş anlamı herhangi bir fiilin veya anlamın kastedilen manaya döndürülmesidir ki bu duruma "te'vil" adı verilir. Te'vil kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de farklı birçok ayetlerde yer almaktadır. Genel olarak "sonuç" ve "beyan" gibi iki temel anlamı olsa da anlamı zikredildiği ayetin bağlamına göre değişkenlik göstermektedir.[15]

---

[12] Bekir Topaloğlu, "Nebe' Sûresi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006), 32/470.
[13] İbn'ül-Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*,thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn,(Şam: Dâru'l-Fikr, 1979), 1/158-162.
[14] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1935), 1/30.
[15] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001),15/152.

Kur'ân meâllerinin geneline bakıldığında, meâllerde daha çok harfî tercüme yapıldığı görülmektedir. Özellikle cumhuriyet sonrası meâllerinde bu tekniğin hâkim olmasının, Kur'ân lafızlarının ilahi vasfını gözeterek hiçbir lafzı göz ardı etmeme gayretinden kaynaklanmış olması mümkündür. Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'ân Dili'*ndeki üslubun sonraki müellifler tarafından takip edilmesi, meâllerin büyük bir kısmında harfî çevirinin benimsenip uygulanmasına neden olduğu söylenebilir. Fakat meâllerde kullanılan harfî tercüme usûlunun, mananın tam anlamıyla muhataba ifade edilememesine neden olduğu söylenebilir. Elmalılı, eserinde âyetlerin meâlini harfî tercüme ile verip tefsir kısmında da ayetlere dair açıklama yaptığı için böyle bir teknik izlemiş ve böylece harfî tercüme sebebiyle meâlde oluşan anlam eksikliklerini tefsir kısmında büyük ölçüde kapatmıştır. Bu tekniği takip edip sadece tercümeyle yetinerek tefsire yer vermeyenlerin ise meâllerinde bu tür eksiklikler oluşabilmiştir.[16] Meâl kelimesi son dönem Osmanlı Türkçesi'nde "mâna ve mefhum" karşılığında kullanılmış, bununla bir sözün lafzan veya harfiyen değil, mâna ve mefhum itibariyle başka bir dile çevrilmesi kastedilmiştir. Bu itibarla meâl kelimesi sözün aktarım mahiyetini ifade eden örfî bir anlam kazanmış, daha sonra "Kur'ân'ın harfî tercüme değil de mâna ve mefhum odaklı tercümesi" anlamında örfte yerleşmiştir.[17] Bu durum ise meâl kelimesinin örfî anlamına uymasının yanında, bazı meâllerde lafızlardan uzaklaşmaya ve te'vil yapmaya olanak sağlayan bir çeviri tekniğinin kullanılmasına sebep olmuştur. Her iki durumda da lafız veya manayı ön plana alıp diğerini geri plana atan bir yöntem söz konusudur. Elmalılı'nın mukaddimesinde belirttiği üzere Kur'ân çevirileri için "meâl" kelimesinin seçilmiş olması da bu eksikliğe işaret etmek içindir.[18]

Kur'ân çevirileri için tercüme yerine meâl kelimesinin tercih edilmesinin ne kadar isabetli olduğu tartışmaya açık bir konudur. Nitekim tercüme kelimesinin daha objektif ve incelenebilir olmasına karşılık, te'vil ile aynı kök maddeden türeyen meâlin bir lafza veya metne az çok yorum katma anlamı taşıdığı, bu sebeple Kur'ân çevirilerine meâl ismi verilmesinin doğru bir tercih olmadığı düşünülebilir. Öte yandan

[16] Merve Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri (Seçme Meâller Çerçevesinde)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 15.
[17] Mustafa Öztürk, "Meâl", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), 205-207.
[18] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 15.

özellikle Âl-i İmrân (3/7) ve Kehf (18/78, 82) sûrelerindeki âyetler incelendiğinde te'vilin "bir şeyin iç yüzü, gerçek mahiyeti, bu mahiyetin tesbit ve tayini" gibi anlamlara geldiği, dolayısıyla tercüme veya tefsir edilecek âyetin asıl muradını tayin etmekle aynı anlam ifade ettiği de söylenebilir.[19] Ancak meâl kelimesinin terimleşme sürecinde "evl" kökünün "eksilme, eksiltme" şeklindeki anlamının kabul edildiği düşünülürse meâl Kur'ân'ın harfi harfine değil de mâna ve mefhum olarak tercüme edilmiş olacak ki bu da Kur'ân'ı eksik çevrilmiş olarak kabul etme zorunluluğunu doğuracaktır. Meâli, tefsirî ve mânevî tercüme diye vasıflandırmak da mümkündür. Çünkü meâlen tercümede mâna ve mefhum esas alındığı için asıl metnin lafzından ziyade mefhumu yani kastedilen mana yansıtılmaya çalışılır. Bu durumda yorum kaçınılmaz olduğundan meâlde eksiklik kadar ziyâdelik bulunması da mümkündür. Elmalılı'nın kendi meâlini tefsirin bir hulâsası olarak nitelendirmesi de bunu gösterir.[20] Sonuç olarak ister tercüme ister meâl denilsin her Kur'ân çevirisi hem dil bilgisini (lengüistik) hem yorum bilimini (hermenötik) ilgilendiren çalışmaların bir sonucudur. Çünkü çeviride çok anlamlılık, yan anlamlılık, sentaks bakımından ve semantik açıdan farklı mânalara gelme ihtimali olan Kur'ân âyetlerinden râcih mânayı bulup çıkarmak için sınırlamak ve belirlemek söz konusudur; böyle olunca çeviri esnasında tefsir ve te'vil kaçınılmazdır.[21]

Meâl, "Kur'ân'ın mânasını ve mefhumunu esas alan bir tercüme tarzı" olarak tarif edilmiş olmasına rağmen bu tanımın sınırını belirleyen ve geliştiren Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay gibi isimler başta olmak üzere birçok Kur'ân çeviricisi, imkânsız kabul ettiği harfî/lafzî tercümeye benzeyen bir çeviri yolunu izlemiş ve bu durum kendisine çevrilen dilin meâllerde bir hukuk metnindeki gibi sade ve yavan olmasına yol açmıştır. Bu nedenle çevirilerde lafzın düz anlamlarına bağlı kalma prensibi göz önünde bulundurulmakla birlikte Kur'ân ifadesindeki duygusal etkiler, muhatabın gönül coğrafyasına nüfuz eden çarpıcı vurgular, dil ve üslûptaki bedîi unsurlar zarar görmüştür. Fakat bu önemli kayıp ilk baştan imkânsız ve kaçınılmaz kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre Kur'ân'daki verilmek istenen murâdın

[19] Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Daru-l Kalem, 1412), 99.
[20] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/9.
[21] Öztürk, "Meâl", 205-207.

meâlde eksik ifade edilmesi Kur'ân'ın mu'ciz olması, kendisini anlamak ve anlatmaktan muhatabı âciz bırakan mûcizevî bir özellik taşıdığını göstermektedir.[22]

1.3. TÜRKÇE MEÂLLERİN TARİHÇESİ

Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi ile ilgili tarihi süreci bilmek, günümüz meâllerini daha iyi tanımak ve gelişim aşamalarını bilmek için son derece önemlidir. Çünkü Kur'ân tercümelerine meâl kavramının kullanımı sebepsiz ve birdenbire ortaya çıkmamıştır. Zira Kur'ân meâllerinin ortaya çıkmasının arka plandaki siyasi etkenler, bu eserlerin üslubunu ve özelliğini etkileyen önemli unsurlardan biridir.[23] Biz de bu amaçla cumhuriyet öncesi Kur'ân tercümelerinin durumuna kısaca değinerek cumhuriyet ilanından sonra ve özellikle günümüz meâlleri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.3.1. Cumhuriyetten Önce İlk Kur'ân Tercüme Faaliyetleri

Kur'ân'ın genel manada ilk tercüme faaliyetlerini Asr-ı Saadet dönemine götürmek mümkündür. Şu kadarı var ki bu dönemde tam teşekküllü bir tercümeden bahsedemeyiz. Çünkü yapılan çeviriler bazı kısa sûreler veya surelerin bir bölümü ekseninde yapılmıştır. Kur'ân'ın tam teşekküllü bir tercümesinin hicrî dördüncü asırda yapıldığı söylenmektedir.[24]

Kur'ân'ın kısmen de olsa tercüme edildiği ilk dil Farsçadır. Kur'ân'ın Türkçe çevirisi başka dillerde yapılan çevirirler gibi bölüm ve parça şeklinde başlamıştır. Bazen bu çeviri bölümleri eserler içinde de görülmüştür. İlk İslami Türk Edebiyatı eserleri bu gibi tercümeleri içine alan en eski metinlerdendir.[25] Kur'ân'ın ilk çevirisi her ne kadar hicri beşinci asrın ilk zamanlarında gerçekleştiği söylense de tarihte bilinen ilk nüsha hicri takvime göre 734'te oluşturulmuştur. Ayrıca eski çevirilerin bizim bildiğimiz tam Kur'ân çevirisi şeklinde olduğunu söyleyemeyiz. Ancak bunları

[22] Öztürk, "Meâl", 205-207.
[23] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 21.
[24] İlhami Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 65.
[25] Mehmet Şeker, "İslam Tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe İlk Çevirileri", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir)* (Ankara: DİB Yayınları, 2010),1/11.

"satır arası kelime kelime olarak yapılan tercümeler" ve "tefsire benzer hikâyelerle genişletilerek yapılan tercümeler" diye iki kısım şeklinde yapıldığını söyleyebiliriz.[26]

12. yüzyılda İslam'a karşı mücadele girişimi maksadıyla Kur'ân-ı Kerim'in Batı dillerine çevirisi Latince yapılmıştır ve bu çeviri diğer Batı dillerine aktarılmasına bir köprü oluşturmuştur. Kur'ân çevirilerindeki faaliyetler ve Kur'ân'ın tercüme edilebilme imkânın tartışmaları da modern dönemde gerçekleşmiştir. Bunun perde arkasında da İslam coğrafyasında işgallerin ve oryantalistlerin çalışmaları olduğu söylenebilir. Bilhassa İngilizlerin Hindistan devletini işgal etmesi üzerine âlimlerin Kur'ân ile ilgili çalışmaları oryantalistlere karşı çıkmak adına arttırılmıştır. Bunun sonucunda ister istemez çok sayıda Kur'ân tercümeleri oluşmuştur.[27]

Osmanlı zamanında İslam dünyasındaki gerileme sebebinin İslamî kaynaklar olduğu düşüncesiyle özellikle Tanzimat'ın ilanı ile tecdîd çalışmalarına hız verilmiştir. Bu kaynakların yeniden değerlendirilmesiyle Babıali'de Kur'ân çeviri ve tefsir çalışması yapılmıştır.[28] Bilhassa II. Meşrutiyet'ten sonra Kur'ân tercüme çalışmaları müslim veya gayrimüslim tebaa arasında yoğun olarak başlamıştır. Şunu belirtmek gerekir ki iki grubun amacı farklıdır. Müslümanların kaygısı dini anlayıp yenileme çabaları için tercümenin zorunlu görülmesi iken gayr-i Müslimlerin amacı ise tercümeler yoluyla Kur'ân'daki gerçekleri çarpıtmaya çalışmak olduğu ifade edilmiştir.[29] Bir başka amacın da âlimlerin toplum üzerindeki algısını kırmaya çalışmak için bireysel din telakkisi oluşturmaktır.[30] Osmanlı'nın son dönemindeki çeviri çalışmaları bu sebeplerle ortaya çıkmıştır. Kur'ân meâllerinin cumhuriyetin ilanından itibaren çıktığını kabul etmek yanlış bir düşüncedir. Çünkü "Meâl" kavramının ortaya çıkması cumhuriyetten önceye de dayanmaktadır. Ancak cumhuriyetin ilanından sonra Kur'ân'ın tefsir ve tercümesinin devlet kanalıyla yapılması bu konuda siyasi bir anlam ve resmiyet kazanmasında etken olmuştur.[31]

---

[26] Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, 67.
[27] Abdulhamit Birışık, "Kur'ân Tercümesinde Hint Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir)* (Ankara: Dib Yayınları, 2010), 1/51.
[28] Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meâl ve Tefsirin Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2012), 21.
[29] Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, 453-461.

[31] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 22.

Sonuç olarak cumhuriyet öncesi ilk dönemlerde tam teşekküllü bir Kur'ân çeviri çalışması olmasa da kısmî veya belli bölümler şeklinde çeviri yapıldığını görmekteyiz. Bu dönemde Kur'ân'ın başka dillere çeviri imkânı tartışılmakla beraber kimi grupların İslam dinine ve Müslümanlara zarar vermek için çeviri çalışması yaptıkları ifade edilmiştir. Bu sebeple Müslüman âlimler bu mücadeleye karşı koymak için Kur'ân çalışmalarına daha da ehemmiyet vermişlerdir. Bu da ortaya birçok Kur'ân tercümesinin çıkmasını netice vermiştir.

1.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercüme Faaliyetleri

1923'te Cumhuriyet ilanının akabinde "Kur'ân-ı Kerim Tercüme" çalışmaları daha da hız kazanmış ve ilmî liyakati olan veya olmayan kişiler gerek aslından gerekse başka ecnebi dillere çevrilmiş tercüme çalışmalarından "Kur'ân-ı Kerim Tercümesi" ortaya çıkarmışlardır. Ancak bu çalışmaların genelinin ehil olmayan kişiler tarafından yapılması eksik ve yanlış bir çalışma olmasıyla beraber toplumunda bir ayaklanma meydana getirmiştir.[32] Bu dönemlerde Kur'ân-ı Kerim'in açıklamasına tefsir değil de "tercüme" adının verilmesi önceki örften çıkıp yeni bir biçim oluşturma maksadını taşıdığı söylenebilir. Yapılmak istenen bu yeni biçimde ise "Kur'ân'ın muradının ne olduğundan ziyade ne dediğinin esas alınması" ve az-öz bir yekûn oluşturması hedeflenmiştir. Kur'ân'ı tercüme etme girişimi ve bu çalışmaya tefsir yerine tercüme isminin tercih edilmesi dinde yenilik yapma amacına dayanmaktadır. Tercüme faaliyetinin ilk Türkçe çalışmaları yapılırken Kur'ân-ı Kerim'in aslı Arapçayı esas almak yerine başka dillerde yapılan tercümeleri esas alınması ve Türkçeye çevrilmesi sahih bir "Kur'ân Tercümesi" maksadına ters düşmektedir. Bir diğer tezat durum ise Kur'ân'ın tercümesinin Suriye kökenli Hristiyan bir Arap olan Zeki Megamiz'e yaptırılmasıdır. Bu çalışmaya Cumhuriyetten önce itiraz edildiği ancak 12 yıl sonra nüsha üzerinde birkaç değişim yapıldıktan sonra tekrar bastırıldığı söylenmiştir.[33]

Cumhuriyet ilanından sonra her alanda reformlar yapılırken dinde de reformların yapıldığı görülmüştür. Bu reformların, bünyesinde Kur'ân'ı Türkçe'ye tercüme etme çalışmalarını barındırması dinde ulusallaşma çabasının bir sonucudur.

[32] Sadrettin Gümüş, "Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 0/5 (02 Temmuz 2015), 290.
[33] Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 28.

Bu arzu ve düşünceyi sarih bir şekilde ifade edenlerden birisi de Ziya Gökalp (ö. 1924) tır. Gökalp'ın Latince'nin İncil'lerde tercümeler vasıtasıyla etkisini yitirdiği gibi Kur'ân'ın da tercüme edilmesiyle de Türkiye'de din alanında reform yapılması gerektiğini düşündüğü söylenmiştir.[34] Yapılan bu reformların diğer yüzü ise âlimlerin halk üzerinde ki etkisiyle alakalıdır. Çünkü o zaman halk Kur'ân'ı anlamak için ihtiyaç duyduğu tercüme ve tefsir eksikliğini cami ve tekkelerde oluşturulan ders halkalarıyla kapatıyordu. Kur'ân'ın tercüme edilmesi maksatlarından birisi de daha ferdî bir din algısı oluşturmak ve âlimler ile halkın irtibatını koparmaya yönelikti. Dolayısıyla dinde yapılan böyle bir reformla ulusal kalkınmanın elde edileceği zannı vardı.[35] Ancak Arapçanın İslam âleminde önemli bir yere sahip olması ve tercümeyle birlikte Kur'ân'ın asıl dili olan Arapçanın Müslümanlar nezdinde önemsiz bir hâle getirilme endişesi oluşmuştur. Ayrıca toplumun bazı ileri gelenlerinin "ulusal din dili" gerçekleştirme çabasına girmesi ve Hristiyanların din alanındaki yeniliklerini benimseyip örnek almaları, tercüme kargaşalarının altında yatan nedenlerdendi. Tercüme ile tefsir farkının sürekli üzerinde durulması da Kur'ân dilinin ilahi yönünü göstermek içindi. Şeyhülislam Sabri Efendi (ö.1954) de bu ayrımı savunanlardan biriydi.[36]

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda Kur'ân'ı tercüme etme görevi ilk olarak Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936)'a tevdi edilmiştir. O zaman ki hükümetin dine karşı ulusal bir proje yapma amacının olduğunu sezen Mehmet Akif, kendisine verilen bu görevi kabul etmeyerek verilen ücreti de iade etmiştir. Mehmet Akif'in görevden vazgeçmesi sebebiyle bu görev Kur'ân-ı Kerim'in tefsir vazifesini yürüten Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'a verilmiştir. O da Mehmet Akif gibi Kur'ân'ın Türkçeye tercüme faaliyetinin arka planında yatan sebebi bildiği için yapacağı tercüme çalışmasının arka planda yatan amacı desteklemeyeceğini meâlinin mukaddimesinde "Türkçe Kur'ân var mı be hey şaşkın!" diyerek ifade etmiştir. Hatta Elmalılı'nın tercümesinde kolay anlaşılmayacağı şekilde muğlâk ve tefsire bakmaya ihtiyaç

[34] Orhan Atalay, "Kur'ân'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Plânı", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir)* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), c.1 36-37.
[35] Cündioğlu, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi*, 39.
[36] Cündioğlu, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi*, 25.

duyduran bir üslubu tercih etmesinin bu amaca hizmet ettiği söylenebilir.[37] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'ân tercümesi için "meâl" kavramını tercih etmesi Kur'ân-ı Kerim'in aslına hiçbir çeviri veya tercümenin denk olamama düşüncesinin bir tezahürüdür. Çünkü Elmalılı dönemine kadar Kur'ân tercümesi için meâl kavramı hiç kullanılmamış olup bu kelime sadece Elmalılı' ya has bir tabirdir.[38]

Elmalılı'nın bu meâli, devlet kanalıyla yapılmış olması hasebiyle sonraki dönemlere örneklik teşkil eden bir çalışma olmuştur. Bundan sonra yapılan tercümeler bu meâlden esinlenerek yapılmış olmakla beraber, bir takım farklı özelliklere de sahip olmuştur. Bazı meâllerde Arapça tabirlerin daha çok Türkçe olması için kullanımda olmayan kelimelerle sadeleştirmeye çalışılmıştır.[39] Tercüme münakaşalarına kapı açan neden ise Latin alfabesi ile "Türkçe Kur'ân" yazma gayretinin sürdürülmesidir. Türkçe ibadet edilmesi amacı çerçevesinde ise Kur'ân tilavetiyle beraber farklı camilerde meâl okunmuş ve bu durumda halkın nabzı ölçülmeye çalışılmıştır. Bununla da kalınmayarak bir camide Türkçe namaz kılınması münakaşaları daha da ileriye dereceye götürülmüştür. Bu olanlar üzerine Diyanet İşleri Riyaseti'nin talebiyle bir rapor hazırlanarak Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951) tarafından Arapça dışında herhangi bir dille ibadet yapılamayacağı hususu delilleriyle birlikte ortaya konmuştur.[40]

1980'den başlayıp 2000'li yıllarda yoğunlaşan ve Türkiye'yi etkisi altına alan Ehl-i Kur'ân denilen grubun ortaya attığı görüşler meâllere olan rağbetin artmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü bu grubun ana gayesi Kur'ân-ı Kerim'in İslam dininin tek kaynağı olduğunu savunmaktır. Bu grubun fertleri bir görüş beyan etmek istediklerinde ayetlerin tercümesine bağlı kalarak ifade ediyorlardı. Dolayısıyla bu vaziyet, meâl yazım sisteminde farklı usullerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu tarz yazılan meâllerin (Yaşar Nuri Öztürk meâli gibi) kesme işareti veya parantez kullanmadan yapılarak tefsiri tercüme sınırlarını zorlayarak yazılan meâllerden olduğu söylenebilir. Grubun taraftarları bununla da yetinmeyerek Kur'ân hakkındaki görüşlerini farklı dergilerde yazdıkları makalelerde neşrettiler. Bunların

[37]Cündioğlu, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi*, 65.
[38]Muhammed Abay, "Türkçedeki Kur'ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/ (2012), 251-252.
[39] Abay, "Türkçedeki Kur'ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", 255.
[40] Günay, *Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi*, 478-479.

sonucunda bu grup Türkiye'de "meâlcilik" adı altında meşhur oldu. Yine bu akımın etkileri devam ederken Türkiye'de bulunan birçok cemaatin kendine has bir meâl çıkarma arzusu ülkede meâl sayısının ziyadeleşmesine sebep olmuştur.[41] Meâl yazımının artmasıyla bu dönemde satır arası meâl metodu da rağbet görerek bunların sayısında da artış görülmüştür. Elmalılı Hamdi Yazır meâlinin telif hakkı kaldırılınca, bu meâl üzerinde birçok sadeleştirme faaliyeti gerçekleşti.[42] Bu sebeple bu meâl yayınlandığı tarihten günümüze dek en çok rağbet görülen meâllerden biri oldu. Yine, bu meâlin devletin teşvikiyle yazılmış olması, onun birçok baskısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.[43]

1.3.3. Günümüzde Meâllerin Durumu

Kur'ân tilaveti öncelikli olarak "anlayarak" ve "anlamayarak" tilavet etmek üzere ikiye taksim edilir. Diğer taksîmatlar ise; ibadet maksatlı, konu odaklı ve tefe'ul amaçlı tilavetler şeklinde yapılmıştır. Tilavet çeşitlerinin bazısı okuma pratiğinin geliştirilmesine fayda sağlarken bazısı da mananın kavranması yönünde fayda sağlar. Elbette manayı kavramak için meâllere olan ihtiyaç inkâr edilemez. Zira herkesin Arapçayı bilmesi ve Kur'ân'ı anlamak için lazım olan ilimleri tahsil etmesi zordur. Tercümelerin bu yönünü düşünerek yapılmış olması Kur'ân'ı anlamak için en iyi tercüme yapma çabasında olmanın önemini göstermektedir. Ancak çeviriye konu olan eser Kur'ân-ı Kerim olunca münasip bir çeviri yapmak kolay değildir. Cumhuriyet'in ilanından sonra devlet kanalıyla veya bir cemaat tarafından ya da bireysel olarak birçok meâl te'lif edilmiştir. Bu tarihten itibaren meâl sayısında epey artış olmuştur. Bu artış sürecinde meâl çalışmaları çeşitli deneyimlerden geçerek meâl yazımında farklı metotlar uygulanmıştır. İlk başlarda bu metotlardan en uygununun harfî çeviri olduğu görünse de ileriki süreçte Kur'ân'ın harfî tercümesinin yapılamayacağının anlaşılması ile beraber tefsîrî tercüme ön plana çıkmıştır. Bu tercüme metodunun müellife "çeviride daha rahat hareket etme imkânı sağlaması" meâl yazımını artıran faktörlerden biri olmuştur.[44]

[41] Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, 33-37.
[42] Abay, "Türkçedeki Kur'ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", 258-259.
[43] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 25.
[44] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 25.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* çalışmasının meâl kısmı, Türkiye'de yazılan ilk Kur'ân çevirisi olmasa da devlet tarafından bastırılması ve ilmi yönüyle nitelikli bir meâl olması çok rağbet görmesine sebep olmuştur.[45] Elmalılı meâli halkın anlamakta zorlandığı bir dilde yazılmasına rağmen, birçok evin kitaplığının olmazsa olmazları arasına girmiştir. Türkiye'de çok tercih edilen meâllerden biri de Hasan Basri Çantay meâlidir. Bu meâl, Elmalılı'nın *"Hak Dini Kur'ân Dili"* meâline nazaran daha kolay anlaşıldığı için halk tarafından rağbet görmüştür. Ülkemizi etkisi altına alan Ehl-i Kur'ân grubunun ülkemizdeki tebaalarından olan "Kur'ân'ı doğrudan anlama" akımı hüküm sürdüğü dönemde, en çok ilgi gören meâllerden biri de Ali Bulaç meâli olmuştur. Ancak bu meâl Elmalılı ve Hasan Basri Çantay meâllerini taklit etmesi sebebiyle eleştiriler almıştır.[46]

Türkiye'de meâle olan ilgi ve meâl kullanımı hususunda yapılan anket sayısı oldukça azdır. Bunlara 2011-2015 yılları arasında yapılan anketlere göre hazırlanmış olan Hidayet Aydar'ın "Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerine İstatiksel Bir Değerlendirme" isimli çalışması örnek verilebilir. Bu çalışmada tespit edilen veriler o tarihteki meâl tercih sıralamasını büyük oranda ortaya koymaktadır. Buna göre halkımızın en çok rağbet ettiği ve evinde bulundurduğu meâl Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın meâlidir. Yaklaşık 2850 aileye şamil olan bu anket verisine göre araştırmaya konu olan meâller arasında Elmalılı Meâli yüzde ellilik oranla ilk sırada yer almıştır. Bu meâlin sadeleştirilmesi ve satır arası meâllerle desteklenmesi, onu ilk sıraya taşıyan en önemli etkenlerdir. Yine bu anket verilerine göre ikinci sırada yüzde otuz oranlarında rağbet gören Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarında çıkan meâl çalışmalarıdır. Üçüncü sıradaki meâl de yüzde otuzluk oranla evlerde bulunan, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından altı kişilik komisyondan tarafından hazırlanıp basılan meâldir. İkinci ve üçüncü sıradaki meâllerin bu kadar tercih edilmesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarına olan güvenin ve bu eserlerin insanlara meccanen dağıtılmasının önemli rol oynadığı söylenebilir. Tercih edilen diğer meâller arasında sırasıyla Hasan Tahsin Feyizli, Muhammed Esed, Ali Bulaç, Hasan Basri Çantay, Mustafa İslamoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen ve Ahmed Davudoğlu

[45] Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, 42-43.
[46] Öztürk, *Cumhuriyet Türkiyesinde Meâl ve Tefsirin Serencamı*, 42-43.

meâlleri gelmektedir.[47] Zikrettiğimiz meâllerin bazısının tercih edilmesi belli cemaatler tarafından rağbet görmesine bağlanırken bazısı da (örn. Muhammed Esed meâli) barındırdığı farklı üslup sayesinde tercih edilmiştir. Son zamanlarda Meâllerin internet ortamında çokça yer alması, daha çok satılan meâllerin bilinmesi, hangi meâl çalışmasının ne kadar okunduğu bilgisini elde etmek için güncel anket verilerine ihtiyaç vardır.[48]

1.4. TÜRKÇE YAZILMIŞ BELLİ BAŞLI MEÂLLER

Bu ana başlık altında Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar yazılan ve tercih edilen bazı meâller hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.4.1. Hak Dini Kur'ân Dili (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır)

Eserin müellifi olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1294/1878) yılında Antalya'nın Elmalı kazasında dünyaya gelmiştir. Elmalılı birçok medreselerde tahsil görerek ilmi icazetler almış ve hafızlığını tamamlamıştır. Çeşitli idari görevlerde bulunmuş ve bir dönem bakanlık ta yapmıştır. Dini ilimlerdeki engin bilgi birikimiyle beraber Edebiyat, Mantık, Felsefe ve Musikiyle de ilgilenmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Farklı medreselerde müderris olarak görev yapmıştır. 27 Mayıs 1942'de, uzun süre müptelâ olduğu kalp yetmezliğinden İstanbul Erenköy'de damadının evinde vefat etmiştir.[49]

Hak Dini Kur'ân Dili, Elmalılı'ya asıl şöhreti kazandıran, kendisini yirminci yüzyılın müfessiri olarak tanıtan eseridir. Tefsir, tarih içerisinde İslam alemini ilgilendiren her konuya az veya çok değinmektedir. Elmalılı'yı bu eseri yazmaya sürükleyen öncelikli saik kendisine gelen taleple beraber ülkenin içinde bulunduğu durumdur. Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim ve kültür gibi alanlarda fikir ayrılıkları oluşarak iki farklı nesil meydana gelmiştir. *Hak Dini Kur'ân Dili* eseri de bu ayrımı gözeterek öncelikli İslam kültürünü amaçlayarak Batı medeniyetine de yaklaşan bir metot izlemiştir. O dönemlerde medreselerin kapatılmasıyla eğitim

[47]Hidayet Aydar, "Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 0/5 (30 Haziran 2015), 131.
[48] Boşnak, *Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri*, 26.
[49] Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 11/57.

sisteminde dini eğitim bir hayli zayıflamıştır. Bu da din alanında ülkede büyük bir açık oluşturmuştur. Tam da böyle bir durumda insanların kendi diliyle anlayabileceği bir tefsire ihtiyaç duyulmuştur. Bu konu TBMM'de görüşülmüş ve İslam'ın temel kaynağından doğru bir şekilde Türkçe olarak yararlanılması kararı alınmış, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi ve yardımcısı Ahmet Hamdi Akseki'nin teklifi ile Kur'ân'ın tercümesinin Mehmet Âkif'in, tefsirinin de Elmalılı'nın yapması gündeme gelmiştir. Daha sonra Mehmet Âkif' yaptığı tercümeyi vermekten vazgeçmesiyle bu görev de Elmalılı'ya verilmiştir.[50]

Diyanet İşleri Reisliği ile Elmalılı arasında yapılacak bu tefsirde izlenecek usul ve esaslar belirlenerek bir sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmeye göre hangi ayet veya ayetlerin tefsiri yapılacaksa öncelikli olarak altına meâlleri yazılacak ve daha sonra bu kısmın tefsir ve açıklaması yapılacaktır. Diyanet İşleri Riyaseti'nin ayırdığı ödenekle, anlaşmada şart koşulan usuller çerçevesinde (1926-1938) on iki yıllık bir uğraşla eser nihayete erdirilmiştir. Müellif eserinin mukaddimesinde Kur'ân tercümesi ile alakalı yapılan çalışmalardan bahsetmiş ve eserin yazılmasına imkân sağlayan durumları ele aldıktan sonra Kur'ân ve tefsirle alakalı bazı kavramlar hakkında bilgi vermiştir. Mukaddimede önce o zamanda tartışılan Kur'ân'ın tercüme meselesi üzerinde durmuştur. Ayrıca daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'ân'ın hakkıyla tercüme edilemeyeceğinden bahsetmiştir. Ardından Kur'ân ve diğer isimleri, sûre, âyet ve mushaf, tefsir, te'vil ve meâl terimlerine de değinmiş. Son olarak Kur'ân'ın faziletlerini sayarak mukaddimesini tamamlamıştır.[51]

Elmalılı M. Hamdi Yazır tefsiri, mukaddimede ifade ettiği gibi bazı esaslar üzerine kurulmuştur. Tefsirin önemli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Ayetler arasındaki münasebet
2. Nüzul sebeplerinin açıklanması
3. Kıraat-i aşera dışına çıkmadan bu kıraatler hakkında bilgi vermek,

[50] Dilek Uçar, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Manevi Huzur* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13.
[51] Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 15/153.

4. İhtiyaç duyulan yerlerde kelime ve terkip izahları,

5. Ehl-i Sünnet ve Hanefi mezhebine bağlı kalarak hükümler açıklanıp, nasihat içerikli ayetlerin genişçe açıklanması,

6. Batılı yazarların tahrif amaçlı yorumlarına dikkat çekilmesi,

7.Tefsirin baş tarafına Kur'ân'ın hakikatini anlatan bir mukaddime yazılması.[52]

Müellif tefsirinde bir sureyi tefsir etmeden önce o surenin adı, sebebi nüzulü, ayet, kelime ve harf sayısı, Mekkî veya Medenî olduğu hakkında bilgiler verir. Ayrıca tefsirini yapmak istediği ayetin altına öncelikle meâlini yazar daha sonra tefsirine geçer. Tefsir bölümünde ayetlerin sebebi nüzullerini ve ayetler arasındaki münasebetlerini gösterir.[53] Elmalılı yine tefsir bölümünde ayetleri tefsir etme metodunu açıklarken Arapça metinlerin tahlillerine çok değinmediğini ifade etmiştir. Ayetleri izah ederken Kur'ân bütünlüğüne önem verdiğini oryantalistlerin ayetleri çarpıtmalarını ortaya koyan ve Kur'ân'ı gerçek muhatapların zihin ve gönül dünyasına yerleştirmeye çalışan bir tefsir hedeflediğini söylemiştir. Tefsirinde istifade ettiği tefsir kaynaklarından da bahsetmiştir. Bununla da kalmayarak tefsir kitapları dışında başka ilim dallarının kaynaklarından yararlanıp yer yer tefsirinde bu kaynaklardan yorumlar katmıştır.[54] Müellif klasik usulün dışında itikadî konularda Ehl-i Sünnete, amelde de Hanefi mezhebine bağlı kalarak toplumsal ve ahlaki esaslarla beraber ayetleri izah etmiştir. Özellikle tevhid, ahiret halleri ve bunlarla ilgili nasihatleri içeren ayetlere çokça yer vermiştir.[55]

Elmalılı, tefsirinde Türkçeyi kullanırken Kur'ân'ı ifade etmek istediği anlamdan uzak tutmamaya özen göstermiş, Arapça gibi farklı dildeki kelimeleri Türkçedeki kullanımına göre dizayn etmiştir. Türkçede karşılığı olmayan kavramları da aynı şekliyle kullanarak tefsir etmiştir. Halk nezdinde sıkça kullanılan Türkçe kelimeleri için de yer yer açıklamada bulunmuştur. Ayrıca edebi nükteleri olan cümleleri devrik de olsa olduğu gibi kullanmıştır.[56]

[52] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/19-20.
[53] Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili", 15/153.
[54] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/20-31.
[55] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/29.
[56] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/27.

Küçük yaştan itibaren medrese tahsili gören Hamdi Yazır o dönemdeki âlimler gibi zamanın sıkça kullanılan kavramlarını kullanmamıştır. Teliflerinde Osmanlı Türkçesine göre ne çok karmaşık ne de çok yalın olan bir metot izlemesi dikkat çekmiştir. Tarifleri yaparken "efrâdını câmi, ağyârını mâni" olmasına özen göstermiştir. Tefsire genel olarak baktığımızda ayetlerin açıklamaları ve sureler arasındaki izahlar hacim olarak birbirinden farklıdır. Hatta bazı yerlerde açıklama yapmayıp sadece meâl vermiştir. Bunun nedeni yaşadığı kalp rahatsızlığından dolayı tefsirini bitirememe endişesinden kaynaklandığı söylenmektedir.[57]

1.4.2. Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm (Hasan Basri Çantay)

Meâlin yazarı merhum Hasan Basri Çantay 1887 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Ailesinin tek erkek çocuğu olan Çantay Edebiyat, Hukuk ve İktisat gibi birçok alanda yetkin hocalardan ders almış ve Arapça, Farsça için özel dersler almıştır. Babasının erken ölümünden dolayı ailesine bakmak için eğitime ara vermek zorunda kalmıştır. Belli bir süre hocalık yapmış daha sonra milli mücadelede önemli yeri olmuş ve mecliste mebus vazifesinde bulunmuştur. Daha sonra ticaret ve ziraat ile ilgilenmiş. Bunlardan sonra ilmi-edebi telifler yapmaya başlamış ve 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir.[58]

Kur'ân'ın Türkçe çevirilerinin en önemlilerinden birisi, şüphesiz ki Hasan Basri Çantay'ın *"Kur 'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim"* adlı eseridir. Neşredildiği dönemeden itibaren dini ilimler alanında uzman kişiler tarafından ilgi görmüş ve günümüze kadar Kur'ân tercüme çalışmalarında öncelikli müracaat edilen kaynaklar arasında yer almıştır. Çalışmanın önsözünde yazar Kur'ân-ı Kerim gibi benzeri olmayan bir kitabın tercümesinin zorluğunu dile getirmiş ve o zamana kadar mevcut olan tercüme çalışmalarının değerlendirmesini yaptıktan sonra kendi çalışmasının özelliklerini maddeler halinde zikretmiştir. Bu özellikler;

1. Tercümede o günün Türkçesi kullanılacak
2. Dipnotlarda hurafe ve uydurma bilgilerden uzak durulacak

[57] Uçar, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsirinde Manevi Huzur*, 17.
[58] Emin Işık, "Hasan Basri Çantay", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 218.

3. En muteber tefsir kaynaklarına başvurulacak

4. Kelime ve kalıp ifadelerin en çok tercih edilen manası esere alınacak

5. Tercüme yaparken asılda bulunan kelimelerin tercümede tam karşılığı verilmeye çalışılacak

6. Tercümeyi güzel göstermek için metin dışı ilavelerden sakınılacak

7. Metin dışında ilave yapılmak isteniyorsa parantez içinde gösterilecek

8. Alışılagelmiş ifadeler yerine daha orijinal ifadeler kullanılacak

9.Meâlin yanında metne müracaatı kolaylaştırmak için Kur'ân metni koyulacak

10. Tercümede sahih hadisler esas alınacak[59]

Müellif ara ara dipnot verirken neredeyse ayetlerin meâl miktarı kadar açıklamalarda bulunmuş ve daha çok Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Celâleyn, Nesefî ve Hâzin gibi önemli tefsir kitaplarını kaynak olarak göstermiştir. Yine bu yerlerde ayetlerin meâllerini verirken en uygun manayı veren kaynakları göstermiş ve Kur'ân'ın ifade etmek istediği mananın anlaşılması için farklı görüşler ve destekleyici mahiyette yorumlar zikretmiştir. Mühim gördüğü meselelerde muhatabın daha çok bilgi edinmesi için kendisinin benimseyip takdir ettiği Elmalılı'nın *"Hak Dini Kur'ân Dili"* adlı çalışmasını önermiştir. *"Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm"* "harfî" bir tercüme olması hasebiyle karşılığı Kur'ân lafzında bulunmayan kelimeler, tercümeye ayrı bir hava katsa da önsözünde de belirttiği üzere tercümeye almamıştır. Bu yöntemle, metne bağlı kalarak yapılan bir tercüme amaçlanmasıyla beraber, parantez arası açıklamalarla da mananın muhatap tarafından daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Her ne kadar parantez arası açıklamaların akıcılığı ve sadeliği zedelediğini söylemek mümkünse de bunların okuyucu ve araştırmacılar için faydalı olduğu inkâr edilemez. Çantay'ın *"Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim"*i yıllarca verilen emek, sabır ve ilmi disiplin ile tercüme alanında yeni bir yol açmıştır. Ayrıca kendisinde sonra yapılan tercüme çalışmalarında müracaatı elzem olan ve alanında

[59] İbrahim H. Karslı, "Hasan Basri Çantay'ın Kuran-ı Hakim ve Meâli-i Kerim'deki Tercüme Metodu", *Ekev Akademi Dergisi* 13 (2002), 155.

benzeri olmayan bir kaynak olmuştur. Eser ilk olarak 1953'te İstanbul'da üç cilt halinde basılmış ve daha sonra çoğu kez istinsah edilmiştir.[60]

1.4.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri (Ömer Nasuhi Bilmen)

Eserin yazarı Ömer Nasuhi Bilmen 1883 yılında Erzurum'un Salasar köyünde dünyaya geldi. Babası küçük yaşta vefat edince onunla amcası ilgilendi. Amcasından ve birçok hocadan ilim tahsil edip icazet aldı. Arapça ve Farsçayı iyi bilip Türkçe de dâhil olmak üzere üç dille şiir yazardı. Daha sonra Fransızcaya da merak salmış ve bu dili iyi bir seviyede öğrenmiştir. Farklı alanlarda devlet memurluğu yapan Bilmen birçok medresede müderrislik yapmış ve bir dönem İstanbul müftüsü olarak ta görev yapmıştır. 30 Haziran 1960 tarihinde Diyanet İşleri başkanlığına tayin edilmiş ve henüz bir yıl olmadan 6 Nisan 1961'de emekli olmuştur Emeklilikten sonra da ilmi faaliyetlerine hayatı boyunca devam etmiş ve sekiz ciltlik tefsirini emekli olduktan sonra telif etmiştir. Tefsirin dışında kendisinden çokça istifade edilen farklı alanlarda eserler de kaleme almıştır. 12 Ekim 1971' de İstanbul'da vefat eden Ömer Nasuhi Bilmen'in mezarı Edirnekapı Sakızağacı Şehitliğinde bulunmaktadır.[61]

Daha çok tefsiri ile tanınan Bilmen, eserinin başına yazdığı mukaddimede, Kur'ân'ın bütün insanlığı hidayete erdiren, lafzıyla ve manasıyla semavî bir kitap olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in hitabı her ne kadar genel olsa da bunu hakkıyla ilmî çerçevede anlayıp kavramaya herkesin muktedir olamayacağını, böyle bir yetkinliğe haiz olabilmek için yıllarca dini ilimlerle uğraşarak belli bir ilmi seviyeye gelmek gerektiğini belirtmiştir. Kur'ân'ın eşsiz belâğatıyla, onun bütün manalarını ve hikmetlerini, başka dillere tercüme ederek tamamen ifade etmenin mümkün olamayacağına dikkat çekmiştir.[62]

Müellif tefsirinde öncelikle sûrenin meâlini verip daha sonra "İzah" başlığı altında ayetleri tefsir etmiş ve bunda halkın anlayacağı ağır olmayan bir dil

---

[60] Işık, "Hasan Basri Çantay", 6/219.
[61] Rahmi Yaran, "Ömer Nasuhi Bilmen", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992), 6/162.
[62] Cemal Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 7.

kullanmıştır. Tefsir esnasında önce ayetin meâl kısmını parantez içine almış ve daha sonra âyeti kendi yorumuyla tefsir etmiştir. Âyetlerde anlamayı zorlaştıran Arapça kavramları, Hadis-i şerifleri ve sebebi nüzulleri "Şerh" başlığı altında açıklamaya çalışmıştır.[63]

Müellifimizin eserinde izlediği usul ve yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Sûreler hakkında genellikle şu bilgileri vermiştir:

a) Sûrenin adını, var ise başka adlarını

b) Var ise, sebeb-i nüzulünü

c) Âyetlerin sayısını

d) Hangi konuları içerdiği

e) İçinde geçen olayı

f) Diğer âyetler ile bağlantısını

g) Sûrenin Mekkî veya Medenî olduğunu

2. Sûreleri tefsir ederken, muhatabın sûrelere yaklaşımında farklılıklar olmaması için tefsir kısmını eşit uzunlukta tutmaya özen göstermiştir.[64]

3. Tefsirde kullandığı dilde taassuba yol vermemiş ve Türkçeye mâl olmuş Farsça ve Arapça kelimeleri tereddütsüz kullanmıştır. Bundaki amacın Latin harfleri ile Kur'ân harfleri ve kelimelerinden ecnebi kalan insanımıza Kur'ân üslubunu göstermektir.[65]

4. Tefsirini yazarken; gerektiğinde birçok tefsirlere başvurduğunu söylemektedir. O, bu eserini, Beydâvi'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzîli*, Fahrüddin Râzi'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Gayb*, Ebu's-suud Efendi (ö.1574)'nin *İrşâdu'l-Akli's-selim*, Şeyh İsmail Hakkı Merhum (ö.1137)'un *Rûhu'l-Beyan*, Şeyh Hatib-i Şirbini'nin *es-Sirâcü'l- Münîr*, Hazin diye maruf olan İbrahim Bağdadi'nin *Lübâb-ut-Tevil*, Şeyh Nimetullah-ı Nehcivanî'nin *el-Fevâtihü'l-Âyatiyye*, Kadı Ebubekr-i

[63] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi ve Hristiyanlara Bakış*, 7.
[64] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi ve Hristiyanlara Bakış*, 8.
[65] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 8.

Arabî'nin *et-Tâcu't -Tefsîr*, Aliyyü'l-Mehâyimî'in *Tefsiru'r-Rahmân,* Muhammed Mahmud Hicazi'nin *Tefsîru'l-Vâdih* gibi muteber kaynaklardan istifade ederek yazmıştır. [66]

5. Yazarımız modern tefsir konusunda aşırı gidenlere karşı tavrını hep ortaya koymuştur. Meselâ şöyle der: "Şu da bedihîdir ki: Kur'ân-ı Mübîn'in gayesi gök cisimlerinin şekillerini, tavırlarını, miktarlarını, uzaklıklarını tayin etmek, sema tabakalarının şu mahiyette, bu mahiyette bulunduğunu bildirmek değildir. Belki kısmen müşahede edebildiğimiz ve letafetlerine, nûrâniyetlerine meclûb bulunduğumuz gök cisimlerinin birer kudret ayeti, birer azamet nümûnesi, birer ulûhiyyet şahidi olduğunu telkin ile insanları tefekkür ve intibah dairesine celbetmektir."[67] O bu sözleriyle bizlere Kur'ân'ın bir fen kitabı olmadığını ifade etmek istemiştir.[68]

6. Gerekli gördüğü yerlerde lüğavi açıklamalar yapmış, şiirle delil getirmiş ve bazı ayetlerin tefsirinde de tasavvufi açıklamalar yapmıştır.[69]

7. Bilmen, Kur'ân'ı Arapça olmayan bir dille kitâbetinin veya Arapça'nın dışında başak bir dille tilavetinin doğru olmadığını söylemiştir.[70]

8. Bilmen, Tefsirinde dikkatimizi celbeden bir üslubu da onun Peygamberimiz (s.a.v.)'den bahsederken "Eşrefü'l-Mahlûkât" "Hâtemü'l-Mürselin" ve "Resûl-ü Zişan" gibi saygı ifade eden lafızlarla ona karşı hürmetten taviz vermemesidir.[71]

9. Yer yer fıkhi ve itikadi meselelere de değinmesi onun bu konularda ilmi derinliğinin olduğunu göstermektedir.[72]

10. Tefsirin rivayetten çok dirayet yönü ağırlıklıdır.[73]

---

[66] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 8.
[67] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 7.
[68] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 9.
[69] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 8.
[70] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 8.
[71] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 8.
[72] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 7-8-9.
[73] Arbaç, *Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış*, 7-8-9.

1.4.4. Kur'ân- ı Kerim Meâli (Diyanet İşleri Başkanlığı)

Diyanet İşleri Başkanlığı 1930 yılında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'ân Dili" adlı meâl ve tefsirinin yazılmasına vesile olup basılmasını ve yayılmasını sağlayarak büyük bir hizmete imza atmıştır. Daha sonra Başkanlık, 1961 yılında "Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâli)" adlı eseri basıp yayınlamıştır. Birçok kez basılan bu meâl 1990'lı yıllara kadar tedavülde kalmıştır. Ancak başkanlığın basımını devam ettirme imkânı kalmayınca ve halktan da gelen yoğun istek üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı yeni bir meâl tertip etmeye karar verdi. Din İşleri Yüksek Kurulunca "Kur'ân-ı Kerim Meâli" adında tekrar bir meâl oluşturularak Diyanet İşleri Başkanlığınca halkın bu talebi yerine getirilmeye çalışılmıştır. Başkanlık bu meâli oluştururken daha önce birçok kez ifade edildiği gibi Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir dile tam manasıyla çevirisinin mümkün olmayacağının idraki içinde olmuştur.[74]

Bu meâlde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmaya özen gösterilmiştir. Bazı ayetlerin meâli daha iyi anlaşılması için dipnotta irtibatlı olduğu ayete atıf yapılmıştır. Kur'ân'da birçok yerde geçen aynı fiil ve isim kalıplarının tercüme ve meâli mecbur kalınmadıkça aynı olmasına dikkat edilmiştir. Bazı ayetlerin dipnotlarında kısa kısa izahlar yapılmıştır. Kur'ân'ın kendine hâs kısa ve öz bir anlatım özelliği olduğu malumdur. Bu özelliktendir ki sözün uzamaması için bazı şeylere değinmeden geçilir. Arapça'ya vukûfiyeti olanlar sözün siyak ve sibakından ne denilmek istendiğini anlarlar. Bundan dolayı ayetlerin meâli verilirken değinilmeyen hususlar parantez içinde verilmeye gayret edilmiştir. Ancak bu parantezlerin akıcılığı bozmamasına azami ölçüde dikkat edilmiştir. [75]

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, İslâm dininin ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılabilmesi ve anlatılabilmesi için elinden gelen gayreti göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir. Bu konuda sadece meâl oluşturmakla kalmamış birçok tefsir ve çalışmalar yapmıştır. Ve bu meâlin daha iyi bir seviyeye gelmesi için sürekli çalışmalar devam etmiştir.

---

[74] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Meâli* (Ankara, 2011), 16.
[75] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 17.

1.5. CENNET VE CEHENNEM KAVRAMLARI

1.5.1. Cennet

Cennet lügatta "gizlemek, saklamak, örtmek" gibi anlamlara gelen جَنّ fiilinin mastarından türemiş bir isim olup "bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe" anlamını ifade eder.[76] Terim olarak ise âhiret hayatında müminlerin sevap, mükâfat alacağı yerdir. Cennetin genel itibari ile dünya bahçelerini anımsatması ve eşsiz güzelliklerin insanın zihninde gizlenmiş olması, lügat ve terim anlamı arasındaki münasebeti göstermektedir.[77] Cennet kelimesi Kur'ân'da farklı kalıplarda (müfred, tesniye, cemî) 147 yerde geçmektedir. Bunların yirmi beşi bahçe, bostan anlamında, altı tanesi Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın kaldığı mesken, bir yerde de Peygamberimizin Hz. Cebrail'i gördüğü sidretü'l-müntehanın çevresinde bulunan me'va cenneti (Necm 53/13-15) ve diğer kalan yerlerde de ahiret yurdunda ki cennet anlamlarında kullanılmıştır. Hz. Peygamberden rivayet edilen bazı hadislerde de cennet, bahçe ve ahiretteki cennet anlamında geçmektedir.[78]

Cennetteki ağaçların ve bahçelerin birbirine bitişik olup aralarını ayıracak herhangi bir çöl veya kurak alan olmadığından tek bir cennet hükmünde kabul edilir. Bu yüzden cennet lafzı müfred olarak gelmiş; Dolayısıyla sarf ilmindeki masdar bina-i merra (fiilin kaç kere gerçekleştiğini ifade eden) vezninde gelen جَنَّة lafzıyla adlandırılmıştır.[79]

Cennet lafzının bazen tesniye olarak kullanılması da birkaç yönden açıklanabilir;

1) Cennette maddi ve manevi iki çeşit nimet olması

2) İnsanlar ve Cinler için ayrı ayrı cennetlerin olması

---

[76] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 13/100.
[77] M. Süreyya Şahin, "Cennet", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/374-376.
[78] Bekir Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/376-386.
[79] Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrût: Daru İhya-i't Türasi'l-Arabi, 1420), 29/371.

3) Bir müminin yaptığı iyi ameller açısından ayrı kötülüklerden uzak durduğu için ayrı cennetlerin olması

4) Kişinin amelleri karşısında aldığı, bir de Allah'ın fazlından amellerine ziyade olarak aldığı cennet.[80]

Cennet lafzının çoğul (cemi) sigasında kullanılma yönü ise cennetin geniş olması, çeşitli ağaçlarının olması ve konaklarının çok olması her birinin ayrı bir cennet olduğunu göstermektedir. Yine bu kelimenin cemi şeklinde gelmesi dünyadaki bahçe ve konakların sınırlı olması, cennet bahçelerinin ise konaklarının sınırsız olması yönüyle dünyadakilerin cennete göre değersizliğini göstermektedir.[81]

İslami kaynaklarda cenneti ifade eden birçok kavramlar vardır. Şimdi kısaca onlardan bahsedeceğiz;

1) el-Cennet (الجنة): Gerek Kur'ân'da gerekse diğer İslami kaynaklarda sıkça kullanılan, ahiret yurdunda ki ebedi saadet ve mutluluğu ifade eden, kapsadığı mekân ve alan cihetiyle geniş olan bir kavramdır. Cenneti ifade eden diğer kavramlar tekil kullanılırken جنة ise birçok yerde çoğul olarak kullanılması saadet yerinin hepsini kapsadığını göstermektedir. [82]

2) en-Naîm (النعيم): Mutluluk, huzurlu hayat gibi manalara gelen siğa itibariyle de nimet kavramından daha mübalağalı olan "naîm" insana huzur ve mutluluk veren her türlü güzel nimetleri ifade etmektedir. Dolayısıyla cennetü'n-naîm "her türlü nimetler bulunan" cennetin adıdır. Naîm kavramının (İnfitar 82/13) ayetinde cehennemin isimlerinden "cahîm"in mukabili olarak gelmesi "naîm"in cennet isimlerinden biri olduğuna işaret etmektedir[83]

3) el-Adn (العدن): İkamet etme veya ikamet edilen yer anlamına gelen "adn" kelimesi Kur'ân'da on bir yerde çoğul olan cennât kelimesi ile birlikte "ikamet edilen cennetler" manasında kullanılmıştır. Adn kelimesinin, cennetin belli bir bölümünün ismi olduğu

[80] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/370.
[81] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 29/371.
[82] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[83] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.

veya çoğul olan cennât kelimesiyle kullanımına bakılarak cennetin tamamını ifade ettiği söylenmiştir.[84]

4) el-Firdevs (الفردوس): Aslının Farsça olduğu söylenilen "firdevs" kelimesi "içinde üzüm bulunan bağ bahçe" anlamında kullanılmaktadır. Firdevs, cennetin tümünü kapsayacak bir anlamda kullanıldığı gibi cennetin ortası, en üstü ve en kıymetli olan bölgesi anlamında da kullanılabilmektedir.[85]

5) el-Hüsnâ (الحسنى): Sâlih amel işleyenlere Allah tarafından bir mükafat verileceği ve buna hüsnâ anlamında ziyadesi de verileceği ayette (Yunûs 10/26) geçmektedir. Buradaki "daha güzel, en güzel ve en iyi" anlamında olan hüsnâ kelimesinin müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından cennet anlamına geldiği yorumlanmıştır. Yine bu müfessirlere göre aynı ayetteki "ziyade" den muradın Allah'ın cemâlini görme olduğu söylenmiştir.[86] Hüsnâ kavramı bu ayetten başka geçtiği on yerde bu manada olduğu belirtilmiştir.

6) es-Selâm (السلام): Görünen ve görünmeyen her türlü afet ve tehlikelerden korunma anlamında olan "selâm" ile ev anlamında olan دار (dâr) kelimesi ile beraber iki ayette (En'âm 6/127; Yûnus 10/25) cennet ismi olarak geçmektedir. Âhiret yurdunun selamet yeri olduğu şüphesizdir. Râgıb el-İsfahânî, "gerçek ancak cennette bulunabileceğini, çünkü sonsuz sürekliliğin, ihtiyaç bırakmayan zenginliğin, zillete yer vermeyen şeref ve üstünlüğün, ârızasız bir sıhhatin sadece orada mevcut olduğunu söyler."[87]

7) el-Mukâme (المقامة): İkamet edilecek, durulacak yer anlamına gelen bu kelime دار (dâr) kelimesi ile beraber bir ayette (Fâtır 35/35) cennet manasında kullanılmıştır.[88]

1.5.2. Cehennem

Cehennem (جهنم) kelimesi cihinnâm (جهنام) olarak ta kullanılmıştır. Kelimenin lüğavi manası "derin kuyu" anlamındadır. Cehennem kelimesinin aslında ihtilaf vardır. Kimi Arapça kökenli bir kelime olduğunu söylerken kimi de Arapça olmadığını

[84] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[85] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[86] İbn Cerîr Et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Kâhire: Daru Hicr, 1422), 12/155.
[87] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 421.
[88] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.

söylemiştir. Arapça olmadığını iddia edenler Farsça, Grekçe veya İbranice'den nakledildiğini kabul edip[89] acemiyet ve ma'rifelik sebeplerinden dolayı gayr-ı munsarıf olduğunu ve kesre ile cerri kabul etmemesinin, aslının Arapça olmadığına işaret ettiğini söylemişlerdir. Arapça olduğunu kabul edenler ise acemiyet ve ma'rifelikle değil, alemiyet ve te'nis sebebiyle gayr-ı munsarıf olduğunu söylemiştir.[90]

Terim anlamı ise kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin, hakka boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yer olarak kabul edilir. Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş yedi âyetinde yer almaktadır. Elli biri Mekki, yirmi altısı Medeni sureler içinde yer alan, toplam yetmiş yedi ayette geçen "cehennem" kelimesi ahiretteki azabın yerine kullanılan kelimelerin en belirginidir.[91] Cehennem kelimesinin geçtiği ayetlerin altısında,[92] kâfirlerin ve mütekebbirlerin âhirette varacağı mekân anlamında "mesvâ" (**مثوى**) sözcüğüyle; on âyette de[93] yine mekân anlamında "me'vâ" (**مأوى**) kelimesiyle birlikte geçmektedir. Bu kelimelerin dışında cehennem kelimesi, "nar" ve "azap" sözcükleriyle cehennem ateşi anlamında dokuz ayette[94] "nâru cehennem" (**نار جهنم**) şeklinde, cehennem azâbı anlamında dört ayette[95] ise "azâbu cehennem" (**عذاب جهنم**) şeklinde izâfeli olarak geçmektedir.[96]

İslam'ın temel kaynaklarında cehennem ile alakalı birçok isim kullanılmaktadır. Bizde bunlardan cehennemin yedi kapısı olduğunu ifade eden âyet (Hicr 15/44) ile önem kazanan yedi isimden bahsedeceğiz;

1) Cehennem (جهنم): Cehennemin yedi tabakasında azabın en azı en üst tabakasıdır. Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşü "cehennem" hata ve günah işleyenlerin ceza çekme yeridir ve cezalarını çektikten sonra boş kalacaktır. Dolayısıyla cehennem lafzının

[89] el-İsfahânî, *el-Müfred*ât *Fi Ğaribi'l-Kur'*ân, 209.
[90] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/122.
[91] Bekir Topaloğlu, "Cehennem İsimleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 7/227-233.
[92] en-Nahl 16/29; Ankebût, 29/68; ez- Zümer, 39/32, 60, 72; el-Mü'min, 40/76.
[93] Ali İmran, 3/162, 197; en-Nisâ, 4/97, 121; el-Enfâl,8/16; et-Tevbe,9/73, 95; er-Ra'd,13/18; el-İsrâ, 17/97; et-Tahrîm, 66/9.
[94] et-Tevbe, 9/35, 63, 68, 81,109; el-Fâtır, 35/36, et-Tûr, 52/13; Cin, 72/23, el-Beyyine, 98/6.
[95] el-Furkân,25/65; ez-Zuhruf, 43/74; el-Mülk, 67/6; el-Bûrûc, 85/10.
[96] Musa Saygılı, *Kur'ân'da Cehennem Kavramının Din Eğitimi Açısından Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, 2009), 5.

mutlak olarak ceza çekme yerine kullanıldığı, has olarak ta en üst tabakasına kullanıldığı söylenmektedir.[97]

2) el-Cahîm (الجحيم): Cahîm ateşin isimlerinden biridir. Ayrıca çukur içinde bulunan büyük ateşe de cahîm denir. Nitekim Saffât Suresinin doksan yedinci âyetinden de *(Ötekiler, "Onun için bir yapı kurun ve (orada hazırlayacağınız) kuvvetli ateşe atın onu!" dediler.)*[98] bu mana anlaşılmıştır. İbn Sîde, Hz. İbrahim için alevlendirilen ateş gibi çokça alevli olan ateşe cahîm denildiğini söylemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi altı yerde geçmektedir.[99]

3) Hâviye (هاوية): Yukarıdan aşağıya düşmek anlamındaki "hüviy" kökünden isim olan haviye, "uçurum", "derin çukur", "ates" ve "cehennem"[100] anlamlarına gelmektedir. Kur'ân'da sadece bir âyette geçmektedir. *"Onu kucaklayacak olan haviyedir."*[101] Ayrıca aynı surede âyetin devamında Haviye'nin ne olduğuna Yüce Allah soru cevap şeklinde açıklama getirmekte, aşırı derece kızgın, alevi ve yakıcılığı kuvvetli bir ateş olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır; *"Haviye'nin ne olduğunu sen ne bilirsin? O, son derece kızgın bir ateştir."*[102]

4) Lezâ (لظى): Lezâ, cehennemin isimlerinden biri olup "hâlis alev" manasına gelir.[103] Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyette geçer.[104] Bu ateşe kimlerin gireceği de "*O, (hakka) arka döneni ve(imandan) yüz çevireni; servet toplayıp yığanı kendine çağırır.*"[105] âyetinde belirtilmiş ve bu ateşin vasfının "*derileri kavurup çıkaran ateş*"[106] olduğu ifâde edilmiştir. Fahreddin Râzî "Ateş, başı, kolları ve bacakları söküp atar, dolayısıyla da et ve deri namına bir şey bırakmaz, hepsini yakıp kül eder." veya "Ateş, sinirleri, topukları, kol ve bacak etlerini yakıp kül eder, parça parça eder." gibi manalara geldiğini tefsirinde nakletmiştir.[107]

---

[97] Topaloğlu, "Cehennem İsimleri", 7/227-233.
[98] es-Saffat 37/97.
[99] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/84.
[100] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 849.
[101] el-Kâria 101/9.
[102] el-Kâria 101/10-11.
[103] Topaloğlu, "Cehennem İsimleri", 7/227-233.
[104] el-Meâric 70/15.
[105] el-Meâric 70/20.
[106] el-Meâric 70/16.
[107] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 30/643.

5) es-Saîr (السعير): Ateşin alevlenmesi anlamında olan **سعر** kökünde alınmış bir sıfat kalıbıdır.[108] **سعير** kelimesi de çokça alevlenen anlamındadır. Kur'ân'da on yedi yerde fiil kalıbında geçen bu kelime cehennem ismi olarak kullanıldığı gibi bazı yerlerde de "tutuşturulmuş, alevli ateş" anlamında kullanılmıştır.[109] Mesela Mülk suresinde "Onlara alevli ateş azabını hazırladık"[110] âyetinde alevli ateş azabı olarak kullanılmıştır. Yine Şûra suresinde "Onların bir kısmı cennette, bir kısmı cehennemde olacaktır."[111] âyetinde cehennemin bir ismi olarak kullanılmıştır.

6) el-Hutame (الحطمة): Cehennem isimlerinden olan "Hutame" kelimesi sözlükte "bir şeyi parçalamak, ufalamak, ezmek" anlamına gelen **حطم** kökünden isim kalıbında gelmiş bir kelimedir.[112] Kur'ân'da sözlük anlamıyla *"Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin"*[113] tek bir âyette geçmektedir. Terim olarak ise cehennem manasında kullanılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de sadece Hümeze suresinde iki defa[114] terim anlamında geçmektedir.

7) es-Sakar (السقر): Sekar, "şiddetli bir ısıyla yakıp kavurmak" anlamındaki **سقر** kökünden isim kalıbında gelmiş bir kelimedir. Bazı âlimler bu kelimenin aslının Arapça olmadığını "güneşin şiddetli sıcağı ile yüzü yakıp kavurması manasına gelen "sakr" kelimesinden türediğini ve yakıcı anlamına geldiğini söylemişlerdir.[115] Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçmektedir. [116]

1.6. İLAHİ DİNLERDE CENNET-CEHENNEM İNANCI

İnsanın dünyadaki yaşamıyla bağlantılı olarak ölüm sonrası hayatta karşılaşacağı mükâfat veya cezalandırma yeri olan cennet ve cehennem inancı, Kur'ân'ın "kitap ehli" olarak isimlendirdiği insanların tabi oldukları Yahudilik ve

---

[108] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 411.
[109] Topaloğlu, "Cehennem İsimleri", 7/227-233.
[110] el-Mülk 67/5.
[111] eş-Şûra 42/7.
[112] el-İsfahânî, *El-Müfred*ât *Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 242.
[113] en-Neml 27/18.
[114] el-Hümeze 104/4-5.
[115] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 4/372.
[116] el-Kamer 54/48, el-Müddessir 74/26- 27- 42.

Hıristiyanlıkta da mevcuttur. Ancak her birinde inanç farklılıkları vardır. Bu bölümde hem Ehl-i kitap hem de İslam dinindeki cennet-cehennem inancından bahsetmeye çalışacağız.

1.6.1. Yahudilikte Cennet-Cehennem İnancı

Yahudilere göre kişi öldüğünde "şeol" denen ölüler diyarına gitmektedir. "Şeol" aynı zamanda, ölüm sonrası hayatı ifade etmek için de kullanılmaktadır. Burada iyi ve kötü ruhların birlikte aynı yerde kaldıkları ifade edilmektedir.[117] Yerin derinliklerinde ışığın girmediği karanlık bir yer olduğu söylenmektedir.[118] Bir kimse oraya girdi mi bir daha çıkamamaktadır.[119] Girişi kapılarla kapalıdır.[120] Tevrat'a göre Şeol'ün, ölülerin hepsinin ortak bir yeri olduğu, "biliyorum beni ölüme, bütün canlıların toplanacağı yere götüreceksin"[121] sözleriyle açıklanmaktadır. Aynı zamanda buranın iyilerin mükâfat, kötülerin ise azap yeri olduğu belirtilmektedir.[122] Ancak daha sonra Yahudilikte öldükten sonra Şeol'e (ölüler diyarı) gitme yerine yeniden dirilme düşüncesi yaygınlaşınca iyilerin ebedî olarak kalacağı yerin Eden bahçesi veya kiminin Pardes dedikleri yine "bahçe" anlamına gelen özel bir mekân olacağına inanılmaya başlandı. Artık Kötüler Cehenneme, iyilerse Cennete gidecekler, yeniden dirilince yine orada kalacaklardır. Böylece Cennet (Gan Eden/Pardes) üç şeyi ifade etmek üzere kullanıldı.

1. Tekvîn'in 2-3. bablarında geçen Eden bahçesi,

2. Dirilmeden önce iyi ölülerin kaldıkları yer,

3. İyilerin sürekli kalacakları yer.

Bu düşünce, birden fazla Cennet'in bulunduğunu değil, tarihi süreçte içinde Cennet algısının doğurduğu üç merhaleyi ifade eder. Bu üç merhaleden son ikisinin

[117] *Kitâb-ı Mukaddes* (www.kitabimukaddes.com), Eyüp 3/17-19.
[118] Eyüp 10/21-22.
[119] Eyüp 779-10.
[120] Mezmurlar 9/14.
[121] Eyüp 30/23.
[122] Cemal Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması* (Kahramanmaraş: "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi" Kahramanmaraş Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2006), 23.

coğrafî yeri konusunda ortak bir kanaat yoktur. Kimine göre bu yer dünyada, kimine göre ise göktedir.[123]

Tekvîn'in 2 ve 3. bablarında Eden bahçesi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir; Rab Allâh Âdem'i yarattı ve doğuya doğru Aden'de (Eden) yaptığı bahçeye bıraktı. Diğer ağaçların arasında bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilikle kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi. Bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı, dört kola ayrıldı: Pişon, Gihon, Dicle ve Fırat. Âdem ve Havvâ kendilerine yasak olan âğacın meyvesini yedikleri, dolayısıyla Tanrı'nın emrine yerine getirmedikleri için Aden bahçesinden çıkarıldılar.[124]

Daha sonraki Yahudî düşüncesinde Cennet ve Cehennem (Gehinnom), ölümden sonra iyiler için mükâfat, kötüler için ceza yeri haline gelmiştir. Cennet ve Cehennem'den bahseden en eski Yahudî kaynağı, muhtemelen I. yüzyılın sonlarında Johanan ben Zakkai'nin şu sözleridir: "Önümde iki yol var: Biri Cennet, öteki cehennem'e götürüyor." Yahudî kutsal kitabında Şeol bütün ölülerin kalacağı, ceza ve mükâfatın olmadığı bir yer iken apokaliptik literatürde burası bir ceza yeri haline getirilmiştir. İyilerin de Şeol'ün iyilere ayrılmış kısmında kalacakları veya Tanrı katına çıkacakları belirtilmiştir. Daha sonra ise iyilerin Cennet'e gidecekleri inancı benimsenmiştir.[125]

Cehennemin, Yahudi anlayışına göre günahkâr olanlar için bir eziyet ve işkence yeri olduğu kesin ifadelerle söylenmektedir. Dinlerinden dönen Yahudiler için azabın ebedi olduğu, Tevrat'ta, "dışarı çıktıklarında bana başkaldırmış olanların cesetlerini görecekler. Öylelerini kemiren kurt ölmez, yakan ateş sönmez"[126] ifadeleri ile açıklanmaktadır.[127] Tevrat'ın Eyüp bölümünde cehennem, "Birkaç günlük ömrüm kalmadı mı? Beni rahat bırak ta biraz yüzüm gülsün. Dönüşü olmayan yere gitmeden önce, karanlık ve ölüm diyarına, zifiri karanlık diyarına, kargaşa diyarına…" başka

[123] Mehmet Kalkan, *İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Hâdi'l-Ervâh İlâ Bilâdi'l-Efrâh Eseri Bağlamında Cennet İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2007), 23.
[124] Şahin, "Cennet", 7/374-376.
[125] Kalkan, *İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Hâdi'l-Ervâh İlâ Bilâdi'l-Efrâh Eseri Bağlamında Cennet İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, 24.
[126] Yeşaya 66/24.
[127] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 24.

cümlede de "Ölüler diyarını evim diye gözlüyorsam… Çukura 'babam', kurda 'anam, kız kardeşim' diyorsam…"[128] ifadeleriyle anlatılmaktadır. Bir başka yerde ise, Tanrı'nın sırları bağlamında, "Ölüler diyarından derindir. Nasıl anlayabilirsin?" denilmektedir.[129] Buradan anlaşılıyor ki cehennem, derin bir çukur ve zifiri karanlık, kargaşanın yaşandığı ve insan cesedini kemiren, kurtların bulunduğu bir yerdir.[130]

Cehennemde ateş, duman, susuzluk ve karanlık şeklinde azap çeşitleri olacaktır. Kimi yahudi bilginleri, âhirette keffâret ödeyerek günahtan ve azaptan kurtulmanın mümkün olmadığını görüşündedirler. Fakat bazı kaynaklara göre hayattayken yaptığı dua ve sadakaların ölünün cehennemden kurtulmasına sebep olacağı ifade edilmiştir. Hata ve günahı az olanlar cehennemde on iki ay kalıp çıkacaklar, diğerleri ise orada ebedi olarak kalacaklardır. Ayrıca dinlerinden dönen Yahudiler için cehennem azabı ebedîdir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi cehennem geri dönülmeyen, derin, gizli, her şeyin toz ve koyu karanlıklarla karartıldığı bir yerdir. Oradakiler duyulardan tamamen mahrum olmayıp uyuyanlar gibi zayıf ve sessizdirler.[131] Yeryüzünde olanlardan haberdar değildirler ve Tanrı'ya hamd edemezler.[132] Kötülerin cehennemdeki azap şekli daha çok ateşledir.[133] Kötüler orada korkunç bir azaba uğrayacaklar, ateş ve kurt onların bedenlerini yok edecektir.[134] Sünnetsiz ölenler ve kılıçla öldürülenler de (kâfirler) en aşağı tabakaya atılacaklardır.[135]

Yahudi kaynaklarında cehennemin çölde, denizde ve Kudüs'te kapılarının olduğu, bir girişinin Kudüs yakınlarındaki Hinnom vadisinde bulunduğu, cehennemin gökte veya karanlık dağların ötesinde olduğu bilgileri yer alır. Cehennem kapılarının bekçileri vardır. İşkenceye, dünyada hangi organla günah işlenmişse o organdan

[128] Eyüp 10/20-22, 17/13-14.
[129] Eyüp 11/18.
[130] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 25.
[131] Eyüp 14/22; 3/13, 17, 18.
[132] Eyüp 14/21; Vâiz 9/5, 6, 10; Mezmurlar 6/6; 29/10; 87/11; 113/17.
[133] İşaya 33/14; 66/24; 50/9, 11.
[134] İşaya 14/11; Siracide 7/19.
[135] Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, ts.), 7/225-226.

başlanır. Yakılarak ve dumanla boğularak azap edilmektedir. Cehennemde cumartesi günü azap yoktur. Kötüler kimi zaman ateşe kimi zaman da buzlara atılır.[136]

1.6.2. Hristiyanlarda Cennet-Cehennem İnancı

Âhiret hayatıyla ilgili öncelikle, bu dünyada insan davranışlarının karşısında verilecek mükâfat veya ceza yeri diye adlandırılan, cennet ve cehennemle ilgili bilgiler gelmektedir. Cennet, İsa'nın yolunu takip edenlerin ve ona inananların varacakları mutluluk ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bazı yorumlara göre ise cennet, herhangi bir yerin ismi değil, İsa ile ortak bir yaşam biçimi olduğu ifade edilmektedir.[137]

Yeni Ahid'te Hıristiyanlığın cennet-cehennem algısını ortaya koyan ifadelerde Eski Ahid ve Yahudi geleneği daha ağır basmaktadır. Ancak daha sonraları Hıristiyanlığa özel farklı yorumlara dayanan bir âhiret algısı oluşmuştur. Luka İncil'inde cennet, Hz. Îsâ'nın da içinde yer aldığı bir mükâfat yeri olarak geçer.[138] Aynı İncil'de ölümden sonra iyilerin cennete girmesinden de bahsedilir.[139] Pavlus bir mektubunda, bedeniyle olup olmadığını bilmediği özel bir tecrübeyle cennete, üçüncü kat göğe çıktığını, vahiy aldığını ifade etmektedir.[140]

İyi kimselerin ebedî mükâfatı elde edecekleri ve gökyüzünde bulunan bir yerin mevcudiyeti, göklerin melekûtu şeklinde Ahd-i Cedîd'de ifade edilmektedir. Göklerin melekûtu bu dünya krallıklarından tamamen farklıdır[141] ve ilelebet devam edecektir. Sadece doğrular oraya gidebilecek ve orada barış içinde ebediyyen mutlu bir hayat süreceklerdir.[142] Orada Tanrı'yı görecekler ve melekler gibi olacaklardır.[143]

Yeni Ahid'te, iyi kimselerin ölüm sonrasında varlıklarını devam ettirecekleri yer olarak "paradise" kelimesi dışında kullanılan başka ifadeler de vardır. (Kıyamet,

[136] Harman, "Cehennem", 7/225-226.
[137] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 26.
[138] Luka 24/43.
[139] Luka 16/22-31.
[140] 2. Korintoslular'a Mektup 12/1-4.
[141] 2. Korintoslular'a Mektup 12/1-4.
[142] I. Korintoslular'a Mektup 6/9-10; Romalılar'a Mektup, 5/17.
[143] Markos 12/25

ebedî mesken, ölüler diyarı gibi) Bazı yorumlardan, ölüm sonrasında iyi kimselerin Yahudilikteki Şeol gibi bir yerde kalacakları da anlaşılmaktadır.[144]

Âdem ile Havvâ'nın yasağa uymamaları, Hristiyan teolojisinde Yahudilikte olmayan aslî günah inancının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hz. Îsâ'nın kurtarıcılığı ve vaftiz uygulamasının çoğu zaman bu olayla bağlantısı olduğuna inanılmaktadır. Cenneti kaybetme hikâyesinin en göz alıcı noktasıdır. Kaybedilen Eden cenneti kimi zaman yeryüzünde bir yer olarak da düşünülmüştür.[145]

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da Eden cennetinin yaratılışın başlangıcında varlığı kabul edilen bir durumdur. Hristiyanlıkta, cennette yılanın kandırması ile Havvâ'nın ve Âdem'in yediği yasak meyvenin elma olduğuna inanılır. Hayat ağacı ile iyilik ve kötülüğü bilme ağacı cennetteki kıssanın önemli noktalarındandır.[146]

Yeni Ahid'te cehennem, Yahudi inancında olduğu gibi Şeol'ün kötülere ayrılan kısmıdır. Hıristiyan inancına göre Hz. Îsâ çarmıha gerildikten sonra yer altındaki Şeol'ün iyiler kısmına (limbos) inmiş, iyileri oradan çıkararak onlara semanın kapılarını açmıştır. Cehennem artık sadece semada olmayan ölülerin ikamet yeridir. İncil'lerde Hz. Îsâ oradan "cehennem"[147], "cehennem ateşi"[148], "fırın ateşi"[149], "ebedî ateş"[150] ve "sönmez ateş"[151] diye bahsetmektedir. Ayrıca bu yer "karanlıklar ve ceza yeri"[152], "uçurum"[153], "kükürt ve ateş gölü"[154] şeklinde de ifade edilmektedir.[155]

Cehennemin mekân olarak nerede olduğu konusunda, İncil'de açık bir ifade görülmemektedir. Ancak bazı sembolik anlatımlar yer almaktadır. Tövbe etmeyen kentler bölümünde *"...Ya sen, ey Kafernahum, göğe mi çıkarılacaksın? Hayır. Sen ta*

[144] Matta 12/40; Resullerin İşleri 2/24-32; 1. Selânikliler'e 4/13-16; Vahiy 20/13.
[145] Şahin, "Cennet", 7/374-376.
[146] Şahin, "Cennet", 7/374-376.
[147] Matta 5/29, 30.
[148] Matta 5/22.
[149] Matta 13/42, 50.
[150] Matta 18/8; 25/41.
[151] Markos 9/43; Luka 16/19, 31.
[152] Matta 8/12; 22/13; 25/30; Yahuda'nın Mektubu 6, 13; Petrus'un İkinci Mektubu 2/4, 17.
[153] Luka 8/31; Vahiy 9/11; 20/1, 3.
[154] Vahiy 19/20; 20/9; 21/8.
[155] Harman, "Cehennem", 7/225-226.

ölüler diyarına kadar ineceksin... Sana şunu söyleyeyim yargı günü Sodom diyarının hali, seninkinden daha dayanılır olacak"[156] ifadesi, buna bir örnektir. Bu söylemlere dayanarak mekân olarak cehennemin, cennetin tam tersine aşağılarda bir yerde olduğunu söyleyebiliriz.[157]

1.6.3. İslam'da Cennet-Cehennem İnancı

Bütün dini inançlara göre müminlerin ölümden sonra huzur ve saadet içinde yaşayacakları cennetin varlığı meselesi ğaybi bir konu olduğu için, duyu organlarıyla idrak edilebilecek, araştırma ve incelemeler sonucu somut bir şekilde ortaya konulabilen bir mesele değildir. Fizik ötesi görünmeyen âleme ait bir durumun yaşanılan fiziki şartlar ile ortaya konulması imkânsızdır. Dolayısıyla cennetin mevcudiyetini ancak ilahi bilgi yani vahiy kanlıyla ele alınması gerekir. Bu sebeple bu konuda tek başvurulacak merci, Kur'ân-ı Kerim'dir.[158]

Kur'ân'da pek çok ayette, cennetten söz edilmektedir. Varlığı olmayan bir şeyden bu derece söz edilemeyeceğine göre, cennetin varlığı hususunda hiçbir şüphe yoktur. Kur'ân'da cennet ebedi ikamet yeri olarak tanımlanmıştır. Kâf Suresi'nde şöyle buyrulmaktadır: *"Cennet takva sahiplerine uzak olmayarak yaklaştırılmıştır. İşte size vaad olunan şu gördüğünüz cennettir ki, o Allah'ın taatına dönen, onun (hudud ve ahkâmına) riayet eden çok esirgeyici Allah"a bütün samimiyetiyle gıyaben saygı gösteren, hakkın taatına yönelmiş bir kalple gelen kimselere aittir."*[159] Bunun gibi Kur'ân'da geçen ayetlerden anladığımız kadarıyla ahirette cennetin varlığı kesindir. Ancak başka bir mesele; cennetin şu an var olup olmadığı veya başka bir tabirle "kıyamet öncesi" varlığı meselesi ihtilaflıdır. Aslında öncelikle belirtmek gerekir ki bu mesele ğaybi bir konu olduğu için itikad sahasına girmektedir. Dolayısıyla şu an varlığına inanan insanlar için cennet vardır. Yine bir grup insanlara göre ise cennet mevcudiyeti haktır fakat kıyamet öncesi yaratılmamış ancak kıyamet sonrası hesaplaşma sonucunda yaratılacaktır.[160]

---

[156] Matta 11/23–24; Luka 10/15.
[157] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 28.
[158] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 33.
[159] Kâf 50/31-33.
[160] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 33-34.

Cennetin şu an tastamam mevcut olduğunu söyleyenler ilk olarak, Necm suresinde geçen *"Sidretül Müntehâda ki Cennetü'l Me'vâ onun yanındadır."*[161] âyetleri delil olarak gösterilmektedir. Miraç hadisesi ile de bağlantılı olduğu söylenen bu surede Allah, İsrâ suresinde de belirttiği[162] gibi elçisi Muhammed'e birtakım âyetler göstermek istemiştir. Necm suresinde gösterilen bu ayetler arasında cennetin de olduğu belirtilmiştir.[163]

Cennetin şu an mevcut olduğunu kabul edenlerin bu görüşlerinin başka delilleri ise, Hz. Âdem ile esi Havva'nın kıssasıdır. İbn Kayyim, onun mevcudiyetini kabul edenlerin Âdem ve Havva kıssasını delil olarak ortaya koymalarını eleştirmekte ve Âdem'in iskân edildiği yerin ebediyet cenneti olup olmadığı konusunun âlimler arasında ihtilaflara yol açtığını söylemektedir. Hâlbuki genel olarak kabul edilen görüşe göre cennetin varlığı Âdem kıssası ile sabit olmakta, cehennemin hâlen mevcudiyeti de onunla kıyaslanmaktadır.[164]

Cennetin şu an mevcudiyeti kabul edildiği takdirde bu defa nerede bulunduğu meselesi önemli bir mesele olarak karşımıza çıkar. Kur'ân-ı Kerîm'de genişliği göklerle yer kadar olduğu ifade edilen[165] cennetin bu âlemdeki mekânı için belli bir şey söylemek mümkün değildir. Âhiret âlemindeki yeri hakkında ise mutlak manada gökte, dördüncü veya yedinci semâda, yahut yedi semânın üstünde ve arşın altında bulunduğu noktasında rivayet edilen farklı hadislerin[166] sahihliği kesinleştirilmemiştir. Sadece cennetin yukarıda, yükseklerde bulunduğu düşüncesi yaygındır. Çünkü hem konu ile ilgili hadislerde yer alan "semâ" kelimesinde hem de "illiyyîn" kelimesinde bu anlam vardır. Bazı âyetlerde[167] de cennet "yüksek" (âliye) vasfı ile nitelendirilmiştir.[168]

Cehennem ise daha önce cennet hakkında söylediğimiz gibi bütün inançlara göre müminlerin ölümden sonra dünyada işledikleri günahların ve yaptıkların hataların

[161] en-Necm 53/14, 15.
[162] el-İsra 17/1
[163] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 34.
[164] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[165] Âl-i İmrân 3/133.
[166] Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Sıfatü'l-Cenne* (Beyrût: Daru'l-Me'mûn, 1407), 1/152-153-154-155.
[167] el-Hâkka 69/22; el-Gāşiye 88/10.
[168] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.

karşılığında ceza göreceği yerdir. Cehennemin varlığı meselesi ğaybi bir konu olduğu için, duyu organlarıyla idrak edilebilecek, araştırma ve incelemeler sonucu somut bir şekilde ortaya konulabilen bir mesele değildir. Görünmeyen bir âlemden yaşadığımız dünya şartlarıyla ilgili hükümler ortaya koymak elbette olanaksızdır. Bu konuda ancak vahiy kanalıyla ispat edileceğinden tek başvurulacak kaynak Kur'ân-ı Kerim'dir.

Kur'ân-ı Kerim'in insanlara ilahi mesajları, genelde zıt kelime ve kavramların oluşturduğu bir formda aktardığı aşikârdır. İyilik-kötülük, hidayet-dalalet, gece-gündüz, karanlık-aydınlık, sıcaklık-gölgelik, gören-görmeyen, iman-küfür, hayat-ölüm, dünya-ahiret, cennet-cehennem beraber zikredilmektedir. Bu ikili anlatım tarzının Kur'ân'ı araştıran insanların uzmanlık alanlarına göre tespit ettiği farklı pek çok nedeni olabilir. İlâhi mesaja muhatap olan insanın fıtratı gereği hem iyiliğe hem de kötülüğe yatkın bir varlık olarak yaratılmış olması, Kur'ân'ın insan tabiatının bu yönünü göz önünde bulundurarak birçok konuyu zıddıyla birlikte ele almasında önemli bir etken olmuştur.[169]

Kur'ân'da pek çok ayette, cehennemden söz edilmektedir. Cennetten bahsederken dediğimiz gibi, varlığı olmayan bir şeyden bu derece söz edilemeyeceğine göre, cehennemin varlığı hususunda hiçbir şüphe yoktur. Kur'ân'da cehennemin anlatıldığı birkaç ayete misal vermek istersek şunları zikredebiliriz;

"*Böylesine (münafığa) 'Allah'tan kork!' denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!*"[170]

"*Onlar (inkârcılar) için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de (ateşten) örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız!*"[171]

"*Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir!*"[172]

[169] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 73.
[170] el-Bakara 2/206.
[171] el-A'râf 7/41.
[172] İbrâhîm 14/16.

Cennet gibi cehennemin de halen mevcut olup olmadığı meselesi tartışmalıdır. İslâm âlimlerinin çoğunluğu cennet ile cehennemin hali hazırda mevcut olduğunu kabul ederken Cehmiyye, Mu'tezile ve Hâricîler'den bir grup bunların kıyametin vukuundan sonra yaratılacağını söylerler. Mesele itikâdi açıdan önem taşımakla birlikte mezhepler tarihiyle kelâm kitaplarında ve ilgili diğer kaynaklarda ele alınmıştır. Fakat şu an mevcut olduklarını kabul edenler de dâhil olmak üzere bütün âlimler bu ceza ve mükâfat yerlerinin kıyametten önce iskân edilmeyeceği hususunda ittifak içindedirler. Özellikle bazı hadislerde[173] yer alan ve cennet ile cehennemin halen meskûn olduğunu çağrıştıran ifadeler te'vil edilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin "ileride" cehenneme atılacakları[174] ifade edilmekte, ayrıca inkârcı Firavun taraftarlarının "kıyamet koptuğu zaman" azaba duçar olacağı[175] haber verilmektedir.[176]

Günahkârlar için ebedî olduğu kabul edilen cehennemin mekânsal olarak yeri hususunda Kur'ân'da doğrudan sarih bir bilgi yoktur. Ancak cehennemin isimleri arasında onu niteleyen bazı kavramlar ve cehennemi tasvir eden bir kısım ayetler, onun aşağılarda bir yerde olduğuna delalet etmektedir.[177] Ayrıca Kur'ân'da dolaylı yolla cehennemin mekânını belirten ayetlerden onun yerin altında olduğu kanaatine varılmıştır.[178]

Cennet ile cehennemin halen mevcut olduğu görüşünde olanlar, bunların bulunduğu yerler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Cennetin yukarıda arşın altında, cehennemin aşağıda yerin altında bulunduğu görüşü birçok kimse tarafından savunulurken nerede olduklarının bilinmediğini, hatta âhiret âleminin şu an mevcut olup cennet ile cehennemin orada yer aldığını ifade edenler de vardır. Ancak ortaya

[173] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Rikâk", 51 (No. 6548), Ebü'l Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, nşr. M. Fuad Abdulbaki (Daru İhya-i't Türasi'l-Arabi, 1972), "Cennet", 40 (No. 2849).
[174] en-Nisâ 4/56.
[175] el-Mü'min 40/46.
[176] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[177] en-Nisâ 4/145; el-A'râf 7/40; el-Kehf 18/29; et-Tekvîr 81/6; el-Mutaffifîn 83/7; el-Kâria 101/9.
[178] Ergün, *Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, 97.

atılan bu görüşler sahih kaynaklardan yoksun olduğu gibi yer küresi ve gezegenlerle ilgili verilerle de çelişmektedir.[179]

[179] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.

İKİNCİ BÖLÜM

AMME CÜZÜNDE GEÇEN CENNETLE İLGİLİ LAFIZLAR VE MEÂLLERE YANSIMALARI

2.1. YİYECEK VE İÇECEKLE İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda Amme cüzünde geçen, cennetteki yiyecek ve içecekle irtibatlı olan kelimeleri ilk önce sözlük anlamlarını ele alacağız ve daha sonra bu kelimelerin geçtiği ayetlerin, meâllerini farklı meâllerden aktarmaya çalışacağız. En son ise tefsirlere müracaat edilerek, Kur'ân'ın muradına en uygun manayı ortaya çıkarmak için, meâller arasında mukayese ve değerlendirme yapacağız.

2.1.1. Hadâika ve A'nâbe

Bu kelime hadîkatun (حديقة) lafzının çoğuludur. Hadîkatun ise sözlükte "herhangi bir setle çevrili yer" veya "yüksek yer" manasındadır. Kimileri "meyve veren ağaçlara sahip olan yer", kimisi de "bahçe ve bir yeri çevreleyen duvar" manasında kullanıldığını söylemiştir. Hatta bazıları bu kelimeyi hurma ve üzüm bahçelerine has kılmıştır. Bunların dışında da farklı birçok manaya geldiği ifade edilmiştir.[180] Bu kavram Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde çoğul şekilde geçmektedir.[181] İkinci kelimemiz olan A'nâb (أَعْنَاب) ise "عنب" in çoğuludur. Bu lafız sözlükte "bağ üzümü" anlamını taşımakla beraber bazen bağın kendisi içinde kullanılmaktadır.[182] Kur'ân'da tekil ve çoğul olarak birçok yerde zikredilmiştir.[183] Tezimizin konusu gereği sadece Amme cüzünün ilk suresi olan Nebe suresindeki

[180] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/39.
[181] en- Neml 27/60, en- Nebe 78/32, Abese 80/30,
[182] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 589.
[183] el-İsrâ 17/91, Abese 80/28, el-Bakara 2/266, el-En'âm 6/99, er-Ra'd 13/4, en-Nahl 13/11-67, el-Kehf 18/32, el-Mu'minûn 23/19, Yâsin 36/34, en-Nebe 78/32.

اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًاۙ حَدَآئِقَ وَاَعْنَابًاۙ "Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzüm bağları…vardır."[184] âyetinde حَدَائِق ve اَعْنَابًا kelimelerinin meâllere yansıması ele alınacaktır.

Elmalılı	Şüphesiz ki korunanlara halas ve kam var. Hadîkalar var, üzümler var.
Hasan Basri Çantay	Şüphesiz takva sahipleri için (her korkudan) selamet (ve her arzuya) vuslat vardır. (Ya o) bahçeler, üzüm bağları
Muhammed Esed	(Ama,) Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar için büyük bir tatmin vardır: Muhteşem bahçeler ve bağlar,
Diyanet	Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzüm bağları vardır.
Ö. Nasuhi Bilmen	Muhakkak ki, muttakiler için necat bulacak bir yer vardır. Bahçeler ve üzümler (vardır).
Ahmet Davutoğlu	Şüphesiz ki takva sahiplerine (cennette) korkulardan halas ve zafer vardır. Bahçeler, üzümler…
Süleyman Ateş	Korunanlar için başarı ödülü vardır. Bahçeler, bağlar,
Mustafa İslamoğlu	Ne var ki, Allah bilinciyle hareket edenleri tarifsiz bir mutluluk yurdu bekliyor**;** içinde su çıkan göz bebeği bahçeler, bağlar…
İsmail Hakkı İzmirli	Muhakkak ki sakınanlar için, korktuklarından kurtulacak yerler, Ağaçlıklar, üzüm bağları vardır.
Hüseyin Atay	Doğrusu, Allah'a saygılı olanlara kurtuluş, bahçeler, Bağlar… vardır.
R. İhsan Eliaçık	Allah bilinciyle yaşayanları ise mutluluk bekliyor. Nice bağlar, nice bahçeler.

Zikrettiğimiz meâllere baktığımızda, genelinde "Hadâik" kelimesine, sözlük manasına uygun ve tefsirlerin genelinde[185] yorumlanan "bahçeler" anlamı yansıtılmıştır. Sadece Mustafa İslamoğlu'nun meâlinde "içinde su çıkan göz bebeği bahçeler" anlamı verilmiştir. Bu anlam da sözlükte kelimenin aslına uygun düşen anlamlardandır.[186] A'nâb kelimesi ise sözlükte hem "bağ" hem de "üzüm" manasında

[184] en-Nebe 80/31,32.
[185] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/21; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/170.
[186] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 589.

gelmesi ve müfessirlerin de tefsirlerinde[187] bu iki manaya yer vermesine binaen Elmalılı, Ömer Nasuhi Bilmen ve Ahmet Davutoğlu meâllerinde "üzümler" manasını yansıtmışlardır. Bunların dışındaki çoğunluk ise "bağlar" manasını yansıtmıştır.

2.1.2. Ke'sen Dihêkâ

Ke's (كأس) sözlükte "içinde içki olan kadeh" manasında kullanıldığı gibi sadece "içki" ve sadece "kadeh" manasında da kullanılmaktadır. Ayrıca içinde içki bulunma şartıyla "cam kadeh" için de "ke's" denilmiştir.[188] Dihêk (دهاق) kelimesi de "sürekli doldurmak" anlamında olan دهق kökünden gelen "ağzına kadar dolu kap" anlamında bir isim kalıbıdır. Bu kök ayrıca önceki mananın tam tersi olarak "sürekli boşaltmak" anlamında kullanıldığı için Arapça'da zıt kelimelerden sayılmıştır.[189] Kur'ân' da birden fazla yerde geçen "ke's" lafzının Nebe süresinde geçen "Ke'sen Dihêkâ" (وَكَأْساً دِهَاقاً) *"dolu dolu kadehler"*[190] ayetinin meâllere yansıması da şu şekildedir:

Elmalılı	Ve bir dolgun peymâne var.
Hasan Basri Çantay	Dolu kadeh (ler)!
Muhammed Esed	Ve dolup taşan (mutluluk) kadehleri
Diyanet	Dolu dolu kadehler var.
Ö. Nasuhi Bilmen	Ve dopdolu kaseler var.
Ahmet Davutoğlu	Hem dolu kadehler
Süleyman Ateş	Ve dolu kadeh(ler).
Mustafa İslamoğlu	Ve dolup taşan kadehler...

[187] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/170; Muhammed Tahir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye, 1983), 30/44.
[188] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 6/189; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 729.
[189] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/106.
[190] en-Nebe 78/34.

İsmail Hakkı İzmirli	Dolu kâseler vardır.
Hüseyin Atay	Ve dopdolu kadehler vardır.
R. İhsan Eliaçık	Dolup taşan kadehler onları bekliyor.

Görüldüğü üzere meâllerin hemen hepsinde, tefsirlerdeki genel yorumlara[191] ve lüğavi manasına uygun olarak "dolu kadehler" veya "dolup taşan kadehler" manası yansıtılmıştır. Ayrıca bu lafız her ne kadar müfred ise de cins ve nekre olduğundan, meâllerde kendisinden önceki cennet nimetleriyle münasebetinden dolayı cemi manası verildiği dikkatten kaçmamıştır. Dikkatimizi çeken diğer bir nokta ise, sözlükte içkinin bizzat kendisine de "ke's" denilmişken ve tefsirlerin bazısında[192] içki manası irade edilmişken, zikrettiğimiz meâllerde bu manaya rastlanılmamıştır.

2.1.3. Rahîkim Mahtûm

Rahîk **(**رحيق) sözlükte "saf içki" olarak geçmektedir. Kimileri de bunun (خمر) denilen içkinin isimlerinden biri olduğunu söylemiştir. Zeccâc da Kur'ân'da tek bir yerde geçen يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ *"Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir"*[193] âyetini örnek vererek bu kelimenin "kendisinde katkı olmayan içki" manasında olduğunu söylemiştir.[194] Mahtûm ise "mühürlemek"[195] manasında olan(ختم) kökünden gelen ism-i mef'ûl kalıbıdır. Mutaffifîn suresinde geçen bu kelimenin meâllere yansımasını şöyledir;

Elmalılı	Onlara öyle bir rahîkten sunulur ki mahtum
Hasan Basri Çantay	Onlara mühürlü, haalis bir şarabdan içirilecek.

[191] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/21; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/170.
[192] Celâleddin-Celâleddin el-Mahallî-es-Süyûtî, *Tefsîrü'l-Celâleyn* (Kahire: Daru-l Hadis, ts.), 788.
[193] el-Mutaffifin 83/25.
[194] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 114.
[195] el-İsfahânî, *el-Müfredât Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 274.

Muhammed Esed	Onlara (Allah'ın) mührü ile damgalanmış halis bir içki verilecek.
Diyanet	Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Onlar, mühürlü, halis bir şerbetten içirileceklerdir.
Ahmet Davutoğlu	Onlara mühürlü, hâlis bir şarab sunulur.
Süleyman Ateş	Onlara, mühürlü, hâlis bir şaraptan içirilir
Mustafa İslamoğlu	Kişiye özel tarifsiz bir içki ikram edilecek;
İsmail Hakkı İzmirli	Onlara mühürlü saf ve halis şaraptan içirilecek.
Hüseyin Atay	Onlar, bitiminde misk kokusu olan, mühürlenmiş saf bir içecekten içerler.
R. İhsan Eliaçık	Onlara özel olarak hazırlanmış içecekler sunulacak.

Tefsir kitaplarında, bu kelime "halis ve saf, içki" olarak yorumlandığı gibi, "cennete mahsus hamr (içki)" yorumları da yapılmıştır.[196] Zikrettiğimiz meâllerin genelinde de bu iki manaya riayet edilerek, kimi "saf, halis içecek" kimi de bu mananın müradifi olan "halis şarab veya şerbet" manasını yansıtmışlardır. Mustafa İslamoğlu ve R. İhsan Eliaçık ise tefsirlerdeki yorumlardan farklı "rahîk" kelimesini, "saf, halis" vasfı yerine "özel, tarifsiz" vasıflarıyla kayıtlamışlardır. Bu "özel, tarifsiz" vasfı her ne kadar "rahîk" in nihai bir anlamı olsa da sözlük anlamlarında ve tefsir yorumlarında bulunmamaktadır.

2.1.4. Tesnîm

Tesnîm (تَسْنيم) sözlükte "cennette belli bir su kaynağı" anlamında kullanılmıştır.[197] Bu kaynağın bu isimle isimlendirilmesinin münasebeti ise,

[196] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/296; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 8/352; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 205.
[197] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/307.

"yükseltmek" manasında olan (سنم) kökünden gelmesi ve tesnîm denilen bu kaynağın cennette en yüksek yerde olması veya cennetin en yüksek yerlerinden bu kaynağa su akmasından dolayıdır.[198] Ayrıca meâllere yansımasını değerlendireceğimiz Mutaffifîn suresinin (وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيم)[199] ayetinde ki bu kelime, bir sonraki (عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ)[200] ayeti ile tefsir edildiği söylenmektedir.[201]

Elmalılı	Hem mizacı Tesnîmden
Hasan Basri Çantay	(O şarabın) katgısı (Tesnîm) dendir.
Muhammed Esed	Çünkü o en yüce (madde)lerden oluşmuştur;
Diyanet	O içeceğin katkısı tesnîmdir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Ve onun mizacı tesnîmdendir.
Ahmet Davutoğlu	**(O şarabın**) katığı "tesnîm" dendir.
Süleyman Ateş	Karışımı tesnîmdendir.
Mustafa İslamoğlu	Onun katkı maddesi, (Cennetin) zirvesinden dolacak;
İsmail Hakkı İzmirli	Ona (Tesnîm) suyu katılacak.
Hüseyin Atay	Onun karışımı gözdelerin içtiği kaynaktandır.
R. İhsan Eliaçık	Karışımı çok özel menbadandır.

Meâllerin çoğunluğunda bizzat "tesnîm" olarak anlamlandırılması, bu kelimenin sözlük manasında olduğu gibi belli bir kaynağın ismi olduğuna işaret

[198] Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî* (Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 15/283.
[199] el-Mutaffifîn 83/27.
[200] el-Mutaffifîn 83/28.
[201] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 329.

etmektedir. Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu "tesnîm" in alem (özel isim) olmadan önceki "en yüce, zirve" manalarını yansıtmışlardır. Hüseyin Atay ise meâlinde, bir sonraki açıklayan ayetle [202] beraber mezcedilmiş bir tercüme yaptığı görülmektedir. R. İhsan Eliaçık da meâlinde bu kelimeye, "yüksek, zirve" manasının gereği olan "çok özel menba" anlamını yansıtmıştır. Bu üç meâlde her ne kadar diğerlerinden farklı manalar yansıtılmış olsa da "tesnîm" kelimesinin muhtemel manalarındandır.

2.1.5. Aynun Cêriyetun

Ayn (عين), Arap lugatında delelat ettiği mana bakımından zengin kelimelerdendir. Sözlükte "görme organı", "casus", "nazar etme", "bir kavmin gözetleyicisi", "su pınarı" ve "suyun yerdeki kaynağı" gibi manalar, bu kelimeye verilmiş manalar arasında ilk sırayı alan manalardır. Kur'ân'da birçok yerde müfred ve çoğul kalıbıyla geçen "ayn" kelimesi kimi yerde "göz organı" kimi yerde "görme" kimi yerde de "suyun kaynağı, pınarı" manasındadır.[203] Cêriyetun kelimesi ise "hızlı akmak" manasında olan جريان masdar kökünden gelen ism-i fail kalıbında bir isimdir.[204] Bu kelime bazen "ayn" kelimesine sıfat olarak gelmektedir. Bunun Kur'ân'da tek misali olan فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ "*Orada akan bir pınar vardır"*[205] ayetinin meâllere yansımasını ele alacağız.

Elmalılı	Onda carî bir menba'
Hasan Basri Çantay	Orada dâima akan bir (nice) pınar
Muhammed Esed	Sayısız pınarlar akacak orada
Diyanet	Orada akan bir kaynak vardır.
Ö. Nasuhi Bilmen	Orada akan bir su kaynağı vardır.

[202] el-Mutaffifin 83/28.
[203] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 13/301-302.
[204] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 194.
[205] el-Ğaşiye 88/12.

Ahmet Davutoğlu	Orada akan bir kaynak var
Süleyman Ateş	Orada akan bir kaynak vardır.
Mustafa İslamoğlu	Orada tarifsiz bir (mutluluk) pınarı hep çağıldayacak
İsmail Hakkı İzmirli	Orada akar çeşmeler olacak
Hüseyin Atay	Orada akan bir kaynak vardır
R. İhsan Eliaçık	Şarıl şarıl sular akacak

Meşhur tefsirlerin çoğunluğuna baktığımızda buradaki "ayn" kelimesi için "pınar ve kaynak" manalarının kullanıldığını görmekteyiz.[206] Zikrettiğimiz meâllerde de İsmail Hakkı İzmirli meâli hariç diğer meâllerde sözlük ve tefsir kitaplarındaki yorumlara[207] uygun ya "pınar" ya da "kaynak" manaları yansıtılmıştır. İsmail Hakkı İzmirli ise "çeşmeler" olarak mana vermiştir. Bu mananın günümüzde ki çeşmenin asıl kaynaktan gelen suyu kullanmak için bir araç olduğu bilindiği üzere "suyun kaynağı" manasını ifade etmede yetersiz kaldığı için uygun bir yansıma olmamıştır. Ayrıca diğer bir nokta ise tefsirlerin genelinde عين kelimesi çoğul olarak yorumlanmıştır. Yukarıdaki meâllere baktığımızda ise R. İhsan Eliaçık'ın "sular" ve İsmail Hakkı İzmirlinin "çeşmeler" şeklindeki yansıtmaları dışında diğer meâllerde cemi olarak yansıtılmadığı görülmüştür.

2.1.6. Ekvâbun Mevdûatun

Ekvâb (أَكْوَابٌ) cemi bir lafız olup, "kûb" (كوب) lafzı onun müfredidir. Bu kelime sözlükte "kadeh, sapı olmayan maşraba" manasında kullanılmaktadır.[208] Bu kelime

[206] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 10/328; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/142; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386.
[207] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 10/328; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/142.
[208] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/729; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 728.

cemi haliyle Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçmektedir.[209] Mevdûatun kelimesi de (وضع) masdar kökünden gelen "konulmuş, bırakılmış, hazırlanmış" manalarında ism-i mef'ûl kalıbındadır.[210] Amme cüzündeki Ğaşiye süresinin 14. âyetinde[211] sıfat ve mevsuf olarak gelen bu iki kelimenin meâllere yansıması da şöyledir:

Elmalılı	Konulmuş küpler
Hasan Basri Çantay	(Önlerine) konmuş kablar
Muhammed Esed	Doldurulmuş kadehler
Diyanet	Konulmuş kadehler
Ö. Nasuhi Bilmen	Hazırlanmış sürahiler
Ahmet Davutoğlu	(Pınarların etrafına) konulmuş kadehler
Süleyman Ateş	Konulmuş kadehler
Mustafa İslamoğlu	Her an içime hazır dolu dolu tarifsiz kupalar
İsmail Hakkı İzmirli	Konulmuş sürahiler
Hüseyin Atay	Yerleştirilmiş kâseler
R. İhsan Eliaçık	Doldurulmuş kadehler

Tefsirlerin kahir ekseriyetine baktığımızda, "ekveb" kelimesinin "sapı olmayan kap veya kadeh" olarak, "mevdûatun" kelimesinin ise daha çok "içmeye

[209] ez-Zuhruf 43/71, el-Vakia 56/18, el-İnsan 76/15, el-Ğâşiye 88/14.
[210] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 874.
[211] el-Ğâşiye 88/14.

hazırlanmış, bırakılmış" olarak yorumlandığını müşahede etmekteyiz.[212] Buna göre Elmalılı'nın "küpler", Ö. Nasuhi Bilmen ve İ. Hakkı İzmirlinin "sürahiler", Mustafa İslamoğlu'nun "kupalar" yansıtmaları, tefsirlerdeki "sapı olmayan kap" yorumuna uygun düşmemektedir. Zira küp, sürahi ve kupa gibi kapların sapları olduğu bilinmektedir. Bunların dışındaki meâller ise tefsir yorumlarına uygun olarak "kadeh" manasını yansıtmışlardır. "Mevdûatun" kelimesi ise tefsirlerde "içmek isteyen için pınarların başına bırakılmış" veya "içmek isteyen için hazırlanmış" olarak yorumlanmıştır.[213] Bu itibarla zikrettiğimiz meâllerde tefsir yorumlarına daha yakın olarak H. Basri Çantay'ın "(Önlerine) konmuş", Ahmet Davutoğlu'nun "(Pınarların etrafına) konulmuş" ve Mustafa İslamoğlu'nun "Her an içime hazır" meâl yansıtmaları görülmektedir.

2.2. CENNET KONFORUYLA İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda da Amme cüzünde geçen, cennet konforuyla ilgili kelimelerin ilk önce sözlük anlamlarını ele alacağız ve daha sonra bu kelimelerin geçtiği ayetlerin meâllerini farklı meâllerden aktarmaya çalışacağız. En son ise tefsirlere müracaat edilerek, Kur'ân'ın muradına en uygun manayı ortaya çıkarmak için, meâller arasında mukayese ve değerlendirme yapacağız.

2.2.1. Kevâibe Etrâben

Kevâib sözlükte "genç kızın göğüslerinin belirginleşmesi, tomurcuklanması" manasında olan "كعب" kökünden gelen "كاعب" ism-i fail sîğasının cem'î kalıbıdır.[214] Kevâib ise "göğüsleri belirginleşmiş, tomurcuklanmış genç kız" manasınadır.[215] Etrâben (اترابا) ise sözlükte "yaşıt, akran" manasını ifade eden تِرْبٌ lafzının cem'îsidir.[216] Kur'ân'da sadece Nebe suresinin 33. ayetinde[217] sıfat-mevsuf olarak geçen bu iki kelimenin meâllere yansımasını zikrederek değerlendireceğiz.

---

[212] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/143; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/328; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386.
[213] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/387; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/143.
[214] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/719.
[215] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 713.
[216] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/231; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 713.
[217] en-Nebe 78/33.

Elmalılı	Ve turunç sineli yaşıtlar var.
Hasan Basri Çantay	Memeleri tomurcuklanmış bir yaşıt kızlar
Muhammed Esed	Müthiş uyumlu harika eşler
Diyanet	Göğüsleri çıkmış genç kızlar
Ö. Nasuhi Bilmen	Ve nar memeli, hep bir yaşta (cariyeler vardır).
Ahmet Davutoğlu	Aynı yaşta, göğüsleri tomurmuş genç kızlar...
Süleyman Ateş	Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar
Mustafa İslamoğlu	Dahası, dengi dengine göz alıcı eşler
İsmail Hakkı İzmirli	Sineleri ağırşaklanmış yaşıt kızlar
Hüseyin Atay	Göğüslü yaşıtlar
R. İhsan Eliaçık	Göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar

Bu kelime için, tefsirlerin geneline bakıldığında, sözlük manasında olduğu gibi "göğüsleri belirginleşmiş, tomurcuklanmış" manasında tefsir edildiği görülmektedir.[218] Zikrettiğimiz meâllerde de bu mana yansıtılmıştır. Ancak Muhammed Esed'in "Müthiş uyumlu harika eşler" ve Mustafa İslamoğlu'nun "dengi dengine gözalıcı eşler" meâlleri bu manayı yansıtmamaktadır. Şunu söyleyebiliriz ki, bu iki meâlde lazım-ı mana yansıtılmış olabilir. İbn Aşur'a göre de "Kevaib", Kaib'in çoğuludur ve on beş civarındaki yaşa girmiş (erginlik çağına girmiş) kızlar için kullanılır. Zira o döneme gelmiş kızların göğüsleri tomurcuklanır.[219]

[218] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/171; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/308; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/218.
[219] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/44.

2.2.2. Naîm

Naîm (نعيم) lügaten, nimet kelimesinin mübalağalı ifadesi olup "nimeti çok olan" manasındadır.[220] Naîm kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de on yedi âyette geçmektedir. Yedi âyette[221] (جنات النعيم) üç âyette (جنة نعيم, جنة النعيم)[222] bir âyette de (جناتٍ ونعيمٍ) cennet kelimesi ile beraber geçmektedir.[223] Geriye kalan ayetlerde ise cennet lafzı olmadan tek başına geçmektedir.[224] Bu kelime Amme cüzünde İnfitâr ve Mutaffifin surelerinde (اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ) şeklinde geçmektedir.[225] Biz de bu kelimenin meâllere yansımasını zikredip değerlendireceğiz.

Elmalılı	Şüphesiz ki iyiler naîm içindedir.
Hasan Basri Çantay	İyiler, hiç şüphesiz Naıym (cennetin) de
Muhammed Esed	Bakın, (öteki dünyada) gerçek erdem sahipleri nimetler içinde bulunacaklar.
Diyanet	Şüphesiz, iyiler Naîm cennetindedirler.
Ö. Nasuhi Bilmen	Şüphe yok ki, muttaki zatlar, hoş nimetler içindedirler.
Ahmet Davutoğlu	Muhakkak ki iyiler, (cennette) refah içindedirler.
Süleyman Ateş	İyiler nimet içindedirler.
Mustafa İslamoğlu	Sorumlu davranan iyiler elbette tarifsiz nimetler içindedirler.
İsmail Hakkı İzmirli	Muhakkak ki iyiler halis nimette….bulunacaklar.
Hüseyin Atay	Doğrusu, iyiler nimet içindedirler.

[220] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 810.
[221] el-Mâide 5/ 65, Yûnus 10/9, el-Hac, 22/56, Lokmân 31/8, es-Sâffât 37/43, el-Vâkıa 56/12, el-Kalem 68/34.
[222] eş-Şuarâ 26/85, el-Vâkıa 56/89, el-Meâric 70/38.
[223] et-Tûr, 52/17.
[224] et-Tevbe 9/21, el-İnfitâr 82/13, el-Mutaffifîn 83/22, el-İnsân 76/20, et-Tekâsür 102/8.
[225] el-İnfitâr 82/13, el-Mutaffifîn 83/22.

R. İhsan Eliaçık	İyiler nimet içinde yüzecek; bunda hiç şüpheniz olmasın.

Tefsirlerin genelinde ileri sürülen yorumlara baktığımızda sözlük manasına uygun olarak "bol nimet, çok nimetler" manalarını görmekteyiz.[226] Zikrettiğimiz meâllerin genelinde de tefsirlerdeki yorumların yansımalarını görmekteyiz. Ancak Elmalılı, Hasan Basri Çantay ve Diyanet meâllerinde "naîm cenneti" yansımaları bu kelimenin cennetin isimlerinden bir olduğunu göstermektedir. Nitekim naîm kelimesinin, "cennet" kelimesinin müfred ve cemii haliyle izafeli bir şekilde zikredilmesi buna işaret etmektedir. Tezimizde de "Cennet" ve isimlerinden bahsederken, İnfitâr suresinde "naîm" kelimesinin "cahîm" in mukabili olarak gelmesi "naîm" in cennet isimlerinden biri olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştik.[227]

2.2.3. Erâik

Erâik kelimesi "erîketün" (اَريكة) nün çoğuludur. "Erîketün" sözlükte "gelin odasındaki kubbe gibi süslenmiş örtünün altındaki sedir" manasında kullanılmaktadır. Zeccac "gelin odasındaki kubbe gibi süslenmiş örtünün altındaki yatak" manasında olduğunu söylemiş. Kimisi de bunun "mutlak sedir" kimi de "kendisine yaslanılan sedir, yatak ve taht vs." manasında olduğunu ifade etmiştir.[228] Bu kelime Kur'ân'da beş yerde geçmektedir.[229] Bunlardan ikisi Amme cüzündeki Mutaffifîn suresinde iki defa (عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ) şeklinde geçmektedir. Biz de bu kelimenin meâllere yansımasını zikredip meâller arasında değerlendirme yapacağız.

Elmalılı	Erîkeler üzerinde nezaret ederler
Hasan Basri Çantay	(Süslü) tahtlar üzerinde (kendilerine verilen nimetleri) temâşâ edeceklerdir.
Muhammed Esed	Sedirler üzerinde (uzanarak) bakacaklar (Allah'a)

[226] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/271; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/345; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/79.
[227] Topaloğlu, "Cennetin İsimleri", 7/376-386.
[228] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/389-390.
[229] el-Kehf 18/31, Yâsin 36/56, el-İnsân 76713, el-Mutaffifin 83/23-35.

Diyanet	Koltuklar üzerinde, (etrafı) seyrederler
Ö. Nasuhi Bilmen	Tahtlar üzerine nazar ederler
Ahmet Davutoğlu	Koltuklar üzerinde (kendilerine verilen nimetlere) bakarlar
Süleyman Ateş	Divanlar üzerinde oturup bakarlar
Mustafa İslamoğlu	Ebedi huzur ve saadet makamında (rahatlarına) bakacaklar
İsmail Hakkı İzmirli	Tahtlar üzerinde seyredecekler
Hüseyin Atay	Doğrusu, iyiler nimet içinde ve tahtlar üzerinde olarak seyrederler.
R. İhsan Eliaçık	Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar

Tefsirlerin genelindeki yorumlarda,[230] sözlük manasında ifade edildiği gibi "gelin odasındaki kubbe gibi süslenmiş örtünün altındaki sedir" şekliyle yorumlanmıştır. Bazı müfessirler de "Erîketün" kelimesinin sadece sedire değil de sedirle beraber üzerinde onu süsleyen kubbe şeklindeki örtüye de kullanıldığını ifade etmişlerdir.[231] Bu da ayetin ifade etmek istediği "keyif ve neşe içerisinde olma halini" daha iyi ifade etmektedir. Zikrettiğimiz meâllere baktığımızda, Hasan Basri Çantay "Erîketün" kelimesini ifade ettiğimiz ikinci manasıyla kullanarak "(süslü) tahtlar" şeklinde yansıtmıştır. Diğer meâller de bu kelime için ilk manayı benimseyerek "koltuk, taht, divan" manalarını yansıtmışlardır. Sadece Mustafa İslamoğlu bu kelimenin aslî manasını yansıtmayarak "Ebedi huzur ve saadet makamında" şekliyle yansıtmıştır.

[230] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/348; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/281.
[231] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/91; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/204.

2.2.4. Cennâtin Tecrî Min Tahtihel Enhâr

Bu cümle Kur'ân'ın birçok yerinde geçmektedir.[232] Cennet kelimesi hakkında daha önce bilgi verdiğimiz için burada değinmeyeceğiz. "Enhâr" kelimesi ise "nehr" in çoğuludur. Sözlükte "fazla ve taşkın suyun aktığı yer" manasında olup ırmak olarak ifade edilmektedir.[233] Bu cümlede üzerinde duracağımız önemli nokta "Tecrî Min Tahtihel Enhâr" terkibinin, tefsirlerde nasıl yorumlandığı ve meâllere nasıl yansıdığıdır.

Elmalılı	Altından ırmaklar akar cennetler
Hasan Basri Çantay	Altlarından ırmaklar akan cennetler
Muhammed Esed	İçinden ırmaklar akan cennetler
Diyanet	İçinden ırmaklar akan cennetler
Ö. Nasuhi Bilmen	Altlarından ırmaklar akan cennetler
Ahmet Davutoğlu	Altlarından ırmaklar akan cennetler
Süleyman Ateş	Altlarından ırmaklar akan cennetler
Mustafa İslamoğlu	Zemininden ırmaklar çağıldayan cennetler
İsmail Hakkı İzmirli	Ağaçları altında ırmaklar akar uçmaklar (Cennetler)
Hüseyin Atay	Altlarından ırmaklar akan cennetler
R. İhsan Eliaçık	Altlarından ırmaklar akan cennetler

[232] el-Bakara 2/25, Âl-i İmran 3/15-136-195-198, en-Nisâ 4/13-57-122, el-Mâide 5/12-85-119, el-Arâf 7/43, et-Tevbe 9/72-89-100, Yunus 10/9, er-Rad 13/35, İbrahim 14/23, en-Nahl 16/31, el-Kehf 18/31, et-Tegabun 64/9, et-Talak 65/11, et-Tahrîm 66/8, el-Burûc 85/11, el-Beyyine 98/8, et-Tâhâ 20/76, el-Hac 22/14- 23, el-Furkan 25/10, el-Ankebut 29/58, ez-Zümer 39/27, Muhammed 47/12, el-Feth 48/5-17, el-Hadîd 57/12, el-Mücadele 58/22, es-Saf 61/12.
[233] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 825.

Tefsirlerin geneline baktığımızda, bu cümledeki cennetten maksadın onun "ağaçları, meyveleri, odaları" olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla cennettin altından nehirler akmak ifadesiyle yerin altından değil, ağaçlarından ve yerin zemininden aktığı kastedilmiştir.[234] Zira suyun yerin altından aktığı kabul edildiği takdirde ondan faydalanılması ancak yerin üstüne çıkarmakla olacaktır. Bu da bir külfet olarak cennetin her yönüyle konforlu ve rahat bir yaşam olma özelliğine ters düşmektedir. Zikrettiğimiz meâlleri incelediğimizde genelinin "Altlarından ırmaklar akan cennetler" şeklinde tercüme ettiğini ve kastedilen manayı açık bir şekilde ifade etmediğini görmekteyiz. Muhammed Esed ve Diyanet meâllerinin "içinden akan" olarak yansıtmaları tefsir yorumlarına yakın manalardır. Ancak Mustafa İslamoğlu'nun "zemininden akan" ve İ. Hakkı İzmirli'nin "ağaçları altında akan" tercümeleri tefsirlere daha uygun olduğu görülmektedir.

2.2.5. Cennetin Âliyeh

İyilerin içinde kalacağı cennetten bahseden bu terkipte "âliyeh" kelimesi "علو" kökünden gelen "yüksek yer" manasında ism-i fail kalıbındadır.[235] Meâllere yansımasını ele alacağımız bu terkipte ise cennetin vasfı olarak gelmiştir ve "yüksek cennet" manasındadır. Ancak tefsirlere baktığımızda bu yüksekliğin hissi ve manevi yükseklik olarak her iki şekilde yorumlandığını görmekteyiz. Hissi olarak düşünüldüğünde cennetin mekânsal yüksekliği kastedilmektedir. Manevi olarak düşünüldüğünde ise cennetin kıymet ve derece bakımından yüksek olduğu kastedilmektedir. [236]

Elmalılı	Yüksek bir cennette
Hasan Basri Çantay	Yüksek bir cennette
Muhammed Esed	Harika bir bahçede

[234] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/384; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/204.
[235] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 15/83.
[236] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/387; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl* (Beyrût: Darü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419), 3/3/634; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386. el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî F*, 15/327; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/327.

Diyanet	Yüksek bir cennette
Ö. Nasuhi Bilmen	Bir yüksek cennette
Ahmet Davutoğlu	Yüksek bir cennette
Süleyman Ateş	Yüksek bir bahçede
Mustafa İslamoğlu	Kendini tarifsiz bir cennet'e, yüce bir makamda bulmuştur.
İsmail Hakkı İzmirli	Derecesi âlî cennette
Hüseyin Atay	Yüksek bir cennet
R. İhsan Eliaçık	Muhteşem bir cennete girecekler.

Meâllerin çoğunluğunda, tefsirlerde yorumlanan hissi ve manevi manaya muhtemel "yüksek cennet" olarak yansıtılmıştır. Muhammed Esed ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde ise "muhteşem ve harika" yansıtmaları her iki manaya muhtemel olmakla beraber daha çok nihâi bir mana yansıtıldığını düşünmekteyiz. Mustafa İslamoğlu meâlinde de hem hissi hem de manevi mananın yansıtıldığını görmekteyiz. Ancak burada âyetin meâlini yansıtmaktan ziyade bir nevi tefsiri tercüme yansıtılmıştır.

2.2.6. Lâ Tesmeu fîhâ Lâğıyeh

Yine Ğâşiye suresinin on birinci ayetinde[237] geçen ve cennet ehlinin cennetteki konforundan bahseden ayetler arasında yer alan bu ayette "lâğıyetün" kelimesi sözlükte "boş, kötü ve itibar edilmeyen söz" manasında kullanılmaktadır.[238] Ayrıca ism-i fail kalıbında olan bu kelime bizâtihi sözün vasfı olacağı gibi "boş ve kötü konuşmak" anlamında masdar olarak da kullanılmaktadır.[239] Nitekim tefsir

[237] "لا تَسْمَعُ فِيها لاغِيَةً"
[238] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 742.
[239] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 15/251.

kitaplarındaki yorumlara baktığımızda da aynı şekilde sözün ve kelamın kendisi için kullanıldığı gibi masdar manasında da yorumlanmıştır. Hatta kişinin vasfı yapılarak "boş ve kötü konuşan" manasında da yorumlanmıştır.[240]

Elmalılı	Ki onda lâğviyattan bir kelime işidilmez.
Hasan Basri Çantay	Orada boş bir laf işitmez.
Muhammed Esed	Boş lakırdı işitmeyecekleri (bir bahçede)
Diyanet	Orada hiçbir boş söz işitmezler.
Ö. Nasuhi Bilmen	Orada boş bir lakırdı işitmezsin.
Ahmet Davutoğlu	Orada boş laf işitmezler.
Süleyman Ateş	Orada boş söz işitmezler.
Mustafa İslamoğlu	Orada boş bir lakırdı işitmeyecek.
İsmail Hakkı İzmirli	Orada boş söz işitmeyecek.
Hüseyin Atay	Orada boş söz işitmezler.
R. İhsan Eliaçık	Orada boş bir söz duymayacaklar.

Zikredilen meâllerin hepsinde "boş söz, boş laf" veya "boş lakırdı" gibi manalar yansıtılmıştır. Bu mana sözlükte ve tefsir kitaplarındaki zikredilen "lağiyetün" kelimesinin, daha çok tercih edilen "sözün vasfı" olarak kullanımına

[240] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/386; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/328; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/634.; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/328;

dayanmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz tefsir yorumlarından "masdar" ve "kişinin vasfı" olarak kullanımı ise zikrettiğimiz meâllerde yansıtılmamıştır.

2.2.7. Sururun Merfûah

Kur'ân'ın birçok yerinde geçen "Surur" kelimesi (سريرة) müfredinin çoğuludur. Sözlükte "yatak, döşek, taht" gibi manalara gelmektedir.[241] Daha çok "taht" manasında kullanılıp üzerine oturan kişinin refah, mutluluk ve nimet içinde olduğunu göstermektedir.[242] Konumuz olan (فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ) âyetinin[243] zikredildiği makam cennet nimetlerinden bahseden bir makam olması hasebiyle "refah ve mutluluğa delalet eden taht" manası daha uygundur. Merfûatun kelimesi ise "yükseltmek" manasında (رفع) kökünden gelen ism-i meful kalıbındadır.[244] Buna göre âyet "yükseltilmiş tahtlar" manasında olmuş oluyor. Tefsirlerin kahir ekseriyetine baktığımızda bu yükseklik ya değer bakımından ya da uzunluk bakımındadır. Uzunluk bakımdan olması da ona oturan kişinin Allah'ın nimetlerini daha iyi görebilmesi için yükseltilmiş olduğu ifade edilmiştir. [245] Bazı tefsirlerde de (رفع) maddesinin "gizlemek ve saklamak" manasında da kullanıldığını ve buradaki âyeti de o manada yorumlayanların olduğu ifade edilmiştir.[246]

Elmalılı	Onda yüksek serirler
Hasan Basri Çantay	Orada yüksek tahtlar
Muhammed Esed	(Ve) yükseltilmiş (mutluluk) tahtları
Diyanet	Orada yüksek tahtlar

[241] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab,* 4/361.
[242] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân,* 405.
[243] el-Ğâşiye 88/13.
[244] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân,* 361.
[245] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,* 8/377; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 3/3/634; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî,* 15/328
[246] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî,* 15/328.

Ö. Nasuhi Bilmen	Orada yüksek tahtlar vardır.
Ahmet Davutoğlu	Orada yüksek tahtlar
Süleyman Ateş	Orada yükseltilmiş tahtlar vardır.
Mustafa İslamoğlu	Orada sevinç ve huzur kaynağı yüce makamlar bulunacak
İsmail Hakkı İzmirli	Yüce tahtlar
Hüseyin Atay	Orada yüksek tahtlar
R. İhsan Eliaçık	Yüksek kanepeler

Meâllerin genelinde "yüksek veya yükseltilmiş taht" manası yansıtılıştır. Bu mana sözlük ve tefsirlerdeki yorumlar ile uyuşmaktadır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi burada yükseklik ya uzunluk olarak ya da kıymetçe olmasıdır. Bu iki manayı câmi' bir kullanım meâllerin genelinde görülmemiştir. Sadece İ. Hakkı İzmirli'nin "yüce tahtlar" tercümesindeki yüce kelimesi bu iki manaya işaret etmektedir. Mustafa İslamoğlu da "serîr" kelimesindeki "sevinç" manasından yola çıkarak tefsîrî bir tercüme yapmıştır. Ancak "taht" manası yerine "yüce makamlar" ile tercüme ederek kelimeyi özel anlamından çıkarmıştır. Şunu da ifade edelim ki R. İhsan Eliaçık, meâlinde taht ve serir gibi tercümeler yerine "kanepe" ile tercümesi, ayette ifade edilmek istenen "nimetler içinde özel bir yerde bulunma" maksadını yansıtmakta basit ve yetersiz kalmıştır.

2.2.8. Nemêriku Masfûfeh

Ğâşiye suresinin onbeşinci ayetinde geçen[247] "Nemêrik" (نَمارق) sözlükte "yastık, kırlent, döşek" manasında olan (نُمْرُقة) lafzının çoğuludur. Kimi "küçük yastık" için kullanıldığını kimi de "hayvanın semerinin üstüne serilen halı vb." için

[247] "ونَمارِقُ مَصْفُوفَةٌ"

kullanıldığını ifade etmiştir.[248] Âyetin cennet konforu ve nimetleri bağlamında zikredilmesi de kendisine yaslanılan ve üzerinde oturulan "yastık, döşek" manasında olduğunu teyit etmektedir. Masfûfetun (مَصْفُوفَةٌ) kelimesi ise (صف) kökünden gelen "sıra sıra dizilmiş" anlamında ism-i mef'ûldür.[249] Çalışmamıza konu olan ayette "Nemârik" kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Tefsirlerin genelinde "sıra sıra dizilmiş yastık" tan maksadın, cennet ehlinin istediği vakit kolay bir şekilde oturabilmesi ve uzanabilmesi şeklinde yorumlanmıştır.[250]

Elmalılı	Dizilmiş koltuklar, yastıklar
Hasan Basri Çantay	Sıra sıra dizilmiş yastıklar
Muhammed Esed	Dizilmiş yastıklar
Diyanet	Sıra sıra yastıklar
Ö. Nasuhi Bilmen	Dizilmiş yastıklar
Ahmet Davutoğlu	Dizilmiş yastıklar
Süleyman Ateş	Dizilmiş yastıklar
Mustafa İslamoğlu	Yan yana dizilmiş minderler
İsmail Hakkı İzmirli	Dizilmiş yastıklar
Hüseyin Atay	Sıra sıra yastıklar
R. İhsan Eliaçık	Dizi dizi yastıklar

[248] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/361.
[249] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 9/194.
[250] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386, en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/365, el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/328; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/365.

Görüldüğü üzere meâllerin genelinde bu terkib "sıra sıra veya dizilmiş yastıklar" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi tefsir yorumlarında, ayetteki "Nemârik" kelimesin hem kendisine yaslanılabilen hem de üzerine oturulabilen bir yastık olduğu yorumlanmıştı. Buna binaen "sıra sıra veya dizilmiş yastıklar" yansıtılması bu manayı ifade etmekte eksik kalmaktadır. Elmalılı meâlinde "Nemârik" kelimesinin ifade ettiği yaslanmak ve oturmak manasını "koltuklar ve yastıklar" şeklinde iki kelimeyle yansıtırken, Mustafa İslamoğlu meâlinde ise her iki amaç için kullanılan "minderler" şeklinde kanaatimizce en uygun mana yansıtmıştır.

2.2.9. Zerâbiyyu Mebsûseh

Bir önceki âyetlerde olduğu gibi Ğâşiye suresinde geçen bu âyet,[251] cennet nimetlerinden biri olarak zikredilmektedir. Zerâbiyy (زَرابِيُّ) kelimesi müfredi zirbiyyetün (زَرْبِيَّةٌ) olup sözlükte "yere serilip üzerine oturulan her türlü sergi" veya "değerli halı" manasında kullanıldığı söylenmektedir. Ferrâ ise "üzerinde ince saçakları olan sergi" manasında kullanıldığını ifade etmiştir.[252] Mebsûsetün (مَبْثُوثَةٌ) kelimesi ise sözlükte "yayılan, serilen, neşredilen," manasında ism-i mef'ûl kalıbında bir kelimedir. Ferrâ ise lügat kitaplarında "çoğaltılan" manasında kullanıldığını ifade etmiştir.[253] Kanaatimizce bu kullanım "yayılmak" manasının bir sonucu olmasına dayanmaktadır. Nitekim bazı tefsirler de bu şekilde yorumlanmıştır.[254] Tefsirlerin geneline baktığımızda ise sözlük manasında olduğu gibi "serilmiş lüks halı" veya "saçaklı değerli halı" vb. şeklinde yorumlanmıştır.[255]

Elmalılı	Serilmiş nefis döşemeler
Hasan Basri Çantay	Yayılıp serilmiş saçaklı halılar vardır.
Muhammed Esed	Ve serilmiş halılar

[251] el-Ğâşiye 88/16.
[252] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/447.
[253] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 108; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 2/114.
[254] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/303.
[255] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/387-388, Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/143.

Diyanet	Serilmiş, yumuşak tüylü halılar
Ö. Nasuhi Bilmen	Döşenmiş nefis sergiler (vardır)
Ahmet Davutoğlu	Serilmiş nefis halılar vardır.
Süleyman Ateş	Serilmiş halılar vardır.
Mustafa İslamoğlu	Ve serilmiş halılar
İsmail Hakkı İzmirli	Serilmiş âlâ döşemeler bulunacak
Hüseyin Atay	Yumuşak tüylü halılar vardır.
R. İhsan Eliaçık	Boy boy halılar olacak

Zikredilen meâllerin bir kısmında (Elmalılı, Hasan Basri Çantay, Ö. Nasuhi Bilmen, Ahmet Davutoğlu) ve tefsirlerin genelinde[256] "nefis döşemeler" ya da "saçaklı halı" olarak anlam verilmiştir. Kanaatimizce de cennet konforundan bahsedilen makama bu mana daha münasiptir. Kimi meâllerde de (Muhammed Esed, Süleyman Ateş, Mustafa İslamoğlu) "değerli ve saçaklı" gibi vasıflarla değil de sadece "serilmiş" veya "yayılmış" olarak tercüme edilmiştir. Bu şekilde tercüme her ne kadar sahih bir tercüme olsa da tefsirlerdeki genel yorumlara ve mübalağa ve övgüyü gerektiren bu makama uygun olmadığı kanaatindeyiz. Bir kısım meâllerde de (Diyanet, Hüseyin Atay) "yumuşak tüylü" olarak tercüme etmişlerdir. Her ne kadar cennet konforu için uygun bir mana olsa da sözlüklerde ve tefsir yorumlarında "yumuşak" manasına rastlanılmamıştır.

[256] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,,* 24/387-388 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb,* 31/143.

2.3. CENNET EHLİNİN HALLERİYLE İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda Amme cüzünde geçen, cennet ehlinin halleriyle irtibatlı olan kelimeleri ilk önce sözlük anlamlarını ele alacağı. Daha sonra bu kelimelerin geçtiği ayetlerin meâllerini farklı meâllerden aktarmaya çalışacağız. En son ise tefsirlere müracaat edilerek, Kur'ân'ın muradına en uygun manayı ortaya çıkarmak için, meâller arasında mukayese ve değerlendirme yapacağız.

2.3.1. Ta'rifu Fî Vucûhihim Nadraten Naîm

Mutaffifin suresinde geçen (تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ)[257] âyetinde cennet ehlinin nail olduğu nimetlerden dolayı sevinç ve mutluluk hallerinden bahsedilir. Âyette geçen "Nadraten Naîm" (نضرة النعيم) terkibi âyetin odak noktası olması hasebiyle lüğavi manası ve tefsirlerdeki yorumlarına değinerek meâllere yansımasını ele alacağız. "Naîm" kelimesinden daha önce bahsettiğimiz için burada değinmeyeceğiz. "Nadraten" kelimesine gelince konumuz olan ayetin dışında Kur'ân'ın Kerim'de İnsan Suresinde geçmektedir.[258] Kıyamet Suresinde de ism-i fail kalıbında "ناضرة" şeklinde geçmektedir.[259] Sözlükte "güzellik, sevinç ve parlaklık" gibi manalara gelmektedir. Ayrıca Arap dilinde نَضَّرَ الله وَجْهَه "Allah yüzünü ak etsin" manasında deyim olarak kullanılmaktadır.[260] Tefsirlerin genelinde de sözlükteki gibi "sevinç, neşe, parıltı" manalarıyla yorumlanmaktadır.[261]

Elmalılı	Yüzlerinde naimin revnekasını tanırsın.
Hasan Basri Çantay	Öyle ki sen o ni'metin (herdem taze) güzelliğini yüzlerinde (görünce) tanırsın.
Muhammed Esed	Ve yüzlerinde kutsanmışlığın parıltısını göreceksin.
Diyanet	Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün.

[257] el-Mutaffifîn 36/24.
[258] (فَوَقٰيهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً)
[259] (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ)
[260] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 57213; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 810.
[261] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/352; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/616; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/282.

Ö. Nasuhi Bilmen	Onların yüzlerinde o nimetin güzelliğini görüp anlarsın.
Ahmet Davutoğlu	Yüzlerinde refahın parıltısını tanırsın.
Süleyman Ateş	Yüzlerinde ni'metin sevinç ve parıltısını sezersin.
Mustafa İslamoğlu	Yüzlerinde sonsuz mutluluğun tarifsiz parıltısını göreceksin.
İsmail Hakkı İzmirli	Sen, yüzlerinde nimet ve saadetin revnekanı görünce cennetlik olduklarını tanıyacaksın.
Hüseyin Atay	Onları yüzlerindeki nimet parıltısından tanırsın.
R. İhsan Eliaçık	Yüzlerinde mutluluğun sevincini göreceksin.

Zikrettiğimiz meâllere baktığımızda hepsinde "Nadraten" kelimesi sözlük manalarına ve tefsirlerdeki manalarına uygun olarak "sevinç, parıltı, güzellik ve ravneka" şeklinde yansıtılmıştır. Bunun dışında dikkatimizi çeken ayetin başındaki "Ta'rifu" kelimesi için meâllerin geneli "Nadraten" kelimesini mef'ûl yaparken Hüseyin Atay *"Onları yüzlerindeki nimet parıltısından tanırsın"* şeklinde, İ. Hakkı İzmirli *"Sen, yüzlerinde nimet ve saadetin revnekanı görünce cennetlik olduklarını tanıyacaksın"* şeklinde "ebrâr"ı meful yaparak yansıtmışlardır. Tefsirlere baktığımızda böyle bir böyle bir yoruma rastlamadık.[262] Sadece Âlûsî tefsirinde, bazı kimselerin "Ta'rifu" kelimesinin nâibi faalini de "Ebrâr" yaparak meçhul okunmasını caiz gördüklerini ancak çok itibar edilecek bir vecih olamadığı ifade edilmiştir.[263]

2.3.2. Vücûhün Yevmeizin Nâ'ımeh

Bir önceki âyet gibi Ğâşiye Sûresinde geçen bu ayette de cennet ehlinin içinde bulunduğu güzel hallerden bahsedilmektedir. Vücûh (yüzler) kelimesine sıfat olarak gelen "Nâ'ımetün" kelimesi, sözlükte kök itibari ile iki manada kullanılmaktadır.[264]

[262] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/352; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/616.
[263] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/282.
[264] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/579-580.

Birincisi "نُعُومَةٌ" kökünden gelen ve daha önce meâllere yansımasını ele aldığımız Mutaffifin Suresinde ki "Nadraten Naîm" gibi yüzdeki "güzellik ve sevinç" manasındadır. İkincisi ise "nimetler ve rahat bir yaşam içinde olma" manasında "تَنَعُّمْ" kökünden gelmiştir.[265] Tefsirlerin çoğunluğunda baktığımızda âyetin her iki mana ile yorumlandığını müşahede etmekteyiz.[266]

Elmalılı	Bir takım yüzler de o gün mesuddur.
Hasan Basri Çantay	Yüzler (vardır) o gün güzeldir (nimetlere mazhardır)
Muhammed Esed	Bazı yüzler (de) o gün mutlulukla parıldayacak.
Diyanet	O gün bir takım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar.
Ö. Nasuhi Bilmen	Bir kısım yüzler de o günde güzellik sahibidir.
Ahmet Davutoğlu	Bir takım yüzler de o gün mutludur.
Süleyman Ateş	Yüzler de var ki o gün nimet içinde mutlu
Mustafa İslamoğlu	Bazıları da vardır o gün; nimete gark olmuştur.
İsmail Hakkı İzmirli	O gün bir takım yüzler de ter-u taze, beşuş olacak.
Hüseyin Atay	Yüzleri o gün pırıl pırıl olanlar,
R. İhsan Eliaçık	O gün kimi yüzler de var sevinçten parlayacak.

Meâllerin büyük çoğunluğunda "ناعمة" kelimesinin yukarıda aktardığımız birinci manası olan "güzellik, sevinç, mutluluk" manaları yansıtılmıştır. Hasan Basri Çantay, Diyanet, Süleyman Ateş meâllerinde ise "nimetler içinde mutlu olmak"

[265] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/299.
[266] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/634, el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/327; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/634.

şeklinde iki manayı mezcederek yansıtmışlardır. Mustafa İslamoğlu ise "nimete gark olmuştur" şeklinde sadece تَنَعُّمْ kökünden gelen yukarıda aktardığımız ikinci manayı yansıtmıştır.

2.3.3. Lisa'yihâ Râdıyeh

Bir önceki âyetin hemen akabinde gelen bu âyette de yine cennet ehlinin memnun hallerinden bahsedilmiştir. Buradaki sa'y (سعي) kelimesi sözlükte "ister hayır ister şer olsun bir konuda gayret sarfetmek" manasında kullanılmıştır.[267] "Râdıyetun" kelimesi ise "memnun ve hoşnut olmak" manasında "رضي" kökünden gelen ism-i fail kalıbıdır.[268] Tefsirlerdeki açıklamalara baktığımızda "cennet nimetlerini gördüğünde dünyadaki yaptığı amellere razı olmuştur" şeklinde yorumlanmıştır. Bazıları da bir muzaf takdir ederek "dünyada yaptığı amellerin karşılığına razı olmuştur" şeklinde yorumlanmasını caiz görmüştür.[269]

Elmalılı	Sayinden hoşnuddur.
Hasan Basri Çantay	(Dünyada tâat ve ibadetle) çalışdığından dolayı hoşnuddur.
Muhammed Esed	Çabaları (nın meyvesini tatmak)tan memnun
Diyanet	Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar.
Ö. Nasuhi Bilmen	Çalışmış olmasından dolayı hoşnuttur.
Ahmet Davutoğlu	Çalıştıklarından memnundur.
Süleyman Ateş	İşinden memnun
Mustafa İslamoğlu	Sonuçta gayretinin meyvesinden hoşnut ve razı olmuştur.

[267] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 411.
[268] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 356.
[269] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386;, el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/327; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/299.

İsmail Hakkı İzmirli	Dünyadaki çalışmalarından hoşnut olacak.
Hüseyin Atay	Yaptıklarından hoşnutturlar.
R. İhsan Eliaçık	Yaptıklarına değecek.

Meâllerin genelinde, tefsirlerin de[270] çoğunluğunun benimsediği birinci mana olan "cennet nimetlerini gördüğünde dünyada işlediği amellere razı olmuştur" şeklindeki yorum yansıtılmıştır. Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu meâllerinde ise ikinci mana olan "dünyada yaptığı amellerin karşılığına razı olmak" manasındaki yorumu yansıtmışlardır. Her iki mana da maksudu ifade etmektedir. Ancak insanın fıtrî olarak emeğinin karşılığını bulduğu andaki sevinç ve hoşnutluk daha ağır bastığından ikinci mana kanaatimizce daha uygun gözükmektedir.

2.3.4. Ashabu'l-Meymene

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde "Ashâbü'l-Yemîn ve Ashâbü'ş-Şimâl"[271] (sağ taraf ve sol taraf ehli), "Eshâbul Cennet ve Eshâbun-Nâr"[272] (cennet ve cehennem ehli) gibi vasıflar kullanılmaktadır. Yine çalışmamıza konu olan "Ashâbu'l-Meymene"[273] lafzı da "sağ taraf ehli" manasında cennet ehli için kullanılmaktadır. Bunun zıttı da cehennem ehli bölümde değineceğimiz "Ashâbu'l- meş'eme" lafzıdır. Meymene (ميمنة) lafzı sözlükte "sağ taraf" manasında geldiği gibi "mutluluk, iyilik, uğurlu" manasında da kullanılmaktadır.[274] Tefsirlerdeki yorumlarda ise cennet ehline bu ismin verilmesinin birkaç nedeni vardır. Birincisi önceki ayetlerde bahsedilen vasıfların sahiplerinin "sağ taraf ehli" olduğu şeklinde yorumlanmasıdır ki bu vasıflandırılmadan maksat sağ tarafın iyilerin yeri olmasından dolayıdır. İkincisi ise sözlük manasında olduğu gibi "iyilik, mutluluk, uğurlu" şeklinde yorumlanmasıdır.

[270] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/386; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/299.
[271] el-Vâkia 56/27-38-90-91, el-Müddessir 74/39.
[272] el-Bakara 2/82-119, el-Mâide 5/10-86, el-Araf 7/42-44-50.
[273] el-Vâkia 56/8, el-Beled 90/18.
[274] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 13/458.

Üçüncü olarak da cennetliklerin vasfı olan "kitabı sağından verilenler" şeklinde yorumlamıştır. [275]

Elmalılı	Ki onlar işte meymenet sahibleri (Ashab-ı Meymene)
Hasan Basri Çantay	İşte bunlar sağcılardır.
Muhammed Esed	İşte böyleleri dürüstlüğe ve erdemliliğe erişmiş olanlardır.
Diyanet	İşte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir.
Ö. Nasuhi Bilmen	İşte meymenet sahibi onlardır.
Ahmet Davutoğlu	İşte bunlar sağcılardır.
Süleyman Ateş	İşte onlar sağın adamlarıdır (Kitabı sağından verilen uğurlu kişilerdir)
Mustafa İslamoğlu	İşte böyleleridir vicdan sahipleri
İsmail Hakkı İzmirli	İşte sağ tarafa geçecek olanlar böyleleridir.
Hüseyin Atay	İşte bunlar uğurlu kimselerdir.
R. İhsan Eliaçık	İşte erdemliler bunlardır.

Zikredilen meâllerin kahir ekseriyetinde "meymene" kelimesinin sözlük ve tefsirlerdeki ilk anlamı olan "sağ taraf" manası yansıtılmıştır. Muhammed Esed, Diyanet, Hüseyin Atay ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde ise ikinci mana olan "mutluluk, erdemlilik, uğurlu" şeklinde yansıtılmıştır. Süleyman Ateş meâlinde ise "kitabı sağından verilenler" şeklinde yansıtılmıştır. Bu üç mana sözlük ve tefsir yorumlarına

[275] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/446; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/356; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/362.

münasip manalardır.[276] Ancak Mustafa İslamoğlu'nun yansıttığı "vicdan sahipleri" manasına sözlükte ve tefsir kitaplarında rastlanılmamıştır.

2.3.4. Î'şetün Râdıyeh

Bu âyet Kur'ân-ı Kerim'in iki yerinde geçmektedir. Birisi Hakka Sûresinin 21. ayeti[277] diğeri ise konumuz olan otuzuncu cüzdeki Kâria Suresinin 7. ayetidir.[278] Buradaki Î'şetin kelimesi "yaşam, hayat" manasında olan "عيش" kökünden gelen bir isimdir.[279] Râdıyetin kelimesi ise daha önce bahsettiğimiz gibi "razı ve hoşnut olmak" manasında ki "رضي" kökünden gelen ism-i fail kalıbıdır.[280] Âyetteki Î'şetin kelimesine sıfat olarak gelen "Râdıyetin" kelimesi için tefsirlerde farklı yorumlar bulunmaktadır. Kimisi bizatihi cennet ehlinin içinde bulunduğu hayatın ism-i fail manasında "hoşnut edici bir hayat" olduğunu savunurken kimisi de ism-i mef'ûl manasında kullanıp "kendisinden hoşnut kalınan hayat" şeklinde yorumlamıştır.[281] Bazıları da ism-i fail manası düşünülmeden sadece "hoş bir hayat" şeklinde yorumlarken bir kısım müfessir ise burada mecaz yoluyla "sahibi hoşnut" olan şeklinde yorumlamıştır.[282]

Elmalılı	O artık hoşnud bir hayattadır.
Hasan Basri Çantay	Artık o hoşnud (olacağı) bir yaşayıştadır.
Muhammed Esed	Kendisini mutlu bir hayat içinde bulacak.
Diyanet	Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içinde olacak.
Ö. Nasuhi Bilmen	İşte o, hoşnut (olacağı) bir yaşayıştadır.
Ahmet Davutoğlu	O, mutlu bir hayattadır.

[276] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/446; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/356; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/362.
[277] el-Hâkka 69/21.
[278] el-Kâria 101/7.
[279] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 6/310.
[280] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 356.
[281] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/674. el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/449.
[282] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/514.

Süleyman Ateş	O, memnun edici bir hayat içindedir.
Mustafa İslamoğlu	O kendisini, hoşnut olduğu tarifsiz güzellikte bir hayat içinde bulacak.
İsmail Hakkı İzmirli	O kimse hoşnut olacağı hayata nail olacak.
Hüseyin Atay	Hoş bir hayat içinde olacaktır.
R. İhsan Eliaçık	Mutlu bir hayat sürecek.

Zikredilen meâllere baktığımızda Elmalılı, Muhammed Esed, Ahmet Davudoğlu, Hüseyin Atay ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde "hoş, mutlu hayat" şeklinde fail manası düşünülmeden kullanılan ism-i fail manasında yansıtılmıştır. Ancak Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu'nun meâllerinde zikrettikleri "kendisini bulacak" manası tefsirlerdeki yorumlarda bulunmayan bir manadır. Sadece Süleyman Ateş meâlinde tefsir yorumlarına uygun ve ism-i fail manasında "memnun edici bir hayat" şeklinde yorumlanmıştır. Diğer meâllerde ise "hoşnut ve memnun kalınan" şeklinde yansıtılmıştır. Bu yansıtmanın, kendisinde bulunulan bir mekân olması hasebiyle cenneti daha mübalağalı ifade ettiğinden diğerlerinden bir adım önde olduğu kanaatindeyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMME CÜZÜNDE GEÇEN CEHENNEM İLGİLİ LAFIZLAR VE MEÂLLERE YANSIMALARI

3.1. YİYECEK VE İÇECEKLE İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda Amme cüzünde geçen, cehennemdeki yiyecek ve içecekle irtibatlı olan kelimeleri ilk önce sözlük anlamlarını ele alacağız ve daha sonra bu kelimelerin geçtiği ayetlerin meâllerini farklı meâllerden aktarmaya çalışacağız. En son ise tefsirlere müracaat edilerek, Kur'ân'ın muradına en uygun manayı ortaya çıkarmak için, meâller arasında mukayese ve değerlendirme yapacağız.

3.1.1. Hamîmen ve Ğassêkan

Hamîm kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde geçmektedir. Sözlükte birçok manaya gelmekle birlikte Kur'ân-ı Kerim'de sözlük manalarından sadece "kaynar su, yakın arkadaş ve akraba" manalarında kullanılmaktadır.[283] Konumuz olan Nebe Sûresi'nin 25. âyetinde[284] tefsirlerdeki yorumlardan yola çıkarak sözlük manalarından "kaynar, çok sıcak su" manasında kullanıldığını müşahede etmekteyiz. Ayrıca sözlükte Hamîm (حميم) lafzının "ezdâd" dediğimiz zıt kelimelerden olduğu ve "soğuk su" manasında kullanıldığı nakledilmiştir.[285] Ğassêk kelimesi ise Kur'ân-ı Kerim'de Nebe Suresinden başka Sâd Suresindeki "هٰذَاۤ فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ" *"Bu böyledir, çünkü, bir kaynar, bir de dondurucu su! Tatsınlar onu!"*[286] âyetinde geçmektedir. Bu kelime sözlükte daha çok "cehennem ehlinin vücudundan akan irin" manasında kullanılırken "kokmuş ve şiddetli soğukluğundan ötürü yakıcı" manasında

[283] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/114; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 255.
[284] (إِلَّا حَمِيماً وَغَسَّاقاً)
[285] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/114.
[286] es- Sâd 38/57.

da kullanıldığı söylenmiştir.[287]Tefsir kitaplarındaki yorumlarda daha çok "cehennem ehlinin vücudundan akan irin" manasında kullanılırken "kokmuş ve şiddetli soğukluğundan ötürü yakıcı" şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.[288]

Elmalılı	Ancak bir hamîm ve gassak
Hasan Basri Çantay	Sade bir kaynar su, bir de irin (içeceklerdir.)
Muhammed Esed	Yalnız yakıcı bir ümitsizlik ve buz gibi karanlık
Diyanet	Ancak, uygun bir ceza olarak kaynar su ve irin içecekler.
Ö. Nasuhi Bilmen	Ancak bir kaynar su ve irin tadarlar.
Ahmet Davutoğlu	Sadece bir kaynamış su ve irin (içecekler.)
Süleyman Ateş	Yalnız kaynar su ve irin (içerler.)
Mustafa İslamoğlu	Ancak kavurucu bir umutsuzluk ve zift gibi sıvanan buz gibi karanlık
İsmail Hakkı İzmirli	Ancak kaynar su ve irin içecekler.
Hüseyin Atay	Kaynar ve pek soğuk içecek dışında bir içecek tadamayacaklardır.
R. İhsan Eliaçık	Sadece irin sadece kaynar su

Meâllerin genelinde Hamîm kavramı, tefsir kitaplarında çoğunlukla tercih edilen "kaynar su" şeklinde yansıtılmıştır. Sadece Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meâllerinde kelimeye Hamîm için "yakıcı bir ümitsizlik ve kavurucu bir umutsuzluk" şeklinde mana vermişlerdir. "Hamîm"in sözcük manaları arasında ve

[287] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 107289.
[288] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/165-166; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/307; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/143.

tefsir yorumlarında "yakıcı ve kavurucu" manası olsa da[289] kelimenin "ümitsizlik veya umutsuzluk" manalarına rastlanmamıştır. Ğassêk kelimesi de meâllerin çoğunda ve tefsirlerin genelinde "irin" manasında kullanılmıştır. Ancak Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meâllerinde Ğassêk kelimesine "buz gibi karanlık" manası verilmiştir. Sözlük manaları arasında ve tefsir yorumlarında "şiddetli soğuk ve buz"[290] manaları bulunmakla beraber "karanlık" manasına rastlanmamıştır.

3.1.2. Aynun Êniyeh

Cehennem ehlinin içeceklerinden olan bu terkibin geçtiği ayette Yüce Allah *"kendilerine kaynar su pınarından içirilir"* buyurmaktadır.[291] Daha önce tezimizin ikinci bölümdeki "Aynun Cêriyetun" kısmında Ayn (عين) kelimesinden bahsettiğimizden dolayı burada kısaca "su pınarı" manasıyla yorumlandığını söylemekle yetineceğiz. Êniyetun kelimesi ise sözlükte "sıcaklığı son dereceye ulaşmış kaynar su" manasında (أني) kökünden gelen ism-i fail kalıbındadır.[292] Kur'ân-ı Kerim'de bu manada sadece Rahmân Sûresinin (يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ اٰنٍ) *"Onun ateşi ile kaynar su arasında gidip gelirler"* âyetinde[293] müzekker kalıbında geçmektedir. Çoğu tefsir kitaplarında bu kelimeye, sözlük manasına uygun olarak "son derece sıcak ve kaynar su" şeklinde anlam verilmiştir.[294]

Elmalılı	Kızgın bir menbadan sulanırlar.
Hasan Basri Çantay	Son derece sıcak, bir kaynakdan içirilecektir.
Muhammed Esed	Ve kaynar bir pınardan tatmak üzere
Diyanet	Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler.
Ö. Nasuhi Bilmen	Pek hararetli kaynaktan suvarılacaklar.

[289] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/165-166.
[290] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* 8/307; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/143.
[291] el-Ğâşiye 88/5.
[292] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 14/48; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 96.
[293] er-Râhman 55/44.
[294] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/383; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/385, el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/325.

Ahmet Davutoğlu	Kızgın bir menbadan sulanacaklardır.
Süleyman Ateş	Kendilerine kaynamış bir gözeden (su) içirilir.
Mustafa İslamoğlu	Zehir gibi bir (umutsuzluğun) pınarından sulanırlar.
İsmail Hakkı İzmirli	Ona kaynar kaynaktan su içirilecek.
Hüseyin Atay	Onlar kaynar bir kaynaktan su içirilirler.
R. İhsan Eliaçık	Kaynar sudan içecekler.

Meâllerin kahir ekseriyetinde "ayn" kelimesi için sözlük manasına ve tefsir kitaplarındaki yorumlara uygun "kaynak, menba, pınar" manaları yansıtılmıştır.[295] Ancak çeşme, sadece suyu kullanmaya yarayan bir alet olup suyun kaynağını ifade etmediğinden, mübalağayı gerektiren bu makama münasip düşmemektedir. "Êniyetun" kelimesi için de meâllerde "kaynar ve kızgın" manaları yansıtılmıştır. Tefsir kitaplarındaki "sıcaklığı son dereceye ulaşan su" yorumunu ifade etmektedir.[296] Ancak Mustafa İslamoğlu meâlinde "zehir gibi bir (umutsuzluğun)" şeklinde yansıtılmıştır. Ne sözlüklerde ne de tefsirlerde bu manaya rastlayamadık.[297]

3.1.3. Darî'

Bir önceki âyette cehennem ehlinin içeceğinden bahsedilirken akabinde gelen âyette de yiyeceğinden bahsedilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in tek bir yerinde geçen darî' (ضريع) kelimesi sözlükte "kötü kokulu bitki ve ağaç" manalarında kullanılmaktadır. Ayrıca yaş halinde "şibrik", kuruduğunda ise "darî'" adı verildiği söylenmiştir. İbnü'l-Esîr de "dikenleri olan bitki" manasında kullanıldığını söylemiştir.[298] Tefsir kitaplarında ise yaş halde "şibrik", kuruduğunda ise "darî'" adı

[295] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 599.
[296] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/383; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/325; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/385.
[297] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/48; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 96.
[298] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 8/223.

verilen zehirli bir bitki olarak anlamlandırılmıştır. Kimine göre de kelimenin anlamı "diken cinsinden zehirli bir diken'dir.[299]

Elmalılı	Yiyecekleri yok ancak bir darî'
Hasan Basri Çantay	Onlar için (Dari) dikeninden başka bir yiyecek yoktur.
Muhammed Esed	Hiçbir yiyecekleri yok kuru dikenlerin acılığından başka
Diyanet	Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur.
Ö. Nasuhi Bilmen	Onlar için dikenli bir ağaçtan başka bir yiyecek yoktur.
Ahmet Davutoğlu	Ağıza alınmayan acı bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.
Süleyman Ateş	Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur.
Mustafa İslamoğlu	Onlara hiçbir yiyecek yoktur, ancak onursuzların yiyeceği vardır.
İsmail Hakkı İzmirli	Onlar için (Dari) dikeninden başka bir yiyecek bulunmayacaktır.
Hüseyin Atay	Kötü kokulu bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.
R. İhsan Eliaçık	Kuru dikenden başka yiyecek verilmeyecek.

Zikrettiğimiz meâllerin genelinde "darî'" kelimesi "diken, kuru diken ve dikenli ağaç" şeklinde yansıtılmıştır. Bu yansıtmalar tefsir yorumlarında tercih edilen ve kanaatimizce de münasip olan manalardır.[300] Mustafa İslamoğlu meâlinde ise "ancak onursuzların yiyeceği" şeklinde yansıtılmıştır. Burada darî' kelimesi için yansıtılan "onursuzların yiyeceği" tercümesi bir meâl olarak onun manasından ziyade

[299] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,* 8/385; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîll*, 3/3/635; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* 30/297.
[300] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,* 8/385; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl,* 3/3/635; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* 30/297.

kime ait bir yiyecek olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla sözlük manalarında ve tefsir yorumlarında bulunmayan bu mananın meâl olarak yansıtılması kanaatimizce uygun değildir. Muhammed Esed meâlinde ise "kuru dikenlerin acılığından başka" şeklindeki yansıtmada, darî' kelimesi için "kuru diken" yerine bir muzaf takdir edilerek "onun acılığı" manasının yansıtıldığını görmekteyiz. Ancak tefsirlerde acı manasını ifade eden bir muzaf takdiri yapılarak bu şekilde bir yorum bulunmamaktadır. Sadece Diyanet ve Ahmet Davutoğlu meâllerinde olduğu gibi bitkinin kendisine acı vasfı verilmiştir.

3.2. CEHENNEM AZABIYLA İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda Amme cüzünde geçen, bir azap yeri olan cehenneme verilen isimleri ve azap çeşitlerini ifade eden kelimeleri ele alacağız.

3.2.1. Mirsâd

Mirsâd (مرصاد) kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.[301] Nebe Sûresinde geçen (إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا) *"Şüphesiz cehennem pusu kurma yeridir"* âyetindeki "mirsâd" kavramı sözlükte "gözetleme yeri ve yol" anlamında (رصد) kökünden gelen ismi mekân lafzıdır.[302] Ayrıca Tevbe Suresinde[303] aynı kökten gelen "مرصد" kelimesi de sözlükte "mirsâd" ile aynı manada kullanılmaktadır.[304] Tefsirlerin genelindeki yorumlara baktığımızda bazıları kelimeyi, ism-i mekân kabul edip bizatihi cehennemin vasfı yaparak "gözetleme yeri ve pusu" şeklinde, bazıları da mecaza giderek "cehennem görevlilerinin cehennem ehlini beklediği gözetleme yeri" şeklinde yorumlamıştır. Kimine göre de "mirsâd" kelimesi masdar kabul edilerek cehenneme vasıf yapılmasının mübalağayı ifade ettiği belirtilmiştir.[305] Ayrıca bazı müfessirler, kâfir, mü'min her ikisinin geçeceği ancak müminin geçip kâfirin ise sonucunda cehenneme gideceği "yol" şeklinde yorumlamıştır.[306]

---

[301] en-Nebe 75/21, el-Fecr 89/14.
[302] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 3/178.
[303] et-Tevbe 9/5.
[304] el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 355.
[305] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/213-214, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/34-35; 24/158-159.
[306] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/591, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/34-35.

Elmalılı	Şüphesiz ki Cehennem olmuştur mırsad.
Hasan Basri Çantay	Şüphesiz ki cehennem bir pusudur.
Muhammed Esed	(O Gün,) cehennem, (hakikati inkar edenleri) kuşatmak için bekleyecek.
Diyanet	Şüphesiz ki cehennem, bir gözetleme yeridir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Muhakkak ki, cehennem bir gözetilen yerdir.
Ahmet Davutoğlu	Muhakkak ki, cehennem bir gözetilen yerdir.
Süleyman Ateş	Cehennem de gözetleme yeri olmuş (suçluları gözetleyip durmakta)dır.
Mustafa İslamoğlu	Şüphesiz (o gün) Cehennem gözleri yolda kalacaktır.
İsmail Hakkı İzmirli	Cehennem bekçilerin pusuda kaldıkları bir yerdir.
Hüseyin Atay	Doğrusu cehennem; yalnız dönüp gelecek azgınları gözleyen yerdir.
R. İhsan Eliaçık	Cehennem dört gözle bekleyecek.

Zikredilen meâllere baktığımızda Elmalılı, Hasan Basri Çantay, Diyanet, Ö. Nasuhi Bilmen, Ahmet Davutoğlu meâllerinde yukarıda naklettiğimiz tefsir yorumlarından "mirsâd" kelimesini "gözetleme yeri ve pusu" manasında ism-i mekân olarak mecaz yapılmadan cehennemin vasfı kabul edilen yorumu yansıttıklarını görmekteyiz. İ. Hakkı İzmirli meâlinde de birçok tefsirlerin mecaz yaparak "cehennem görevlilerinin cehennem ehlini beklediği gözetleme yeri" şeklindeki yorumu yansıtılmıştır. Muhammed Esed, Süleyman Ateş, Mustafa İslamoğlu, Hüseyin Atay, R. İhsan Eliaçık meâllerinde ise "mirsâd" kelimesini masdar olarak, mübalağayı ifade etmesi için cehennemin vasfı kabul eden yorumu yansıtılmıştır. Hem mütebâdir mana olması hem de mübalağayı ifade etmesi açısından bu yansıtma daha uygun gözükmektedir.

3.2.2. Meâb

Bir önceki kelime gibi "meâb" lafzı da ayette cehennemin vasfı olarak gelmiştir. Aslı "اوب" olan "مآب" kelimesi "geri dönme" manasında masdar-ı mimi olarak kullanıldığı gibi "dönülecek yer, son varış yeri" manasında ismi mekân kalıbında da kullanılmaktadır.[307] Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde geçen bu kelime iki anlamda da kullanılmıştır.[308] Çalışmamıza esas olan sûrelerden biri olan Nebe Suresinin (لِلطَّاغِينَ مَاٰبًا) ayetinde[309] ismi mekân manasında kullanılmıştır. Tefsir kitapların çoğunda da ismi mekân olarak "dönüş yeri, varılacak ve kalınacak yer" şeklinde yorumlanmıştır.[310]

Elmalılı	Azgınlar için bir meâb
Hasan Basri Çantay	Azgınların dönüp dolaşıp girecekleri bir yerdir.
Muhammed Esed	Hak ve adalet sınırlarını ihlal etmiş olanların durağı!
Diyanet	İçinde çağlar boyu kalacakları bir dönüş yeridir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Azgınlar için bir dolaşılıp gidilecek yerdir.
Ahmet Davutoğlu	Azgın kafirler için bir dönüş yeridir.
Süleyman Ateş	Azgınların varacağı yerdir.
Mustafa İslamoğlu	(o) haddini bilmezler için bir son duraktır.
İsmail Hakkı İzmirli	Azgınların dönüp dolaşıp gidecekleri bir yerdir.
Hüseyin Atay	Orada çağlar boyu kalacaklardır.

[307] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/217-218.
[308] Âl-i İmrân 3/14, er- Ra'd 13/29-36, es-Sad 38/25-40-49-55, en-Nebe 78/22-39.
[309] en-Nebe 78/22.
[310] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/591, İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/36; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/214.

R. İhsan Eliaçık	Azgınların son durağı olacak.

Meâb lafzı, zikredilen meâllerin genelinde birbirine yakın olarak "dönüş yeri, son durak" gibi ismi mekân manasında ve tefsir yorumlarına uygun bir şekilde yansıtılmıştır. Hüseyin Atay meâlinde "çağlar boyu kalacak" şeklindeki yansıtma her ne kadar sonuç itibari ile aynı manayı ifade etse de "meâb" kelimesinin sözlük manasını yansıtmamaktadır.

3.2.3. Cezâen Vifâka

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde farklı kalıplarla geçen "جَزَٰٓءً" kelimesi sözlükte "bir şey mukabilinde verilen tam karşılık" anlamında kullanılmaktadır.[311] Ayrıca bu karşılık, iyiliğin karşılığı olarak iyi ve hayırlı bir şey olduğu gibi kötülüğün karşılığı olarak kötü ve şer bir şey olarak da kullanılmaktadır.[312] Nitekim konumuzun dahilinde olan âyet-i kerimede de[313] önceki âyetlerin karinesiyle cehennem ehline verilen azap şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. İyi karşılık olarak kullanımına Kur'ân-ı Kerim'den örnek verecek olursak (وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ مَن تَزَكَّىٰ) *"İşte günahtan arınanların ödülü budur"*[314] ayetini gösterebiliriz. Cezâen kelimesi için tefsirlere baktığımızda sözlükteki manası gibi "cehennem ehlinin yaptıkları mukabilinde verilen uygun karşılık" olarak yorumlanmıştır.[315] "Vifâka" kelimesi ise "وافق" fiilinin masdarı olup "bir şeye uyum sağlamak" manasındadır. Tefsirlerin genelinde ayet-i kerimedeki "جَزَٰٓءً" kelimesine ism-i fail tevilinde veya sahip manasında (ذُ) kelimesi muzaf olarak takdir edilerek sıfat olduğu ifade edilmiştir.[316]

Elmalılı	Bir ceza ki bervechi vifak
Hasan Basri Çantay	(Amellerine) uygun bir ceza olarak

[311] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 13/143.
[312] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 195.
[313] en-Nebe 78/26.
[314] Taha 20/76.
[315] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* 8/308, en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/592; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/38.
[316] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/17-18; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/37592.

Muhammed Esed	(günahlarına) uygun bir karşılık
Diyanet	Ancak, uygun bir ceza olarak
Ö. Nasuhi Bilmen	Uygun bir ceza olarak
Ahmet Davutoğlu	(İşlediklerine) uygun bir ceza!
Süleyman Ateş	Yaptıklarına uygun bir ceza olarak
Mustafa İslamoğlu	(İnkarlarına) uygun bir karşılık
İsmail Hakkı İzmirli	Bu da amellerine uygun bir cezadır.
Hüseyin Atay	Orada serinlik ortamı bulamayacaklar, *yaptıklarınıza karşılık* kaynar ve pek soğuk içecek dışında bir içecek tadamayacaklardır.
R. İhsan Eliaçık	Yaptıklarının karşılığı işte bu

Zikredilen meâllerin çoğunluğunda "Cezêen" kelimesi, ya "karşılık" ya da Türkçede kötü karşılık manasında kullanılan "ceza" şeklinde yansıtılmıştır. Tefsirlerin kahir ekseriyetine baktığımızda da bu şekilde yorumlandığını görmekteyiz.[317] "Vifâka" kelimesi ise meâllerin hemen hepsinde tefsir yorumlarındaki gibi "uygun" manası ile tercüme edilmiştir. Sadece Hüseyin Atay ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde "Vifâka" kelimesinin tercümesi sarih bir şekilde zikredilmemiştir.

3.2.4. Azâbun Elîm

Kur'ân'da farklı kalıplarda 490 defa geçen "azâb" (عذاب) kelimesi sözlükte "terketmek, vazgeçmek, vazgeçirmek" gibi manalara gelen azb (عذب) kökünden isim olup "işkence, eziyet ve acı" anlamında kullanılır.[318] Bu kelime

[317] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/308; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/592; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/38.
[318] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/585; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 555.

Kur'ân'da genellikle ilâhî emir ve yasaklara karşı çıkanlara verilen cezanın adı olarak kullanılır.[319] "Elîm" (اليم) kelimesi ise sözlükte "şiddetli acı veren" manasında (الم) masdar kökünden alınmış bir isimdir.[320] Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde cehennem azabının şiddetini ifade etmek için "azâb" kelimesi ile beraber zikredilmektedir. Tefsirlerin genelinde "elîm" kelimesi ya ism-i fail manasında kabul edilip ve "azâb" kelimesine sıfat yapılarak "şiddetli, çokça acı veren azap" şeklinde ya da sahip manasında (ذُ) kelimesi muzaf olarak takdir edilerek "elem, acı sahibi" şeklinde yorumlamışlardır.[321] Şimdi bu terkibin meâllere yansımasını ele alacağız.

Elmalılı	Onun için onlara elim bir azab müjdele
Hasan Basri Çantay	Bunun için sen (Habibim) onları elem verici bir azab ile müjdele
Muhammed Esed	O halde, onlara (öteki dünyada) şiddetli azabı haber ver.
Diyanet	Öyle ise sen onlara elem dolu bir azabı müjdele.
Ö. Nasuhi Bilmen	Artık onları pek acıklı bir azap ile müjdele.
Ahmet Davutoğlu	Onun için sen onları acıklı bir azapla müjdele.
Süleyman Ateş	Onlara acı bir azabı müjdele.
Mustafa İslamoğlu	Artık onlara şiddetli şiddetli bir azabı müjdele.
İsmail Hakkı İzmirli	Artık onlara acıklı bir azap müjdele.
Hüseyin Atay	Onlara can yakıcı azabı müjde et.
R. İhsan Eliaçık	Onlara acı bir azabı haber ver.

[319] Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 302-309.
[320] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 4/22.
[321] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 1/152; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/282.

Meâllerin geneline baktığımızda "azâb" kelimesi Türkçedeki şekliyle yansıtılmıştır. "Elîm" kelimesi meâllerin çoğunluğunda yukarıda bahsettiğimiz tefsir yorumlarından ism-i fail manasındaki kullanımı ile yansıtılmıştır. Ancak Hasan Basri Çantay, Hüseyin Atay ise meâllerinde ism-i fail manasındaki yorumu alarak "elem verici ve yakıcı azap" şeklinde yansıttıklarını görmekteyiz. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi her iki şekildeki yansıtma, tefsirlerdeki yorumlara[322] uymakta ve kanaatimizce de meâl olarak uygun düşmektedir.

3.2.5. Azâbu'l-Harîk

Azap kelimesine bir önceki kısımda değindiğimizden burada bahsetmeyeceğiz. "Harîk" (الحَرِيقُ) kelimesi ise sözlükte "حَرَقَ" fiilinin "yakma" manasında masdarı olarak geldiği gibi yine bu kökten "ateş, yangın, alev" manasında isim olarak ta kullanılmaktadır.[323] Kur'ân-ı Kerim'de "azâbu'l-harîk" (عذاب الحريق) terkibi birden fazla yerde geçmektedir.[324] Tefsirlerde ise müfessirlerin geneli sözlük manasında olduğu gibi "ateş, yangın" manasında isim kabul ederken kimileri de isim olarak kullanımını ism-i fail te'vilinde "yakıcı ateş" şeklinde yorumlamıştır.[325] Bazı müfessirler de bunun, cehennemin tabakalarından biri olduğunu ve bu tabakanın da "harîk" ismiyle isimlendirildiğini ifade etmiştir.[326] Konumuz dahilinde olan Buruc Suresinde ise "ashâbü'l-uhdûd"un müminleri ateşte yakıp onlara azap ettiği ve bunun karşılığında da misliyle "azâbu'l-harîk" yani "yakıcı ateş" ile azap edilecekleri bildirilmiştir.[327]

Elmalılı	Ve onlara yangın azabı vardır.
Hasan Basri Çantay	Onlar için bir de yangın azabı
Muhammed Esed	Evet, yakıcı azap beklemektedir onları.

[322] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 1/152; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/282.
[323] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 10/43; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 229.
[324] Ali İmran 3/181, el-Enfâl 8/50, el-Hacc 22/9-22, el-Burûc 85/10.
[325] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/112; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/242-243.
[326] Muhammed b. Ahmed Kurtûbî, *El-Câmiʿ Li-Aḥkâmi'l-Ḳur'ân* (Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 2/19/295.
[327] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/301.

Diyanet	Artık onlar için cehennem azabı ve yangın azabı vardır.
Ö. Nasuhi Bilmen	Artık onlar için cehennem azabı ve yangın azabı vardır.
Ahmet Davutoğlu	Onlara yangın azabı da var.
Süleyman Ateş	Onlar için yangın azabı vardır.
Mustafa İslamoğlu	Ve onları harlı ateşin azabı bekleyecektir.
İsmail Hakkı İzmirli	Onlar için Cehennem azabı, yakıcı azap vardır.
Hüseyin Atay	Yakıcı azap da onlaradır.
R. İhsan Eliaçık	Alev alev yanan bir azap onları bekliyor.

Zikredilen meâllerin çoğunda "harîk" kelimesinin sözlükteki ve tefsirlerdeki "ateş, yangın, alev" manasında isim olarak kullanımı ele alınarak yansıtıldığını görmekteyiz. Hatta çoğunluğu "ateş azabı" manasını kastederek "yangın azabı" şeklinde tercüme etmiştir. Ancak Muhammed Esed, İ. Hakkı İzmirli ve Hüseyin Atay meâllerinde "harîk" kelimesinin ism-i fail "yakıcı ateş" şeklindeki isim olarak kullanımı yansıtılmıştır. Mustafa İslamoğlu "harlı ateş" R. İhsan Eliaçık da "alev alev yanan" şeklinde "harîk" kelimesinin mübalağalı isim manasını yansıtmıştır. Bu mübalağalı yansıtma kanaatimizce de makama daha uygun düşmektedir.

3.2.6. En-Nâru'l-Kübrâ

Nâr kelimesi sözlükte "aydınlık, ışıklı ve nurlu olmak" manasında olan "nevr" (نور) kökünden gelen bir isimdir. Ayrıca aynı kökten gelen "nûr" kelimesi ile birbirlerinin yerine kullanıldığı ve "nâr" insanlara dünya hayatında "nûr" ise ahiret hayatında fayda sağladığı ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde geçen "nâr" kelimesi "gözle görülen alev, mutlak ısı, cehennem ateşi ve savaş ateşi" gibi

manalarda kullanılmıştır.[328] "Kübrâ" (كبرى) kelimesi ise "en büyük" manasında ismi tafdil olan "ekber" (اكبر) kelimesinin müennesidir. A'lâ Sûresindeki " اَلَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ" *İşte en büyük ateşe girecek olan odur."*[329] âyetinde "en büyük ateş" manasında olan "en-nâru'l-kübrâ" terkibi için tefsirlerde birkaç yorum yapılmıştır. Bunlardan birisi bu büyük ateşin "cehennem ateşi" olduğu, mukabili olan küçük ateşin ise dünya ateşi olduğudur.[330] İkinci yorumda ise kişinin dünyada işlediği günahlar arasında fark olduğu gibi cehennemde de ona göre birbirinden farklı tabakalar olduğu ifade edilmiştir.[331] Dolayısıyla kâfir olan kimse asilerin en şiddetlisi olduğundan en büyük ateşe gireceği bildirilmiştir. Üçüncü olarak ta burada en büyük ateşten maksadın kâfirlerin gireceği cehennemin en alt tabakası olduğu yorumlanmıştır.[332]

Elmalılı	En büyük ateşe yaslanacaktır.
Hasan Basri Çantay	Ki o, en büyük ateşe girecek.
Muhammed Esed	Böylesi, (öteki dünyada) büyük ateşe atılacak.
Diyanet	En büyük ateşe girecek olan
Ö. Nasuhi Bilmen	O kimsedir ki, en büyük ateşe yaslanacaktır.
Ahmet Davutoğlu	Ki o, en büyük ateşe atılacaktır.
Süleyman Ateş	O da en büyük ateşe girer.
Mustafa İslamoğlu	Bu gibiler en korkunç ateşi boylayacaktır.
İsmail Hakkı İzmirli	Dehşetli bir ateşe atılacak bedbaht kimse ise öğütten kaçınır.
Hüseyin Atay	O en büyük ateşe yaslanacaktır.

[328] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 828.
[329] el-A'lâ 87/12.
[330] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/632.
[331] Kurtûbî, *El-Câmiʿ Li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, 2/20/21.
[332] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/134.

R. İhsan Eliaçık	Böyleleri büyük ateşe atılacak.

Zikrettiğimiz meâllerin çoğunda bu terkib sözlük anlamında ve tefsirlerdeki yorumlarda belirttiğimiz manaya uygun ismi tafdil olarak "en büyük ateş" manası yansıtılmıştır. R. İhsan Eliaçık meâlinde ise ismi tafdil manası düşünülmeksizin "büyük ateş" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak bu mana yukarıda aktardığımız tefsir yorumlarından da anlaşılan siyâkın gerektirdiği mübalağayı ifade etmemektedir. Mustafa İslamoğlu ve İ. Hakkı İzmirli meâllerinde ise kübrâ kelimesine "en büyük" yerine "en korkunç ve en dehşetli" şeklinde anlam vermeleri, her ne kadar kastedilen manaya ters düşmese de kelimenin asıl manasından farklı kılacak bir yönleri görülmemektedir.

3.2.7. Nârun Mu'sadeh

Nâr kelimesinden daha önce bahsettiğimiz için burada ona tekrar değinmeyeceğiz. Nâr kelimesine sıfat olarak gelen "mu'sadetun" (مُؤْصَدَةٌ) lafzı ise Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.[333] Sözlükte "kapatmak, kilitlemek" gibi manalara gelen (اوصد) fiilinin ism-i mefu'lü olan "mu'sadetun" (مُؤْصَدَةٌ) "kapısı kapanmış, kilitlenmiş" manasında bir lafızdır. "Mu'sadetun" kelimesi (اوصد) kökünden geldiği gibi (آصد) fiilinden de alındığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla "mu'sadetun" kelimesi de Kur'ân-ı Kerim'de manası değişmemekle beraber (مُؤْصَدَةٌ) şeklinde okunduğu gibi (موصدة) olarak da okunmuştur.[334] Tefsirlerdeki yorumlara baktığımızda ise sözlük manasında geldiği gibi "kapıları kapatmak, kilitlemek" manasında bir kullanımı da vardır. Her iki şekilde de kıraatler mevcuttur.[335] Fahreddin er-Râzî tefsirinde âyetteki "kapıları kapanmış, kilitlenmiş ateşten'ten maksadın "o ateşin kapılarının hiçbir zaman açılmayacağı, oradan sıkıntı ve kederin hiç

[333] el-Hümeze 104/8, el-Beled 90/20.
[334] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 3/460; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 872.
[335] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/646; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/363; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/646.

çıkmayacağı, hiçbir zaman havanın oraya giremeyeceği" şeklinde yorumlamıştır. Bazılarına göre de bunun anlamı "ateşin onları kapsamasıdır."[336]

Elmalılı	Üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacak.
Hasan Basri Çantay	Ki (onlara cezası) üzerlerine kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateştir.
Muhammed Esed	Üzerine salınmış ateş (ile)
Diyanet	Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.
Ö. Nasuhi Bilmen	Onların üzerlerine her tarafı kapalı bir ateş vardır.
Ahmet Davutoğlu	Onların üzerinde kapıları kapalı bir ateş olacaktır.
Süleyman Ateş	Onlara (kapıları) üzerlerine kilitlenecek bir ateş vardır.
Mustafa İslamoğlu	Tarifsiz bir ateş onların üzerine güdümlenmiştir.
İsmail Hakkı İzmirli	Onların her taraflarını ateş kaplayacak.
Hüseyin Atay	Onların üzeri ateşle kapatılacaktır.
R. İhsan Eliaçık	Onların, ateşe atılıp üzerlerine kilit vurulacak.

Zikrettiğimiz meâllerin genelinde "Nârun Mu'sadeh" terkibi, sözlükteki kullanımına ve tefsir yorumlarına uygun olarak "kapıları kapatılmış, kilitlenmiş ateş" şeklinde yansıtılmıştır. İ. Hakkı İzmirli meâlinde ise yukarıda zikrettiğimiz Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde aktardığı "ateşin onları kapsaması" rivayetine uygun bir mana yansıtılmıştır[337] Muhammed Esed meâlinde ise ne sözlük manalarında ne de tefsir yorumlarında görmediğimiz "üzerine salınmış ateş" manası yansıtılmıştır. Mustafa

[336] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/171-172.
[337] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/171-172.

İslamoğlu meâlinde de "mu'sadetun" kelimesinin manasıyla bağdaşmayan "yönetmek, sevk etmek" gibi manalara gelen "güdümleme" kelimesi tercih edilmiştir.

3.2.8. Nêran Telazzâ

"Nâr" kelimesine sıfat olarak gelen "telazzâ" kelimesi sözlükte "yanmak, alevlenmek, tutuşmak" gibi manaları olan ve "لظىً" kökünden gelen bir fiil-i muzâridir.[338] Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de sadece konumuzun dâhilinde olan Leyl Sûresinde geçmektedir.[339] Ayrıca daha önce de bahsettiğimiz gibi aynı kökten gelen ve cehennem isimlerinde bir olan "لظى" kelimesi de Kur'ân-ı Kerim'de sadece Meâric Sûresinde geçmektedir.[340] "Telazzâ" kelimesi için tefsirlerin geneline baktığımızda sözlükteki manasında olduğu gibi "alevlenmek, tutuşmak, parlamak" şeklinde yorumlandığını görmekteyiz.[341] Ayrıca tefsirlerde "telazzâ" kelimesiyle vasıflanan ateşin, bir sonraki *"O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer"*[342] âyetinden anlaşıldığı üzere hususi bir ateş olduğu ifade edilmiştir.[343]

Elmalılı	Ben size bir ateş haber verdim ki köpürdükçe köpürür.
Hasan Basri Çantay	İşte ben size alevlendikçe alevlenen bir ateş (in tehlikesinin)i haber verdim.
Muhammed Esed	İşte, sizi alevler saçan ateşe karşı uyarıyorum.
Diyanet	Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım.
Ö. Nasuhi Bilmen	Artık sizi alevler saçıp duran ateş ile korkuttum.
Ahmet Davutoğlu	İşte ben sizi, köpüren bir ateşle uyardım.
Süleyman Ateş	Ben siz alev saçan bir ateşe karşı uyardım.

[338] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 15/248; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 740.
[339] el-Leyl 92/14.
[340] el-Mearic 70/15.
[341] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/651; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/390.
[342] el-Leyl 92/15.
[343] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/187.

Mustafa İslamoğlu	İşte sizi çılgınca kışkırtılmış bir ateşe karşı uyarmış bulunuyorum.
İsmail Hakkı İzmirli	Sizi alev saçan ateşle korkuttum.
Hüseyin Atay	Öyle ise sizi alevler saçan ateşle uyarırım.
R. İhsan Eliaçık	Sizi alev alev yanan bir ateşe karşı uyarıyorum.

"Nêran Telazzâ" terkibinde, zikredilen meâllerin hemen hepsinde sözlük manasına ve tefsir yorumlarına uygun olarak "alev saçan, alev alev yanan ateş" şeklinde mânâ verilmiştir. Elmalılı meâlinde "köpürdükçe köpüren" Ahmet Davutoğlu meâlinde ise "köpüren bir ateş" anlamı kullanılarak bu terkip diğer meâllerden farklı bir şekilde yansıtılmıştır. Buna rağmen mübâlağayı ifade etme açısından ve asıl mana olan "alevlenmek, parlamak, alev saçmak" ile aynı mesajı vermektedir. Mustafa İslamoğlu meâlinde ise "çılgınca kışkırtılmış bir ateş" şeklinde yorumlanması, her ne kadar diğer meâllerdeki gibi mübâlağayı ifade etse de anlam yönüyle terkibin, asıl mana ile yakından uzaktan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ayrıca meâllerde "telazzâ" kelimesi lâzımi bir fiil olarak yansıtılırken Mustafa İslamoğlu meâlinde ise müteaddî bir fiil olarak yansıtılmıştır.

3.2.9. Fe Ümmuhu Hêviyeh

Mübteda ve haberden oluşan bu terkipte "Ümm" (أُم) kelimesi sözlükte "anne ve bir şeyin aslı" manasında kullanılmaktadır.[344] "Hêviyetun" kelimesi ise daha önce cehennem isimlerinden bahsettiğimiz makamda aktardığımız gibi "yukarıdan aşağıya düşmek" anlamındaki "hüviy" kökünden gelen "uçurum, derin çukur, ateş" ve "cehennem" anlamlarında isim olarak kullanılmaktadır.[345] Ancak bu âyet için tefsirlere baktığımızda üç şekilde yorumlandığını görmekteyiz. Birincisi hem "ümm" kelimesin "anne" hem de "hêviyetun" kelimesinin "helak olan, uçuruma, ateşe düşen" şeklinde hakiki manalarında kullanılıp "annesi helak olmuştur" şeklinde yorumlanmış

[344] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 4/28.
[345] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 849.

ve bir önceki âyetteki "amelleri hafif olan" kişinin durumu "dünyada helak olan" kişinin durumuna benzetilmiştir. Arapların bir âdeti de bir kimsenin durumunu annesinin iyi veya kötü olmasıyla kinâyeli ifade etmeleridir. Çünkü anne çocuğunun sevinciyle mutlu olur ve hüznüyle de hüzünlenir. İkincisi "ümm" kelimesinin mecâzen "barınak, sığınak" manalarında kullanılması ve "hâviyetun" kelimesinden de "cehennem" irade edilerek *"onun barınağı haviyedir"*[346] şeklinde yorumudur.[347] Üçüncüsü ise "fe ümmuhu" (فَأُمُّهُ) lafzından sonra (رَاسِهِ) takdir edilip "onun başı düşmüştür" şeklinde yorumlanmasıdır.[348] Buna delil olarak ise cehenneme kafa üstü atılacağı gösterilmiştir. Ayrıca âyetin devamında Yüce Allah'ın *"Haviye'nin ne olduğunu sen ne bilirsin? O, son derece kızgın bir ateştir."*[349] Soru-cevap şeklinde açıklama getirmesi, ikinci yorumunun daha kuvvetli olduğunu göstermektedir.

Elmalılı	O vakit onun anası haviyedir.
Hasan Basri Çantay	Artık onun anası <Haviye> (uçurum) dur.
Muhammed Esed	Bir uçurumun girdabına sürüklenecektir.
Diyanet	İşte onun anası (varacağı yer) Haviye'dir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Onun anası (sığınacağı yer) Haviye'dir.
Ahmet Davutoğlu	Artık onun anası Hâviye'dir.
Süleyman Ateş	Onun anası (bağrına atılacağı) haviye (uçurum)dur.
Mustafa İslamoğlu	O da dipsiz bir uçurumun bağrına yuvarlanacak.
İsmail Hakkı İzmirli	Onun başı Haviye uçurumuna gelecek.

[346] el-Kâria 101/9.
[347] Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/268; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/514.
[348] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/449.
[349] el-Kâria 101/10-11.

Hüseyin Atay	Varacağı yer bir çukurdur.
R. İhsan Eliaçık	Alev anasını ağlatacak.

Zikrettiğimiz meâllerin çoğunda ve yukarıda bahsettiğimiz tefsir kitaplarında "fe ümmuhu" kelimesini "anası" şeklinde mecâzen "barınak, sığınacak ve varacak yer" manalarında kullanılmıştır. İ. Hakkı İzmirli meâlinde ise üçüncü yorum olarak zikrettiğimiz cehenneme baş aşağı atılma manasına binaen "baş" manasında (رَاسِهِ) lafzı takdir edilerek "Onun başı Haviye uçurumuna gelecek" şeklinde yansıtılmıştır. R. İhsan Eliaçık meâlinde de mecâzen "Alev anasını ağlatacak" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak sadece "anası ağlayacak" şeklinde yansıtılsaydı kanaatimizce cümlenin yapısına daha uygun bir mana yansıtılmış olunurdu. "Hêviyetun" kelimesi de meâllerin bir kısmında bizzat ismiyle "haviye" olarak yansıtılmış ve bundan "cehennem" irade edilmiştir. Bir kısım meâllerde ise sözlük manalarından "uçurum, çukur" gibi manaları yansıtılmıştır. Muhammed Esed ve Mustafa İslamoğlu meâllerinde ise "hêviyetun" kelimesinin hakiki manası irade edilerek "sürüklenecek" ve "yuvarlanacak" şeklinde yansıtılmıştır.

3.2.10. Nârun Hâmiyeh

Sıfat mevsuftan oluşan bu terkipte "nâr" kelimesine daha önce birçok yerde değindiğimiz için burada değinmeyeceğiz. "Nâr" kelimesine sıfat olarak gelen bu âyetteki "hâmiyetun" kelimesi bir önceki âyetteki "hêviyetun" kelimesinden kastedileni açıklamaktadır.[350] "Hâmiyetun" (حَامِيَةٌ) kelimesi sözlükte "ateşin şiddetli yanması" manasında (حَمْيًا) kökünden gelen ism-i fail kalıbında bir lafızdır.[351] Tefsirlerin genelinde sözlük manasında olduğu gibi "hâmiyetun" kelimesini "ateşin hararetli olması" şeklinde yorumlanmıştır. Ancak kimi müfessirler sıfat olan "hâmiyetun" kelimesinin mevsufu olan "nâr" kelimesini tekid ettiğini söylemiştir. Çünkü hiçbir ateşin hararetten hâli olmadığını ifade etmişlerdir.[352] Kimi müfessirler

[350] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/514.
[351] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 14/198.
[352] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/515.

de diğer ateşlerin, "hâmiyetun" vasfı ile kayıtlanmış ateşe nispetle hararetli olmadığını ifade etmiştir.[353]

Elmalılı	Kızışmış bir ateş
Hasan Basri Çantay	(O) harareti çetin bir ateştir.
Muhammed Esed	Dağlayan bir ateş
Diyanet	O kızgın bir ateş
Ö. Nasuhi Bilmen	(O) çok kızgın bir ateş
Ahmet Davutoğlu	O, kızışmış bir ateştir.
Süleyman Ateş	Kızgın bir ateştir.
Mustafa İslamoğlu	O, tarifsiz yakan özge bir ateştir.
İsmail Hakkı İzmirli	O, kızgın ateştir.
Hüseyin Atay	O, kızgın bir ateştir.
R. İhsan Eliaçık	Dağlayan bir ateştir.

Zikrettiğimiz meâllerin çoğunda "hâmiyetun" kelimesi "kızgın bir ateş" bazılarında ise "kızışmış" şeklinde yansıtılmıştır. "Kızışmış" manası ism-i mef'ul manasında olduğundan ism-i fâil kalıbında olan "hâmiyetun" kelimesine uygun düşmemektedir. Ö. Nasuhi Bilmen "çok kızgın bir ateş", Hasan Basri Çantay "harareti çetin bir ateş", Mustafa İslamoğlu ise "tarifsiz yakan özge bir ateş" şeklinde yukarıda da ifade ettiğimiz üzere "diğer ateşlere nispetle daha kuvvetli olması"[354] yorumuna

[353] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/268.
[354] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/268.

uygun olarak daha mübalağalı bir şekilde yansıtmışlardır. Muhammed Esed ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde "hâmiyetun" kelimesini "dağlayan bir ateş" şeklinde yansıtmışlardır. Dağlamak kelimesi her ne kadar dolaylı olarak ateşin şiddetli sıcaklığını ifade etse de daha çok "vücûda kızgın demirle damga vurmak"[355] manasında kullanıldığından tam manasıyla "hâmiyetun" kelimesini yansıtmadığı kanaatindeyiz.

3.2.11. Hutame

Hutame (حُطَمَة) kelimesi sözlükte "kıran, parçalayan" anlamında (حَطم) kökünden gelen bir sıfat olup "içine atılan her şeyi yakarak kırıp geçiren bir ateş" veya cehennem isimlerinden biridir.[356] Kur'ân-ı Kerim'de Hümeze Suresinde *"Hayır! Andolsun ki o, hutameye atılacaktır*"[357] âyetinde geçen bu kelimeyi Yüce Allah hemen akabindeki âyetlerde bizzat kendisi "hutame" nin ne olduğunu *"Nedir o hutame bilir misin? Allah'ın tutuşturulmuş ateşi!*[358] ifadeleriyle açıklamaktadır. Tefsir kitaplarında ise "hutame" kelimesi sözlük manasıa uygun olarak "her şeyi yakıp, kıran ateş" manasında veya cehennemin aşağı tabakalarından ikincisi için kullanıldığı söylenmiştir.[359] Bazı müfessirler de bu ateşin kemikleri parçalayıp, etleri yiyip daha sonra kalplere hücum eden bir ateş olduğunu söylemişlerdir.[360]

Elmalılı	Hayır celalim hakkı için atılacaktır o (tamuya) hutameye
Hasan Basri Çantay	Hayır, O, andolsun (hor ve hakir) Hutame'ye (tamuya) atılacak.
Muhammed Esed	Hayır, tersine, (öteki dünyada) çökerten bir azaba terk edilecektir o.
Diyanet	Hayır! Andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.
Ö. Nasuhi Bilmen	Yok yok öyle değil, elbette ki o Hutame'ye atılacaktır.

[355] (Kubbealtı Lugati, 12 Temmuz 2021).
[356] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/138.
[357] el-Hümeze 104/4.
[358] el-Hümeze 104/5-6-7.
[359] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/258; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/689.
[360] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/286; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/540-541.

Ahmet Davutoğlu	Hayır! Yemin olsun Hutame'ye atılacaktır.
Süleyman Ateş	Hayır, andolsun ki o, Hutame'ye atılacaktır.
Mustafa İslamoğlu	Hayır, aksine o kırıp geçiren ve iliklere işleyen bir ateşin dibine savrulacak.
İsmail Hakkı İzmirli	Yok yok, öyle sanmasın o Hutame'ye atılacaktır.
Hüseyin Atay	Kesin hayır! Andolsun ki o, kırıp geçiren yere atılacaktır.
R. İhsan Eliaçık	Fakat Hayır! O yakalayıp yutan bir vakuma atılacak.

Meâllerin genelinde "hutame" kelimesi açıklanmadan kendi ismiyle tercüme edilmiştir. Bunun sebebi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi daha sonraki *"Nedir o hutame bilir misin? Allah'ın tutuşturulmuş ateşi!*[361] âyetleriyle açıklanmasıdır. Elmalılı ve Hasan Basri Çantay ise hutameyi "tamu" şeklinde tefsir etmeleri cehennem manasında kullandıklarını göstermektedir. Bunların dışında Muhammed Esed "çökerten bir azab" Hüseyin Atay sözlük manasına ve tefsir yorumlarına uygun "kırıp geçiren"[362] Mustafa İslamoğlu ise bazı tefsir yorumlarındaki[363] "kırıp geçiren ve iliklere işleyen" şeklinde yansıtmışlardır. R. İhsan Eliaçık da cehennemin bir boşluk olduğu düşüncesiyle "yakalayıp yutan vakum" şeklinde yansıtmıştır.

3.2.12. Nâran Zâte Leheb

Nâr kelimesine sıfat olarak gelen "zête leheb" terkibindeki "leheb" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de ikisi Tebbet Suresinde biri ise Murselât Sûresinde toplam üç yerde geçmektedir.[364] Bu kelime sözlükte "ateşin dumanı gittikten sonraki alevlenmesi" veya mutlak olarak "ateşin alevlenmesi" şeklinde yorumlanmıştır.[365] Tefsir kitaplarına

[361] el-Hümeze 104/5-6-7.
[362] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 12/138.; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/258; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/689.
[363] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/286.
[364] et-Tebbet 111/1-3, el-Murselat 77/31.
[365] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/743; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 747.

baktığımızda ise sözlük manasında olduğu gibi "ateşin şiddetli alevlenmesi" şeklinde yorumlandığını görmekteyiz.[366] Bazı müfessirlerimiz de ateşin "leheb" kelimesi ile vasıflandırılmasının Ebu Leheb'in ismiyle küfrü arasındaki münasebeti daha kuvvetlendirdiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü kendisi "alev babası" cehennem ateşi de "alev sahibi" olduğu için aralarında hem manen hem lafzen münasebet vardır.[367]

Elmalılı	O bir alevli ateşe yaslanacak.
Hasan Basri Çantay	Alevli bir ateşe girecek o.
Muhammed Esed	(Öteki dünyada) şiddetle parlayan bir ateşe atılacak.
Diyanet	O, bir alevli ateşe girecektir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Bir alevli ateşe girecektir.
Ahmet Davutoğlu	O, bir alevli ateşe girecek.
Süleyman Ateş	Alevli bir ateşe girecektir (o).
Mustafa İslamoğlu	Zamanı gelince tarifsiz bir alevli ateşe (yakıt) olacak.
İsmail Hakkı İzmirli	O da odun taşıyan karısı da alevli ateşe girecek.
Hüseyin Atay	O ve karısı, boynunda bükülü bir iple odun taşıyarak alevli ateşe yaşlanacaktır.
R. İhsan Eliaçık	O kıpkızıl bir ateşe atılacak.

Nâren Zâte Leheb ifadesi, zikrettiğimiz meâllerin kahir ekseriyetinde sözlükte ve tefsir kitaplarında çokça tercih edilen "alevli ateş" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak Muahmmed Esed "şiddetle parlayan ateş" Mustafa İslamoğlu "tarifsiz bir alevli ateş"

[366] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/515; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/692.
[367] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/515; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/605; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/692.

R. İhsan Eliaçık ta "kıpkızıl ateş" şeklinde kanaatimizce ve makama da uygun olarak mübâlağalı bir şekilde yansıtmışlardır.[368]

3.3. CEHENNEM EHLİNİN HALLERİYLE İLGİLİ LAFIZLAR

Bu kısımda Amme cüzünde geçen, cehennem ehlinin halleriyle irtibatlı kelimelerin ilk önce sözlük anlamlarını ele alacağız ve daha sonra bu kelimelerin geçtiği âyetlerin meâllerini farklı meâllerden aktarmaya çalışacağız. En son ise tefsirlere müracaat edilerek, Kur'ân'ın muradına en uygun manayı ortaya çıkarmak için, meâller arasında mukayese ve değerlendirme yapacağız.

3.3.1. Lâbisîne Fîhâ Ahkâba

Nebe Suresindeki (لابثين) lâbisîne kelimesi sözlükte "bir yerde kalmak, ayrılmamak" manasında olan "لبث" kökünden alınmış bir ism-i faildir.[369] Cehennem ehlinin cehennemde sürekli kalacaklarını ifade etmektedir. Yine bu kelimeye zarf olarak gelen (اَحْقَابًا) ahkâben kelimesi ise müfredi (حُقُبٍ) hukub kelimesi olup sadece Kehf Suresinde "وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا"[370] şeklinde geçmektedir. Sözlükte genel olarak "zaman, devir, çağ" manalarında kullanılırken kimileri de "seksen yıl" şeklinde belli bir zaman dilimi için kullanıldığını nakletmiştir.[371] Tefsirlerdeki yorumlara baktığımızda ise sözlük manasında olduğu gibi "herhangi bir zaman dilimi" manasında olup "birbirini takip eden ve hiç bitmeyen zamanlar, devirler" şeklinde yorumlanmış veya "seksen yıl" olarak belli bir zaman dilimi için kullanıldığı ifade edilmiştir.[372] Ayrıca kimileri bu süreyi, yetmiş kimileri de kırk yıl olarak nakletmiştir. Ancak sonuç itibari ile gerek belli olmayan bir zaman dilimi olsun gerek kırk, yetmiş veya seksen yıl şeklinde belli bir süreyi ifade eden mana olsun, sonuç itibariyle cehennem ehlinin uzun süre orada kalacağını ifade etmektedir.[373]

---

[368] Kurtûbî, *El-Câmiʿ Li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, 2/20/238.
[369] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 733.
[370] el-Kehf 18/60.
[371] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/326.
[372] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/591.
[373] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 157214-157215; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/34.

Elmalılı	Devirlerce içinde kalacaklar.
Hasan Basri Çantay	Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.
Muhammed Esed	Onlar orada uzun süre kalacaklar.
Diyanet	İçinde çağlar boyu kalacakları bir dönüş yeridir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Onun içinde devirlerce kalıcılardır.
Ahmet Davutoğlu	Orada nice devirler boyu kalacaklardır.
Süleyman Ateş	Orada çağlar boyu kalacaklardır.
Mustafa İslamoğlu	Onlar orada uzun zamanlar boyu kalacaklardır.
İsmail Hakkı İzmirli	Orada nice nice vakitler kalacaklar.
Hüseyin Atay	Orada çağlar boyu kalacaklardır.
R. İhsan Eliaçık	Yıllar yılı orada kalacaklar.

Zikredilen meâllerin çoğunluğunda "ahkâben" kelimesi sözlük manasına ve tefsirlerdeki yorumlara uygun olarak "devirler, zamanlar ve çağlar" şeklinde aynı manayı ifade eden lafızlarla yansıtılmıştır. Muhammed Esed meâlinde ise çoğul olan "ahkâben" kelimesi "uzun süre" şeklinde müfred ve nihai mana olarak yansıtılmıştır. Mustafa İslamoğlu meâlinde ise "uzun zamanlar" şeklinde hem nihâi mana olan "uzun" manası hem de çoğul mana olan "zamanlar" şeklinde yansıtılması kanaatimizce "ahkâben" kelimesinin sözlük ve tefsirlerdeki yorumlarına uygun düşmektedir. Ayrıca R. İhsan Eliaçık meâlinde "ahkâben" kelimesinden yıllar manası kastedilerek "yıllar yılı" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sözlük ve tefsir yorumlarında ya mutlak zaman veya kırık, yetmiş ve seksen yıl şeklinde kullanıldığı nakledilmiştir.

3.2.2. Lâ Yezûkûne Fîhâ Berden ve Lâ Şerâben

"Lâbisîne Fîhâ Ahkâben"[374] âyeti ile bağlantılı olan bu âyetteki (يذوق) "yezûku" kelimesi sözlükte "ağız ile tatmak" manasında (ذوق) kökünden gelmiş bir fiili muzâridir. Bu kelime aslında az yeme için kullanılırken bu âyette de olduğu gibi bazen çok yeme için de kullanılmaktadır.[375] Âyetteki "berd" (برد) kelimesi ise sözlükte sıcağın zıttı olan "soğuk" manasında kullanılmaktadır.[376] Tefsir kitaplarının geneline baktığımızda ise cehennem ehline cehennem ateşinde nefes aldıran "serinlik" şeklinde yorumlanmıştır.[377] Bu kelimeye atfedilen (شراب) "şerâb" kelimesi ise sözlükte "mutlak içecek" manasında kullanılmaktadır.[378] Tefsirlerde ise cehennem ehlinin "susuzluğunu giderecek içecek" veya "su" şeklinde yorumlandığını görmekteyiz.[379] Sonuç olarak ayet cehennem ehlini orada ne rahatlatacak bir serinliğin ne de susuzluğunu giderecek bir suyu tadamayacaklarını ifade etmektedir.

Elmalılı	Ne bir serinlik tatacaklar ne de bir şarab
Hasan Basri Çantay	Orada ne bir serinlik ne de içilecek bir şey tatmayacaklar.
Muhammed Esed	Orada ne bir serinlik tadacaklar ne de (susuzluk giderici) bir içecek.
Diyanet	Orada ne bir serinlik ve ne de içecek bir şey tadacaklar!
Ö. Nasuhi Bilmen	Orada bir serinlik, içilecek bir su tadamazlar.
Ahmet Davutoğlu	Orada ne bir serinlik tadacaklar ne de içilecek bir şey!..
Süleyman Ateş	Orada ne bir serinlik ne de içilecek bir şey tadarlar.
Mustafa İslamoğlu	Orada ne (yürek) serinletici bir (haber) tadacaklar, ne de (iç yangının söndürecek) bir içecek.

[374] en-Nebe 78/23.
[375] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 332.
[376] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 3/82.
[377] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/16; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/215-216.
[378] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 448.
[379] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/16; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30737.

İsmail Hakkı İzmirli	Orada serinlik ve içecek şey tatamayacaklar.
Hüseyin Atay	Orada serinlik ortamı bulamayacaklar, yaptıklarınıza karşılık kaynar ve pek soğuk içecek dışında bir içecek tadamayacaklardır.
R. İhsan Eliaçık	Ne içecekler ne serinlik tadacaklar.

Lâ Yezûkûne Fîhâ Berden ve Lâ Şerâben ifadesi, zikredilen meâllerin genelinde ve baktığımız tefsir kitaplarında "ne serinlik ne de içecek tadacaklar" manasının yansıtıldığını görmekteyiz. Mustafa İslamoğlu meâlinde ise "berd" kelimesi "serinletici haber" olarak yansıtılmıştır. Ancak ne sözlük manasında ve ne de tefsir yorumlarında böyle bir manaya rastlanılmamıştır. Hüseyin Atay meâlinde ise yine "berd" kelimesi "serinlik ortamı" şeklinde tefsirlerde rastlamadığımız bir manada kullanılmıştır. Ancak kimi müfessirlerce[380] "berd" kelimesinin "uyku" şeklinde yorumlanmasından esinlenerek "uyumak için serin bir ortam" kastedilmesi uzak da olsa bir ihtimaldir. "Şerâb" kelimesi ise bütün meâllerde mutlak "içecek" olarak yansıtılırken sadece Ö. Nasuhi Bilmen meâlinde "su" olarak yansıtılmıştır. Bu mana yukarıda aktardığımız gibi tefsir yorumlarında bulunan bir mana olmakla beraber bir sonraki âyette "sıcak su" manasında şarabın mukabili olan "hamim" kelimesi de bu manayı destekleyici bir karinedir.

3.2.3. Yekûlul Kâfiru Yâ Leytenî Kuntu Turâben

Bu ifade, kafir bir kimsenin dünyada yaptıklarına karşılık olarak hesap gününde duyduğu pişmanlığı anlatmaktadır.[381] Bir önceki âyette geçen (يوم ينظر المرء) ifadesindeki (المرء) kelimesinden kimi müfessir "kâfir" kimi "mümin" kimi de en çok tercih edilen her ikisini şamil "insan" manasını irade etmiştir. (المرء) kelimesinden "insan" manasını irade edenler, akabindeki konumuza dahil olan âyette kâfirin tahsis edilme sebebinin sadece onun pişman olduğu ifade etmek olduğunu söylemişlerdir.[382] (ليت) kelimesi ise sözlükte "vuku bulması muhal olan şeyi talep etmek" manasında

[380] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/16.
[381] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/223.
[382] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 31/27; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/58;

kullanılmaktadır.[383] Âyette de aynı şekilde pişmanlık makamında muhal bir şey kafir tarafından istenmektedir.[384] "Keşke toprak olsaydım" manasındaki (يَا لَيتَني كُنتُ تُرَابًا) ifadesi ise tefsirlerde "dünyadayken toprak olsaydım", "hiç yaratılmasaydım", "hiç mükellef olmasıydım" ve "keşke bugün toprak olsaydım da hiç dirilmeseydim" şeklinde yorumlanmıştır.[385]

Elmalılı	Ve diyecek ki kafir: Ah nolaydı ben bir türab olaydım.
Hasan Basri Çantay	Kafir ise "Ah, ne olurdu ben bir toprak olaydım" diyecek.
Muhammed Esed	İnsanın ilerisi için yapıp ettiklerini (açıkça) göreceği ve hakikati inkâr edenin: "Eyvah, keşke toprak olsaydım…!" diyeceği gün(ün azabına)!
Diyanet	Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "Keşke toprak olaydım" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.
Ö. Nasuhi Bilmen	Kafir de "Ah! Ben keşke, bir toprak olaydım" diyecektir.
Ahmet Davutoğlu	Kâfir, "Ah keşke toprak olaydım!'' diyecektir.
Süleyman Ateş	Kafir "Keşke ben, toprak olsaydım!" der.
Mustafa İslamoğlu	Ve inkâr eden kişi şöyle diyecek "Ah nolaydım, keşke bir toprak olaydım.
İsmail Hakkı İzmirli	Kafir de "keşke toprak olaydım" diyecek.
Hüseyin Atay	Ve inkârcı da "Keşke toprak olsaydım" der.
R. İhsan Eliaçık	Ve kafir de diyecek "Ah keşke toprak olsaydım".

Yâ Leytenî Kuntu Turâba ifadesi, zikredilen meâllerin hemen hepsinde "keşke toprak olaydım" şeklinde zahiri manasıyla yansıtılmıştır. Sadece (ليت) kelimesi için

[383] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 2/87.
[384] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/310.
[385] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/594; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/223.

meâllerin genelinde muhal bir şeyi istemeyi ifade eden "keşke" veya "ah keşke" şeklinde yansıtılmıştır. Ancak Muhammed Esed meâlinde diğer meâllerden farklı olarak "Eyvah, keşke" şeklinde eklemesi yapılmıştır.

3.2.4. Ashâbu'l Meş'emeh

Daha önce bu vasfın zıttı olan "Ashâbu'l Meymeneh" konusunda ifade ettiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde "Ashâbü'l-Yemîn ve Ashâbü'ş-Şimâl"[386] (sağ taraf ve sol taraf ehli), "Ashâbu'l-Cenneh ve Ashâbu'n-Nâr"[387] (cennet ve cehennem ehli) gibi vasıflar kullanılmaktadır. "Ashâbu'l Meş'emeh"[388] lafzı da "sol taraf ehli" manasında cehennemlikle için kullanılmaktadır. Meş'emeh (مشئمة) lafzı sözlükte "sol taraf" manasında geldiği gibi "uğursuzluk, şer, kötü" manasında da kullanılmaktadır.[389] Tefsirlerdeki yorumlarda ise cehennem ehline bu ismin verilmesinin birkaç sebebinin olduğu ifade edilmiştir. Birincisi âyette "âyetlerimizi inkâr edenler" diye bahsedilen kafirlerin "sol taraf ehli" olduğu şeklinde yorumlanmasıdır ki bu vasıflandırılmadan maksat sol tarafın kötü ve şer kimselerin yeri olmasından dolayıdır. İkincisi ise sözlük manasında olduğu gibi "uğursuzluk, şer, kötü" şeklinde yorumlanmasıdır. Üçüncüsü de cehennemliklerin bir vasfı olarak "kitabı solundan verilenler" şeklinde yorumlamıştır. [390]

Elmalılı	Ayetlerimize küfr edenler ise onlardır işte: Şeamet sahibleri (Ashab-ı Meş'eme)
Hasan Basri Çantay	Ayetlerimize küfredenler ise solcuların ta kendileridir.
Muhammed Esed	Bizim mesajlarımızın doğruluğunu inkâra şartlanmış olanlar ise kötülüğe batmış kimselerdir.
Diyanet	Ayetlerimizi inkâr edenler ise, kötülüğe batmış kimselerdir.
Ö. Nasuhi Bilmen	Ve o kimseler ki, bizim ayetlerimizi inkâr ettiler. Onlar da şeamet sahipleridir.

[386] el-Vakia 56/27-38-90-91, el-Müddessir 74/39.
[387] el-Bakara 2/82-119, el-Maide 5/10-86, el-A'raf 7/42-44-50.
[388] el-Vakia 56/8, el-Beled 90/18.
[389] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 13/458.
[390] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/446; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/356; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/362.

Ahmet Davutoğlu	Ayetlerimize küfredenler ise, solcuların ta kendileridir.
Süleyman Ateş	Ayetlerimizi tanımayanlar ise solun adamlarıdır (Kitabı solundan verilen uğursuz kişilerdir)
Mustafa İslamoğlu	İnkârda ısrar edenler ise vicdansız olanlardır.
İsmail Hakkı İzmirli	Ayetlerimizi tanımayanlar ise sol tarafa geçecekler.
Hüseyin Atay	Ancak ilkelerimizi inkâr edenler, işte onlar, uğursuz kimselerdir.
R. İhsan Eliaçık	Kafirlik edenler ise şer odaklarıdır.

Zikredilen meâllerin genelinde "meş'eme" kelimesinin sözlük ve tefsirlerdeki ilk anlamı olan "sol taraf" manası yansıtılmıştır. Muhammed Esed, Diyanet, Hüseyin Atay ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde ise ikinci mana olan "uğursuzluk, şer, kötü" şeklinde yansıtılmıştır. Süleyman Ateş ise "kitabı solundan verilenler" şeklinde yansıtılmıştır. Bu üç mana sözlük ve tefsir yorumlarına münasip manalardır.[391] Ancak Mustafa İslamoğlu'nun yansıttığı "vicdansız olanlar" manasına sözlükte ve tefsir kitaplarında rastlanmamıştır.

3.2.5. Hammâlete'l Hatab Fî Cîdihâ Hablun Min Mesed

Bu âyetlerin geçtiği Tebbet Sûresinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası olan Ebu Leheb ve karısının ona yaptığı eziyetler sonucunda Allah tarafından kendilerine yapılan tehdit ve cehennemdeki hallerinden bahsedilmektedir.[392] Konumuzun dahilinde olan âyetlerde ise Ebu Leheb'in karısının durumu ifade edilmektedir. Buradaki (حَمَّالَةَ الْحَطَبِ) "hammêletel-hatab" terkibinin sözlük manası "odun taşıyan" demektir.[393] Ancak tefsirlere baktığımızda ifadenin birkaç yönde yorumlandığını görmekteyiz. Birincisi Hz. Peygambe'in (s.a.v.) geceleyin geçtiği yollara ona olan kin

[391] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 24/446; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/356; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/362.
[392] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/514; el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/496.
[393] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 1/322.

ve düşmanlığından dolayı diken ve iğne demetleri attığı için Ebû Leheb'in karısına bu lakab verilmiştir.[394] İkincisi de insanlar arasında laf taşıdığı ve insanların arasına fitne ateşi yaktığı için "hammâlete'l hatab" denilmiştir.[395] Üçüncü olarak ta dünyada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yollarına bıraktığı şeyleri taşımasına karşılık cehennemde de en yakını olan eşi Ebu Leheb'in yandığı ateşe odun taşıyacağı için bu isim verilmiştir.[396] Akabindeki "fî cîdihâ hablun min mesed" âyetinde (جِيدِ) "cîd" kelimesi sözlükte "boyun, gerdanlık yeri" manasında geldiği gibi hususi olarak "kadının boynu ve gerdanlık yeri" için kullanılmaktadır.[397] "Habl" kelimesi de "ip" manasında kullanılmaktadır.[398] Manası diğerlerine göre daha kapalı olan (مسد) "mesed" kelimesi ise sözlükte "lif, hurma yaprağı, saç, yün ve demir gibi maddelerden yapılan ip veya halat" manasında kullanılmaktadır.[399] Tefsirlere baktığımızda ise genelinde âyetin iki şekilde yorumlandığını görmekteyiz. Birincisi oduncuların yaptığı gibi topladığı dikenleri taşımak için boynuna bağladığından dolayı "boynunda iplerden bükülmüş halat vardır" şeklinde yorumlanmıştır. Bundan maksadın ise şeref ve izzet sahibi iken kendisi ve eşi odunculara benzetilerek tahkir etmek olduğu ifade edilmiştir.[400] İkicisi ise dünyada odun taşıdığı gibi cehennemde de zakkum veya başka ağaçlardan kendi ateşine sürekli odun taşıyacağı şeklinde yorumlanmıştır.[401]

Elmalılı	Karısı da odun hammalı olarak Gerdanında bir ip ki fitillisinden
Hasan Basri Çantay	Karısı da. (Hem) odun hammalı olarak! (Karısının) boynunda bükülmüş bir ip de olduğu halde
Muhammed Esed	İğrenç söylentilerin taşıyıcısı olan karısı ile birlikte (o ki) boynunda bükülmüş iplerden bir halat (taşır)
Diyanet	Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir.)
Ö. Nasuhi Bilmen	Odun yüklenmiş olan karısı da Boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde (ateşe atılacaktır)

[394] en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 3/3/692Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/352; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl*, 3/3/692.
[395] Kurtûbî, *El-Câmiʿ Li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, 2/20/239; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/353.
[396] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/605-606.
[397] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 3/139.
[398] el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 217.
[399] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 3/402; el-İsfahânî, *el-Müfredat Fi Ğaribi'l-Kur'ân*, 768.
[400] Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 32/355.
[401] el-Âlûsî, *Rûḥu'l-Meʿânî*, 15/501.

Ahmet Davutoğlu	Karısı da odun hammalı olarak. Boynunda liften bir ip (olduğu halde beraberinde olacak)!
Süleyman Ateş	Karısı da onu hammalı olarak Boynunda hurma lifinden bir ip olacaktır.
Mustafa İslamoğlu	Karısı da (onun ateşine) odun hammallığı yapacak Gerdanında (takı yerine sanki) çelikten bir halat(bulunacak)
İsmail Hakkı İzmirli	O da odun taşıyan karısı da alevli ateşe atılacaktır Karısının boğazında hurma lifinden bükülmüş bir ip vardır.
Hüseyin Atay	O ve karısı, boynunda bükülü bir iple odun taşıyarak alevli ateşe yaşlanacaktır.
R. İhsan Eliaçık	Çenesi düşük karısı da yanında olacak Gerdanında fitillisinden bir de ip olacak.

Zikrettiğimiz meâllerin hemen hepsinde (حَمَّالَةَ الْحَطَبِ) "hammâlete'l hatab" terkibi için "odun hammalı ve taşıyıcısı" şeklinde tefsirlerdeki genel yoruma uygun olarak yansıtılmıştır. Sadece Muhammed Esed meâlinde yukarıda belirttiğimiz tefsir yorumlarından "insanlar arasında laf taşıyan" şeklindeki yoruma uygun "iğrenç söylentilerin taşıyıcısı" olarak yansıtılmıştır. Bu ikinci yorumu destekleyen her ne kadar birden fazla tefsir var ise de kanaatimizce "odun hammalı" şeklindeki yorum daha münasip gözükmektedir. "Fî cîdihâ hablun min mesed" âyeti için ise aynı şekilde meâllerin çoğunluğunda tefsir yorumlarında tercih edilen "boynunda bükülmüş ip veya fitilli ip var" şeklinde yansıtılmıştır. Elmalılı, Mustafa İslamoğlu ve R. İhsan Eliaçık meâllerinde yukarıda naklettiğimiz (جِيدِ) "cîd" kelimesinin sözlük manalarından "gerdanlık" manası yansıtılmıştır. Bir de Mustafa İslamoğlu meâli dışında "mesed" kelimesi için "bükülmüş veya fitilli ip" şeklinde yansıtılırken İslamoğlu meâlinde ise zannımızca azabın şiddetini daha iyi ifade etmek için sözlük manalarından "çelik veya demirden halat" manasını yansıtılmıştır.

SONUÇ

Araştırmamızda öncelikle tercümenin harfî/lafzî ve manevî-tefsîri tercüme şeklinde ikiye ayrıldığını, yapılan Kur'ân tercümelerinde başlarda harfî tercüme metodu izlenirken daha sonraları ise harfî tercümenin motamot bir tercüme olması hasebiyle Kur'ân'ın muradını muhataba tam anlamıyla ifade edemediğinden daha sonraları tefsîri tercüme tercih edildiğini tespit ettik.

Kur'ân tercümelerinin tarihi sürecini araştırdığımızda cumhuriyet öncesi, cumhuriyet dönemi ve günümüzdeki tercüme faaliyetleri olarak üç döneme ayrıldığını gördük. Cumhuriyet öncesi dönemdeki Kur'ân tercüme faaliyetlerinin Asr-ı Saadet'e kadar götürmek mümkün olmakla birlikte, bu dönemde yapılan tercümelerin tam teşekküllü bir tercüme faaliyeti olmadığını, ancak sure bazlı veya parça parça tercümeler olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet döneminde ise tercüme faaliyetleri epeyce ilerlemiş ve ilmî liyakati olan ve olmayan kişiler tarafından birçok tercümeler yazılmıştır. Yine bu dönemde devlet eliyle daha sonraki çalışmalara örnek olacak ilk tercüme Elmalılı tarafından Hak Dini Kur'ân Dili adıyla telif edilmiştir. Günümüz meâllerinin durumuna baktığımızda ise bu dönemde meâl yazımının daha da ilerleme kaydettiğine şahit olduk. Ayrıca önceleri harfî tercüme tercih edilirken daha sonra tefsîri tercümenin ön plana çıkması, müellife çeviride daha rahat davranma imkânı sağlaması meâl yazımını arttıran sebeplerden biri olarak görülmüştür.

Çalışmamızın temelini oluşturan Amme Cüzü'ndeki cennet ve cehennem ile alakalı lafızların meâllerini ele aldığımız bölümde ise bazı meâllerde âyetlerdeki mübalağalı kullanımların, maksada uygun bir şekilde yansıtıldığını, ancak Mustafa İslamoğlu ve Muhammed Esed'in meâllerinde gereksiz mübalağalara gereğinden fazla abartıldığı görülmüştür. Yine bir kısım meâllerde tefsir yorumlarında rastlamadığımız mecazi anlamlar yansıtılırken kimi meâllerde de müfret kelimelerin cemi anlamında yansıtıldığı tespit edilmiştir.

Tefsiri tercümenin son dönemlerde ön plana çıkması ve bu durumun müellife çeviride daha rahat davranma imkânı sunması, Mustafa İslamoğlu, Muhammed Esed ve yer yer R.İhsan Eliaçık meâllerinde bazı kelimelerin birebir manaları yerine âyetteki nihai manalarının yansıtıldığı görülmüştür. Ayrıca bu meâllerde bazı kelimelerin sözlükte ve tefsir yorumlarında bulunmayan manalarıyla yansıtılması, meâl anlayışıyla bağdaşmadığı sonucunu göstermiştir. Diğer meâllerde ise ifade şeklindeki küçük farklılıklarla beraber tefsir kitaplarındaki anlamlarına uygun bir şeklide yansıtıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çeviri yapmak isteyen bir kimsenin hele de söz konusu Kur'ân olunca çevirisi yapılacak dil ve kendisine aktarılacak dil hakkında iyi bir vukûfiyetinin olması gerektiği anlaşılmıştır. Ayrıca meâl yazmanın tefsir yazmaktan bir bakıma daha zor olduğu ve kişiye ağır bir sorumluluk yüklediği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

ABAY, Muhammed, **"Türkçedeki Kur'ân Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası"**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 10, S.231-301, 2012.

ÂLÛSÎ, Şehâbeddin Mahmûd, **Rûḥu'l-Meʿânî fî Tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿAẕîm Ve's-Sebʿi'l-Meṣânî**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1410.

ARBAÇ, Cemal, **Ömer Nasuhi Bilmen Tefsiri'nde Yahudi Ve Hristiyanlara Bakış**, ("Yüksek Lisans Tezi", Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Şanlıurfa 2008.

ATALAY, Orhan, **"Kur'ân'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Plânı"**, Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir), DİB Yayınları, Ankara 2010.

AYDAR, Hidayet, **"Yaygınlık Bakımından Meâllerimiz ve Meâller Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme"**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 5, 30 Haziran 2015.

BİLGİN, Mustafa, **"Hak Dini Kur'ân Dili",** İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Büyük Tefsir Tarihi,** Ravza Yayınları, İstanbul 2008.

BİRIŞIK, Abdulhamit, **"Kur'ân Tercümesinde Hint Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma",** Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir), DİB Yayınları, Ankara 2010.

BOŞNAK, Merve, **Kur'ân Meâllerindeki Hataların Sebepleri (Seçme Meâller Çerçevesinde),** ("Yüksek Lisans Tezi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.

CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsir Usûlü,** TDV Yayınları, Ankara 2007.

CÜNDİOĞLU, Dücane, **Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi,** İstanbul Kitabevi, 1998.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed b. Abdillah b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm, **Sünenu'd-Dârimî,** Dâru'l-Muğnî, thk. Hüseyn Selim Esed, Riyâd 2000.

DEMİRCİ, Muhsin. **Tefsir Terimleri Sözlüğü,** İFAV Yayınları, İstanbul 2014.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, **Kur'ân-ı Kerim Meâli,** Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011.

ERGÜN, Cemal, **Kur'ân'ın Cennet Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması,** ("Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi" Kahramanmaraş Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı) Kahramanmaraş 2006.

GÜMÜŞ, Sadrettin, **"Cumhuriyet Döneminde (1923-1960 Arası) Meâl Çalışmaları"**, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi 5, S. 285-331, 02 Temmuz 2015.

GÜNAY, İlhami, **Başlangıcından Bugüne Kur'ân'ın Türkçe Tefsir ve Tercümesi,** Ensar Yayınları, İstanbul 2016.

HARMAN, Ömer Faruk, **"Cehennem"**, TDV İslam Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993.

IŞIK, Emin, **"Hasan Basri Çantay"**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr,** ed-Daru't-Tunusiyye, c.30, Tunus 1983.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ, **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm,** Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1419.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî, **Lisânu'l-Arab,** c.6, Dâru‟l-Meârif, Kâhire ts.

İBN'ÜL-FÂRİS. **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga**,c.6, Dâru'l-Fikr, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn., Şam 1979.

İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym, **Sıfatü'l-Cenne**, Daru'l-Me'mûn, Beyrût 1407.

İSFAHÂNÎ, Râğıb, **el-Müfredat Fi Ğaribil-Kur'ân**, Daru-l Kalem, 1. Basım, Dimeşk 1412.

KALKAN, Mehmet, **İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Hâdi'l-Ervâh İlâ Bilâdi'l-Efrâh Eseri Bağlamında Cennet İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi,** ("Yüksek Lisans Tezi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı), Adana 2007.

KARSLI, İbrahim H, **"Hasan Basri Çantay'ın Kuran-ı Hakim ve Meâli-i Kerim'deki Tercüme Metodu"**, Ekev Akademi Dergisi 13, s. 153-182, 2002.

KOÇYİĞİT, Hikmet, **"Kur'ân'ın Bölünmesi",** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39 s. 364-391, 2013.

KURTÛBÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **et-Tizkâr fî Efdâli'l-Ezkâr,** Mektebetu Dâri'l-Beyân, Beyrût 1987.

KURTÛBÎ, Muhammed b. Ahmed. **El-Câmiʿ Li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân,** Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 2. Basım, Kahire 1964.

MAŞALI, Muhammed Emin, **"Mushaf",** TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2006.

NESEFÎ, Ebü'l-Berekât, **Medârikü't-Tenzîl Ve Hakāiku't-Te'vîl,** Darü'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût 1419.

ÖZTÜRK, Mustafa, **Cumhuriyet Türkiyesinde Meâl ve Tefsirin Serencamı,** Ankara Okulu yayınları, Ankara 2012.

ÖZTÜRK, Mustafa**, "Meâl"**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara 2019.

RÂZÎ, Fahreddin, **Mefâtihu'l-Gayb,** Daru İhya-i't Türasi'l-Arabi, 3. Baskı, Beyrût 1420.

SAYGILI, Musa, **Kur'ân'da Cehennem Kavramının Din Eğitimi Açısından Tahlil,** ("Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul 2009.

SİCİSTÂNÎ, Ebu Dâvûd, Süleymân b. Eşas el-Ezdî**, Sünen-i Ebi Dâvûd,** Dâru İbn Hazm, Beyrût 1997.

SÜYÛTÎ, Celâleddin-Celâleddin el-Mahallî, **Tefsîrü'l-Celâleyn,** Daru-l Hadis, ts. Kahire

ŞAHİN, M. Süreyya, **"Cennet"**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993.

ŞEKER, Mehmet, **"İslam Tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe İlk Çevirileri",** Kur'ân Meâlleri Sempozyumu (24-26 Nisan 2003-İzmir), DİB Yayınları, 2. Basım, Ankara 2010.

TABERÎ, İbn Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,** c.24, Müessesetü'r risale, 2000.

TOPALOĞLU, Bekir, **"Cehennem İsimleri",** TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993.

TOPALOĞLU, Bekir, **"Cennetin İsimleri"**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1993.

TOPALOĞLU, Bekir, **“Nebe’ Sûresi”**, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2006.

UÇAR, Dilek, **Hak Dini Kur’ân Dili Tefsirinde Manevi Huzur,** ("Yüksek Lisans Tezi ", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2019.

YARAN, Rahmi, **“Ömer Nasuhi Bilmen”,** TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1992.

YAVUZ, Yusuf Şevki, **“Azap”,** TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s.302-309, İstanbul 1991.

YAVUZ, Yusuf Şevki, **“Elmalılı Muhammed Hamdi”,** TDV İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi**, "Hak Dini Kur’ân Dili",** Matbaai Ebüzziya, İstanbul 1935.

ZERKEŞÎ, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah, **el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân,** c.4, Daru’l-Marife, 1. Basım, Beyrût 1957.

Dinî Kavranlar Sözlüğü, DİB Yayınları, İstanbul 2009.